

7

županjski zbornik

— muzej u županji 1981.

županjski

zbornik

7

muzej u županji 1981.

Županijski zbornik 7

REDAKCIJA:

Ivan Bačić, prof., Ankica Grabarić, Ivan Jelić, prof.,
Stjepan Kokanović, Višnja Plemić, prof., Ivica Reljanović,
Andrija Rosotrunović, Branko Sinčić, Ilija Vidović

ODGOVORNI UREDNIK:

Višnja Plemić

GRADSKA KNJIŽNICA ŽUPANJA	
Inv. br.:	77 711
Inv. br.:
Sign:
Sign:

ZBORNİK UREDIO:

Ivan Jelić, prof.

NASLOVNA STRANICA:

Ivan Herman: - akad.slikar -
Mijat Stojanović (plaketa)

MARKO LANDEKA, prof.

ŽIVOT I RAD MIJATA STOJANOVIĆA

Dosadašnja istraživanja o radu i stvaralaštvu Mijata Stojanovića nisu bila naročito plodna i svode se na svega desetak članaka. O njemu je najviše pisao Krunoslav Tkalac,¹⁾ ali je i on najčešće prepričavao Stojanovićev neobjavljeni rukopis »Sgode i nesgode moga života«,²⁾ ne dajući pri tome skoro nikakav osobni komentar, a zbog nekritičnog stava prema time, Tkalac je napravio mnoštvo manjih propusta (npr. Tkalac piše da je Stojanović 1832. (u veljači) imao 17 godina, jer u rukopisu stoji

»... Dne 17. veljače 1832. god. započeo sam učiteljovati u Šamcu. Mlad učitelj u 17. godini imao sam...«³⁾). No, Tkalac je ipak dao najpregledniji i najiscrpniji prilog za onoga tko će se danas sutra više, sažetije i znanstvenije pisati o Mijatu Stojanoviću, a uz svaki članak nalazi se mnoštvo popratne literature, što olakšava budući rad.

Rad Mijata Stojanovića zaslužuje jedan znanstveniji i kritičniji pristup. Značajno je njegovo književno stvaralaštvo u kontekstu regionalne književnosti, pa i šire u kontekstu hrvatske književnosti 50-ih i 60-ih godina XIX st. Poseban pristup zaslužuje njegov školnički rad u razvoju hrvatskog školstva, zatim publicistički rad i rad na skupljanju narodnog blaga (možda najvažnije područje njegova djelovanja).

Stojanović živi u, za Hrvate burnom XIX st., i bio je sudionik svih društvenih, kulturnih, gospodarskih i političkih mijena i pokreta koji su se zbili u razdoblju od Gajeva mukotrpnoga početka do snažnog Strossmayerova vodstva⁴⁾ kada se stvara individualnost hrvatskoga nacionalnog bića i integritet hrvatske kulturne tradicije i stvarnosti. Tri godine prije izlaska Gajeve »Danice« Stojanović postaje mlad učitelj, u vrijeme Bachova apsolutizma on je u zrelim

¹⁾ Krunoslav Tkalac: »Školstvo Slavonije u 18. i 19. stoljeću«, Županja 1973.

²⁾ Rukopis se nalazi u Hrvatskom školskom muzeju u Zagrebu

³⁾ Mijat Stojanović: »Sgode i nesgode moga života«. rkp., str. 124 (u daljnjem tekstu samo »Sgode...«)

⁴⁾ »Povijest hrvatske književnosti«, SNL Zagreb 1975., knj. 4.

godinama života, a u razdoblju Mažuranićeva banovanja, Stojanović već ima iza sebe zanimljivu i burnu prošlost. Njegov je rad širok, svestran i sveobuhvatan i treba ga sagledati u povijesnom kontekstu kojem pripada, te naći Stojanovićevo mjesto u hrvatskoj kulturnoj baštini XIX st.

Sagledavajući doprinos Slavonije razvoju kulturne i političke misli, kao i razvoju školstva Hrvatske u razdoblju ilirizma, pa i kasnije, rad Mijata Stojanovića je više nego značajan. Krizno razdoblje hrvatske književnosti 50-ih i 60-ih godina XIX st. ispunjeno je djelovanjem svega nekoliko pisaca, među kojima je i Mijat Stojanović, koji nije neko značajno književno ime hrvatske književnosti, ali u ta dva desetljeća u hrvatskoj književnosti i nema neke literarno značajnije ličnosti.⁵⁾

Stojanović je počeo učiteljevati kao 14-godišnji dječak 17. veljače 1832. god., i njegovo tadašnje više nego skromno znanje, nije moglo biti podloga za bogat literarni rad. On to priznaje: »... sam nisam mnogo znao, do nešto čitati, pisati i računati. Sve je to bila kukavština, sve bi muva na svome repu ponela.«⁶⁾ Sve što je kasnije postigao, postigao je vlastitim i mukotrpnim radom. U početku je čitao nesustavno »... brez ikakva izbora... sad sam čitao učbu njemačku, sad školsku koju knjigu, sad roman i neznajući, što je...«,⁷⁾ no već tada Stojanović određuje tijek svoga budućeg rada.

Od 1833. god. već se zanima za narodno stvaralaštvo i pravi prve bilješke, a od 1836. čita sustavnije, prati časopise, a i sam počinje »... pisati i sastavljati u našem jeziku pjesmice i člančice o koječemu...«.⁸⁾ U tom vremenu on skuplja gradivo za svoju prvu knjigu, koju je u vrlo teškim uvjetima izdao 1844. god. u Osijeku u Divaldovoj tiskari,⁹⁾ pod naslovom »Uprave za dobro i kriepostno vladanje i njekoje poslovice za mladež.« Sada je put za rad bio prokrčen. Ovaj je uspjeh sigurno ohrabrio mladog Stojanovića i on se predano posvetio skupljanju narodnoga stvaralaštva, pedagoškom, publicističkom i, s manje uspjeha, književnom radu.

Razdoblje u kojem Stojanović ulazi u kulturni život Hrvatske politički je nestabilno, kulturne prilike su više nego jadne, a sav je kulturni rad uperen protiv germanizacije ili mađarizacije integrirane hrvatske nacije, koju više ništa ne može spriječiti na putu kojim je pošla. Zagreb je središte svih kulturnih, političkih i gospodarskih zbivanja, a sve što se zbiva u provinciji, u tadašnjim lošim komunikacijskim vezama, ostaje skoro nezatno. Komunikacija je jednosmjerna: provincija-Zagreb ili Zagreb-provincija, a povratna je informacija skoro neplodna (što svakako odgovara vojnim vlastima u Slavoniji). Stojanović je, da bi tiskao svoju prvu knjigu, išao iz Vel. Kapanice u Osijek četiri puta pješice »... i prevalio oko 400 km...«,¹⁰⁾ ali je i u takvim prilikama imao dovoljno energije, zanosa i hrabrosti da uporno nastavi daljnji rad. Vjerojatno je i sam uvidio da se mora povezati sa središtem, ako i dalje želi pomagati svome porobljenom narodu. Već od 1844. god. Mijat Stojanović počinje objavljivati u svim tadašnjim zagrebačkim glasilima: »Danici«, »Slavonskom jugu«, »Prija-

⁵⁾ »Hrvatska književnost prema evropskim književnostima«, Liber, Zagreb 1970.

⁶⁾ Mijat Stojanović: »Sgode...«, str. 124.

⁷⁾ ib., str. 132.

⁸⁾ ib. str. 139.

⁹⁾ K. Tkalac: »Tiskanje prve knjige M. Stojanovića«, Đakovački vezovi 80., str. 42.

¹⁰⁾ ib. str. 42.

lju puka«, a od pedesetih godina stalni je suradnik Bogovićeve »Nevena«, a kada je »Neven« prestao izlaziti, Stojanović objavljuje u »Naše gore listu«, kasnije »Dragoljubu« itd. Osim suradnje u časopisima, Stojanović je objavio mnoštvo svojih knjiga raznovrsnoga sadržaja, pa je prava šteta što se Stojanovićev rad tematski rasplinjuje i raspršuje na raznovrsna područja. Sve bi se zapravo moglo svesti pod nazivnik prosvjeđivanja puka, ali tematska širina (od gajenja voća do lijepog ponašanja) udaljuje ga od intezivnijeg rada na jednom području. Ni u književnosti se nije posvetio samo književnosti ili jednome književnom žanru, nego i nju podvrgava strogoj didaktičnosti. Jedino što je Stojanović sustavno radio čitavoga svog stvaralačkog života, bilo je skupljanje narodnoga blaga i tu je postigao najviše, a upravo je to najslabije proučeno područje njegova djelovanja.¹¹⁾

B i o g r a f i j a M i j a t a S t o j a n o v i ć a

Mijat Stojanović rođen je 26. rujna 1818. godine u Babinoj Gredi, koja je u sklopu Vojne krajine pripadala šestoj pukovnji Brodske graničarske regimente. Specifični uvjeti života u Vojnoj krajini i socijalna struktura Vojne krajine, koju su činila dva staleža: oficiri i graničari, nisu omogućavali neki veći napredak vojnika-seljaka na društvenoj hijerarhijskoj ljestvici.¹²⁾ Živeći u takvim prilikama Mijat je Stojanović pošao u školu tek u desetoj godini. U početku loš učenik, kasnije postaje najbolji i kao takav ima priliku nastaviti školovanje u »Oberschule« u Vinkovcima. Otac nije bio polaskan ovom ponudom vojnih vlasti, jer je školovanje bilo skupo, a kuća bi ostala bez jednoga radnika (koji bi, usput rečeno, trošio više negoli nekoliko članova obitelji), pa je otac daljnje školovanje svoga sina vjerojatno smatrao nepotrebnim luksuzom seljačkome djetetu, i ne dozvoljava odlazak Mijatu u Vinkovce. Mladi i već tada ambiciozni Mijat zavolio je knjigu, i ne želeći nastaviti mukotrpan život svojih predaka vojnika-seljaka, uspio je namoliti oca da ga pusti raditi u kompanijskoj pisarnici kao pisara, što je otac prihvatio. Kako je školske godine 1831/32. u Graniči uvedeno obavezno školovanje djece, a nedovoljan broj učitelja nije mogao podmiriti odjednom velike potrebe, tadašnji babogredski učitelj Vinko Filipović uzima Mijata za svoga pomoćnika. Ovim je bio određen daljnji životni tijek Mijata Stojanovića. Već u veljači 1832. godine 14-godišnji Mijat Stojanović postaje učitelj u Slavonskom Šamcu, gdje ostaje do 1835. god. Nedozreo dječak odjednom postaje društveno odgovoran čovjek, ulazi u krug kulturnih ljudi, ali postaje i svjestan odgovornosti koju je primio. 1834. g. položio je u Vinkovcima prvi ispit iz pedagogije i pripremajući se uz pomoć tadašnjeg ravnateija slavonsko-srijemskih škola Nikole Hadžića iste je godine položio i državni ispit. Osim učenja i pripremanja za predavanja, Mijat Stojanović, kako sam piše, već 1833. g. (dakle u 15-oj godini života) počinje zapisivati »... fraze, izraze, poslovice, pripovedke, pjesme...«¹³⁾ Godine 1835. premješten je u Veliku Kupanicu

¹¹⁾ U »Povijesti hrvatske književnosti« knj. 1 (Liber, Zagreb 1978.) koja je posvećena usmenoj i pučkoj književnosti, Stojanović nije ni spomenut kao skupljač, o čemu će kasnije biti više riječi.

¹²⁾ K. Tkalac: »Babogredska kompanija«, Županja 1970.

¹³⁾ M. Stojanović: »Sgode...«, str. 134

za pomoćnika trivijalne škole. I ovdje intezivno bilježi pučke mudrosti, počinje pisati prve članke i pjesme, a skuplja i gradivo za svoju prvu knjigu.

Od svibnja 1837. do travnja 1838. boravi u Sl. Brodu, gdje, između ostalih, upoznaje Ignjata Alojza Brlića,¹⁴⁾ koji će mu pomoći pri sistematiziranju prve knjige, a Stojanović iskorištava bogatstvo Brličeve biblioteke i upotpunjava svoja znanja. Boravak u Sl. Brodu koristio je mladom Mijatu Stojanoviću jer je tu upoznao mnoge značajne ličnosti tadašnjeg broskog i hrvatskog kulturnog života, i stekao značajna životna iskustva. 1838. g. ponovno je vraćen u Vel. Kupanicu, gdje ostaje vrlo kratko vrijeme, i iste godine učiteljuje neko vrijeme u Otoku kraj Vinkovaca i Županji. Za vrijeme boravka u Otoku intezivno skuplja narodno blago i, vjerojatno pritisnut učmalošću provincijske sredine, piše »... skoro celu bibličku poviestnicu u stihovih...«¹⁵⁾. Ovaj rukopis nije sačuvan, jer ga je sam Stojanović ostavio u Otoku. U svibnju 1839. god. premješten je na svoj zahtjev opet u Vel. Kupanicu (jer je oženio Anu Perčević iz Vel. Kapanice), gdje ostaje do travnja 1844. g. U to je vrijeme u Vel. Kapanici župnik Juraj Tordinac¹⁶⁾, s kojim Mijat Stojanović prijateljuje i surađuje (Tordinac mu je bio i kum).

Godine 1844. premješten je za učitelja u svoju rodnu Babinu Gredu. U početku je boravak u Babinoj Gredi bio težak, jer ga sredina prihvaća nepovjerljivo, no ubrzo je Stojanović postao omiljen svojim suseljanima. Uz pomoć tadašnjeg babogredskog župnika Bartola Smiloševića, Mijat Stojanović počinje intenzivno pisati i objavljivati, čita literaturu, prati zagrebački tisak — ukoliko, živi vrlo intezivnim stvaralačkim životom. Ovo je vrijeme kada ga zanimaju i politička zbivanja u Hrvatskoj. 1848. godine zbit će se značajne političke promjene u životu Hrvatske i mladi, ali već iskusni učitelj ne ostaje samo promatrač događaja već vrlo aktivni i direktni sudionik svih tih događaja. Njegova je popularnost tih godina u Babinoj Gredi tolika da ga je Ivan Filipović ocrtao 1848. pišući Andriji Torkvatu Brliču doslovno ovako: »Tako isto i u ostalim selima regimente nema nikakva duha izim Babine Grede, gdje je Stojanović u pravom smislu diktator. Što Babogrecima njihov Mijat rekne, više vrijedi nego što kaže kapetan ili isti oberstar...«¹⁷⁾ Boravak u rodnoj Babinoj Gredi važno je razdoblje Stojanovićeva života.

U hrvatskoj kulturnoj baštini to je vrijeme završne faze konstituiranja hrvatskoga književnog jezika, literarna tradicija ima europsku snagu i tada još neistraženo bogatstvo usmene literature, pa na tim temeljima počinje izgradnja suvremene hrvatske literature, koja u to vrijeme tek počinje stremiti modernizmu.

¹⁴⁾ I.A.Brlić (1795-1855) rođen je u Sl. Brodu. Bavio se književnošću i trgovinom. 1833. g. tiskao je u Budimu »Grammatik der illyrischen Sprache« (doživjela je još dva izdanja 1842. i 1850. u Zagrebu). Od 1836-1855. izdavao je »Ilirski kalendar«. Preveo je »Kraljodvorski rukopis« (Prag 1852). Vrlo su zanimljiva njegova pisma sinu Andriji Torkvatu Brliču (objavljena 1942). Najveći dio njegovih rukopisa čuva se u arhivu obitelji Brlić u Sl. Brodu.

¹⁵⁾ M. Stojanović: »Sgoda...« str. 134

¹⁶⁾ Juraj Tordinac (1813-1893) objavljivao je pjesme uglavnom u »Danici«, ali je već 1843. prestao pisati. Uvijek je pisao stihom narodne pjesme, a pjesme mu se odlikuju jednostavnošću izraza.

¹⁷⁾ K. Tkalac: »Školstvo Slavonije...«, str. 112.

Na političkom planu zbivaju se značajni događaji u konstituiranju i inegriranju jedinstva razjedinjene hrvatske nacije.

Mijat Stojanović je svjestan svih ovih zbivanja i sudjeluje u njima u okviru svojih mogućnosti. Babina je Gređa, kako se to vidi iz odlomka Filipovićeve pisma, značajno kulturno i političko središte Vojne granice, zahvaljujući snažnoj Stojanovićevoj ličnosti. Slika će biti djelomično potpunija dodamo li tome i jedan kratak Stojanovićev opis: »Licem na Veliki petak, 21. travnja 1848. god. sastade se kod mene veliki broj seljanah, i u kratko ih ja izvjesti o svemu, što je i kako je, i rekoh, da nam ino ne ostaje, nego da budemo vierni svome caru, i da se složimo sa hrvatskom svojom braćom. Dva dana po tome skupila se cela občina kod mene u školskoj dvorani uslied toga što je občinu pozvalo pukovnijsko zapovjedništvo, neka občina svaka po carskoj želji i naredbi izjavi svoja zahtjevanja, svoje želje pukovnika u Vinkovcih...«¹⁸⁾

Ova Stojanovićeva politička aktivnost nije bila draga vojnim vlastima, pa su na njega vršeni i politički pritisci, o čemu je on pisao u »Novinama dalmatinskim, hrvatskim i slavonskim« (u broju 44 od 6. svibnja 1848.). Ovi politički pritisci ga nisu pokolebali, nego naprotiv ponešen snažnim nacionalnim pokretom i mladenačkim elanom on nastupa još hrabrije. Rezultat nije izostao: kada su se 1848. g. birali delegati za hrvatski sabor, brodska je regimenta izabrala četiri kandidata, među kojima je i Mijat Stojanović (ostali su kandidati bili: Ivan Baboselac, Đuro Ćurilović i Šimon Ćivić).¹⁹⁾ Svoj boravak u Zagrebu od 4. sipnja do 10. srpnja 1848. Stojanović opisuje detaljno u »Sgodama...«²⁰⁾ ali više o svemu piše u dnevniku, koji za sada nije poznat.²¹⁾ Za vrijeme boravka u Zagrebu objavio je u »Danici« nekoliko rodoljubnih pjesama, ali je ovo vjerojatno Stojanoviću dalo podstreka da nastavi svoj rad, i Stojanović će biti suradnik »Danice« do zadnjega broja.

Ovaj odlazak u Zagreb nije Stojanoviću bio prvi posjet Zagrebu. On je Zagrebu boravio i godine 1846. i tom je prilikom upoznao sve značajnije ličnosti tadašnjega hrvatskog kulturnog i političkog života (Gaja, Demetra, Babukića, A. Mažuranića, Užarevića, Rakovca, Vraza), tako da je ponovni odlazak u Zagreb pomogao Stojanoviću da učvrsti svoja poznanstva. S većinom ovih ljudi Stojanović će surađivati još niz godina (Babukić, Šulek, Gaj).

U travnju 1850. g. Mijat Stojanović odlazi iz Babine Grede u Sr. Karlovce za učitelja u glavnoj školi i iste godine sudjeluje na skupštini krajiških učitelja u Petrinji. Nakon burnih revolucionarnih događaja 1848. g. Stojanović se povukao iz aktivnoga političkog života, no u vrijeme oktroiranog ustava (1849-1852) i Bachova apsolutizma (1852-1860) drugo i nije mogao učiniti, ali Stojanović ne pada u apatiju koja je zahvatila tadašnju hrvatsku inteligenciju, nego i dalje vrlo aktivno sudjeluje u kulturnom životu politički i kulturno zamrle

¹⁸⁾ M. Stojanović: »Sgode...«, str. 170-171.

¹⁹⁾ K. Tkalac: »Školstvo Slavonije...«, str. 114.

²⁰⁾ M. Stojanović: »Sgode...«, str. 172-190.

²¹⁾ Svakako bi bio zanimljiv ovaj dnevnik, ne samo za osvjetljenje Stojanovićeva boravka u Zagrebu, nego i za osvjetljenje nekih povijesnih događaja u saboru u tim danima.

²²⁾ Objavio je pjesme: Voz naroda (inspiriran člankom Lj. Gaja »Voz naroda«), Poziv na bojno polje, Naši serežani.

Hrvatske. 1851. g. položio je u Sr. Mitrovici ispit za nadučitelja, a iste godine imenovalo ga je »... društvo za povjestnicu i starine Jugoslavenah u Zagrebu svojim poslušućim članom.«²³⁾ pa je za njih napisao »... više članakah odnosećih se na našu poviestnicu, koji su izašli u »Arkivu za poviest i starine Jugoslavenah«.²⁴⁾

U vrijeme Bachova apsolutizma Stojanović aktivno radi. Njegove članke možemo pratiti od temišvarskih njemačkih novina do Zagreba. Najviše objavljuje u zagrebačkom »Nevenu«, koji je u doba apsolutizma bio »... pravi izraz hrvatske književnosti...«²⁵⁾ I dalje intezivno radi na prikupljanju narodnoga blaga, a pomaže i Bogoslavu Šuleku »... sabirati po narodu izraze, rieči i naime-novanja za njegov Riečnik Deutsch-kroatisches Wörterbuch...«.²⁶⁾

1857. g. izdao je s Josipom Ettingerom knjigu »Slavonsko-sriemske zvieri i ptice« (Soporan, Zemun 1857.), a iste godine o svom trošku izdaje knjigu »Slike iz domaćega života slavonskog naroda i iz prirode, s dodatkom: slavonske pučke sigre« (Soporan, Zemun 1857.). Ova knjiga i knjiga »Cvjetici s'polja pobožnoga razmišljanja i njekeve poslovice za mladež« dodjeljivane su u škola-ma kao nagrada najboljim učenicima.

Za vrijeme boravka u Karlovcima susreo se Stojanović s Vukom Stéfano-vićem Karadžićem. Ovo ga je poznanstvo »... silno obodriilo i spotaknulo na revno sabiranje i popisivanje narodnoga blaga.«²⁷⁾ vjerojatno i zato što mu je Kara-džić, kad mu je Stojanović pokazao svoje zbirke, rekao: »... mnogo toga što ste sabrali nisam čuo...«.²⁸⁾ Susret ove dvojice velikih kulturnih radnika svakako je bio zanimljiv, no povijest je prema Stojanoviću zadržala maćehinski odnos, jer on ni do danas nije dobio pravo mjesto u povijesti hrvatske kulturne baštine.

U travnju 1858. g. Stojanović je naime-novan za nadučitelja u Zemunu, gdje ostaje sve do godine 1871. Zemunsko razdoblje Stojanovićeva života stvaralački je najzrelije i najplodnije. U Zemunu se mogao posvetiti samo svojem radu, jer je ovdje imao najbolje uvjete: posjedovao je svoju kuću, imao obiteljski mir, a bio je u najboljim stvaralačkim godinama života. U Zemunu se tada nalazila tiskara Ignjata Karla Soporana u kojoj je Stojanović tiskao neke svoje knjige, no zanimljivo je da sada, kad živi u Zemunu, najviše svojih knjiga tiska u Zagrebu. Vjerojatno su na to utjecala njegova poznanstva koja je imao u Zagrebu i stalni kontakti s književnicima i kulturnim stvaraocima u Zagrebu.²⁹⁾ U vre-menu od 1862 do 1870 g. Stojanović je tiskao ova svoja djela (samo najvažnija): »Zmaj sedmoglavi« (Zagreb 1862), »Spisi za puk« I, II (Zagreb 1865), »Zbirka

²³⁾ M. Stojanović: »Sgode...«, str. 207

²⁴⁾ ib.

²⁵⁾ A. Barac: »Hrvatska književnost II«, JAZU, Zagreb 1960.

²⁶⁾ M. Stojanović: »Sgode...«, str. 222

²⁷⁾ ib. str. 280

²⁸⁾ ib.

²⁹⁾ Stojanović je 1855. g. upoznao u Beču Stjepana Pejakovića, koji ga je upoznao s Metellom Ožegovićem (Barlabaševačkim), tadašnjim državnim savjetnikom, koji je Stojanoviću dao veliku materijalnu potporu za djelo »Spisi za puk« (koje je Stojanović adaptirao iz njemačkog jezika po nagovoru Ivana Trnskog). Ožegović je i inače bio zaštitnik Stojanovića. 1860. Stojanović je upoznao i P. Preradovića, a on ga je preporučio generalu Filipoviću i baronu Filipsbergu.

narodnih poslovice, riječi i izraza« (Zagreb 1866), »Pučke pripovietke i pjesme« (Zagreb, 1867), »Narodne pripovietke« (Zagreb 1870).

1871. g. Stojanović napušta Zemun i odlazi za školskoga nadzornika u Karlovac (koji tada pripada slunjskom pukovnijskom okružju). Stojanović je već čovjek u godinama, poznat i vrlo cijenjen, ali za njega nastupaju teške godine života. Poremećen je njegov mirni zemunski život stalnim seljakanjima (1873. premješten je u Ogulin, a 1874. u Gospić), a često je meta napada kojekakvih državnih činovničića kojima smeta Stojanovićev kulturni rad i koji mu zagorčavaju život raznovrsnim smicalicama. Stojanović je već u Zemunu navikao da ga napadaju nosioci germanizacije, ali ga u sadašnjim godinama života to jače pogađa. On je poznato i značajno ime u hrvatskom kulturnom životu, iza njega je obiman stvaralački rad i pedagoška praksa, i umjesto zasluženog blagostanja pred mirovinu, on se bori, između ostalog, i s financijskim i stambenim problemima. No Stojanović ima još dovoljno snage da izdrži i ovo iskušenje. On i dalje marljivo piše i radi kao školski nadzornik, a na stalnim putovanjima koristi priliku da, u stalnim kontaktima s pukom skuplja narodno blago.

1877. g. Mijat Stojanović odlazi u zasluženu mirovinu i nastanjuje se u Zagrebu. Sada je mogao u miru sagledati rezultate svoga rada i pripremati rukopise za tisak. 5. siječnja 1878. g. Hrvatski književno-pedagoški zbor imenovao ga je za knjižničara, a u studenom iste godine izabran je za potpredsjednika Hrvatskog književno-pedagoškog zbora. U prosincu na glavnoj skupštini Zbora jednoglasno je izabran za novog predsjednika Zbora (dotadašnji predsjednik bio je Ivan Filipović) za razdoblje do 1881. g. (ovoj sjednici prisustvovao je i August Šenoa).

Stojanović je umro 18. rujna 1881. g. u Zagrebu i sahranjen je na Mirogoju.

Sve što je do sada u literaturi napisano o Mijatu Stojanoviću ne daje ni približno realnu sliku o njegovu radu i stvaralaštvu. Ponekad je ta slika i konfuzna. Za Barca je Stojanović »... u prvom redu bio pedagoški i prosvjetni pisac... usto je opisivao narodne običaje te skupljao i izdavao narodne pjesme i priče.«³⁰⁾ Odmah treba napomenuti da Barca zanima jedino Stojanovićev književni rad, i Barac i ne pokušava objelodaniti neko drugo područje Stojanovićeva rada, a na književnom, beletrističkom, području zaista je Stojanović »... primjer dobronamjernog, ali netaleantiranog pisca...«³¹⁾ no Stojanovićeva »... jedra štokavština djelovala je prirodno i svježje...«³²⁾ u vrijeme kada je hrvatski literarni vokabular bio neizjansiran i pod jakim njemačkim utjecajem, a komplicirane i neprirodne gramatičke konstrukcije djelovale su balastno.

Milorad Živančević, nasuprot Barcu, kaže za Stojanovića da je »... publicist, pripovijedač i pedagoški radnik...«³³⁾ Kod Živančevića je svakako zanimljiva konstatacija »publicist«. Stojanovićevo mjesto u razvoju hrvatske publicistike svakako je značajno i, kao mnogo toga do sada o Stojanoviću, nedefinirano. On spada u pionire našega publicističkog rada, i u nizu velikih hrvatskih publicista do danas, Stojanović je svakako među prvima. Publicistikom se Stojanović počeo baviti 1848. g. izvještavajući za Gajeve »Novine« i list »Slavenski

³⁰⁾ A. Barac: »Hrvatska književnost II«, JAZU, Zagreb 1960.

³¹⁾ ib.

³²⁾ ib.

³³⁾ »Povijest hrvatske književnosti« IV, SNL, Zagreb 1975.

jug« o političkoj situaciji u Babinoj Gredi. To je vrijeme kada se Stojanović zanima za politička zbivanja u Hrvatskoj, te aktivno u njima učestvuje. Posebno su oštri njegovi politički članci i uvodnici koje je pisao za »Slavenski jug« »... političke novine hrvatske demokratske ljevice...«³⁴⁾ List su pokrenuli i ispunjavali najznačajniji književnici ilirizma, i u njemu iznosili svoje stavove protiv reakcionarne austrijske politike. Glavni su urednici lista bili također književnici. 1849. g. »Slavenski jug«³⁵⁾ postaje dnevnik i uređuje a Bogoslav Šulek, poznanik i prijatelj Mijata Stojanovića³⁶⁾ Mladi i tada vrlo revolucionarni Stojanović imao je zbog svojih političkih članaka problema sa službenim vojnim vlastima, no to ga nije spriječilo da i dalje surađuje u listu. List je, zbog svojih opozicijskih stavova prema bečkim vlastima, zabranjen (a kasnije će biti zabranjen i njegov pandan »Südslavische Zeitung«). To je već vrijeme kada u Hrvatskoj prestaju sve političke slobode, a ministar Bach osam godina ugnjetava svaku slobodnu misao. U Hrvatskoj zamire svaki kulturni i politički rad, a jedini »... izraz hrvatske književnosti u doba apsolutizma bio je »Neven«.³⁷⁾ List je pokrenula Matica ilirska. U početku ga je uređivao Mirko Bogović i tada je »Neven« imao najbolje priloge. Kasnije su urednici bili Ivan Perkovac, Vojko Sabljčić, Josip Praus, a 1857. g. Matica napušta list, a preuzima ga riječka Čitaonica, da bi list 1858. g. potpuno prestao izlaziti. Mijat Stojanović je bio stalni suradnik »Nevena«. Objavljivao je u njemu svoje književne radove (prenosi u prozu pojedine epizode Gundulića »Osmana« i narodne pjesme), putopise i pedagoške radove.

50-ih godina XIX st. hrvatska je književnost ostala na svega nekoliko imena. Strogost Bachova režima stvorila je takvu apatiju u kulturnom životu Hrvatske (političkoga nije ni bilo) da su samo oni najhrabriji i duhom naj snažniji nastavili kakvim takvim pisanjem kontinuitet hrvatske literature. Svakako je to bio i značajan plod ilirskoga preporoda i dokaz da je ilirizam pustio dobre kulturne, političke i nacionalne korijene. Književnost 50-ih godina nije dala na umjetničkom književnom planu ništa novoga. Naprotiv, ona je stagnirala. Posebno kraljica literature poezija ostaje zapuštena i tek će August Hrambašić i August Seno na starim i čvrstim temeljima nastaviti tradiciju hrvatskoga pjesništva, koje će u XIX st. doživjeti svoju kulminaciju u velikoj i autentičnoj ličnosti Silvija Strahimira Kranjčevića, kojega, kako to dobro kaže Ivo Frangeš, možemo ponuditi »... europskoj književnosti...« kao »... pjesnika klasične snage i moderne izražajnosti.«³⁸⁾

Mijat je Stojanović pratio književna zbivanja i uvijek bio u toku književnih promjena. U razdoblju razbuktavanja političke samosvijesti hrvatskoga naroda i sam Stojanović je pisao rodoljubne pjesme, bez većih umjetničkih pretenzija. Njegova je samonaobrazba sputavala neki jači pjesnički zamah. Iako »Danica« ponekad uzima kao motto Stojanovićeve stihove, ne možemo reći da je Stojanović

³⁴⁾ ib.

³⁵⁾ List od 1849-1852 izlazi pod imenom Südslavische Zeitung«. Tada ga uređuje D. Demeter i ovaj je list prvi u Hrvatskoj lansirao feljton.

³⁶⁾ Njihova će suradnje biti nastavljena i kasnije. Stojanović je Šuleku pomagao skupljati riječi za njegov rječnik, o čemu govori i sam Šulek u predgovoru rječniku.

³⁷⁾ A. Barac: »Hrvatska književnost II«, JAZU, Zagreb 1960.

³⁸⁾ »Povijest hrvatske književnosti« IV, SNL, Zagreb 1975.

obogatio poeziju ilirizma. Osim velikog rodoljubnog zanosa, didaktičnosti i epske opširnosti, u Stojanovićevim pjesmama nema većih poetskih kvaliteta. I tematski se Stojanović ne udaljava od ilirskog prigodničarstva, a tu i tamo će motivski pokušati izraziti svoju revolucionarnost i otpor političkoj stvarnosti, kao u pjesmi »Naš jad i naša nada«, objavljenoj u »Danici« 1848. g.³⁹⁾

Poražuje misao nas kobna-
tražit, iskat putem zakonitim,
Opet tražit, pak ništ ne dobiti,
Ništ ne postić u sadašnje vrijeme,
Kad se iskanja protuzakonita,
Pretjerana, bijesna, oružana,
I primaju posve milostivo,
I očinski brzo rješavaju,
A s nama se provađaju šale,
Kano da smo sinje kukavice,
I nevijerni oduvijek bili

Mijat se Stojanović prvi put javio u drugom godištu »Danice« (20. prosinca 1836.) pjesmom »Tužbe na odhranjenje mnogih slavjanskih dječakah«. To je vjerojatno i prvi javni nastup Mijata Stojanovića (tada ima 18 godina). Kasnije će često surađivati u »Danici«, pa i onda kad »Danica« postane periferni list u hrvatskoj kulturi. U zadnjem broju »Danice« nalazi se jedan članak Mijata Stojanovića (drugi članak je nepotisanoga autora⁴⁰⁾) Kad je već riječ o Stojanoviću kao pjesniku, zanimljiv je podatak da su dvije pjesme Mijata Stojanovića bile uvrštene u jednu čitanku za osnovnu školu. Obje su pjesme (»Ptičije gnijezdo« i »Zeče«) didaktične i namjenjene djeci. Pisane su simetričnim osmercem (utjecaj usmene lirske pjesme) s parnom rimom. Svakako je zanimljiva činjenica da je Stojanović u svoje vrijeme bio antologijski pisac (i neki njegovi prozni radovi bili su zastupljeni u udžbenicima za osnovne škole).

Stojanovićeva je proza puno zanimljivija od poezije i trebalo bi joj posvetiti više pozornosti. I ona je ostala u okvirima pedagoške ili moralne didaktičnosti, ali je zanimljiva s lingvističkog stanovišta (bogatstvo vokabulara, čistoća narodnoga govora, jasnoća izraza, jednostavnost rečenice neopterećene njemačkim konstrukcijama), a ponekad i pokušaja približavanja beletrističkoj priči. U Stojanovićevoj prozi možemo često puta naći lirske akcente, čak i u napisima koji su etnografska karaktera, ali taj prozni lirizam nije nikada svrha samome sebi, i ne ide dalje od kratke digresije: »Vozio sam se Dunavom na brodu. Bio je liep dan. Žarko sunce sjaše i ugriavaše prirodu. Plavetne dunavske talase obsievahu sunčani traci, i kad ih gledah, činjaše mi se, kano da iz talasah smieši se na me liepo, milo i drago lice. Talas grljaše, celivaše svoga druga, a njega drugi i množtvo talasah i talasakah valjajućih, talasjućih se opominje čovjeka, kako

³⁹⁾ Stojanović je pjesmu napisao dok je boravio u Zagrebu kao saborski delegat, vjerojatno inspiriran vijestima da su Hrvati zajedno s Jelačićem proglašeni buntovnicima. On je tu vijest saznao od I. Kukuljevića i opisao to u »Sgodama...« (str. 133)

⁴⁰⁾ Stojanović je u zadnjem broju »Danice« objavio članak »Nješto o izobraženosti«. U »Danici« je objavljivao pod raznim pseudonimima: Babinogredac, Slavodrug, Miloglasnović, Ilir iz Slavonie, br.d.n.n.

je sva ljepota u našem životu prilična talasu.«⁴¹⁾ Osim članaka za prosvjećivanje puka, pedagoških članaka i putopisa Stojanović je pisao i pripovijetke za puk. Njegove pripovijetke, za koje je građu nalazio u svakodnevnom životu, uvijek završavaju izričitom poukom, tako da je sadržaj pripovijetke uvijek u funkciji didaktičnosti. Zaista šteta, jer je Stojanović, možda i nesvjesno, pošao putem realizma, ali se nije uspio vinuti dalje od onoga što je već učinio njegov priznati prethodnik M. A. Reljković (koji je također neko vrijeme živio u Babinoj Gredi).

Najznačajnije područje Stojanovićeva rada svakako je skupljanje narodnoga blaga. To je, pouzdano se može reći, životno djelo Mijata Stojanovića, rad u koji je on uložio preko četrdeset godina svoga života, a da ni sto godina nakon njegove smrti taj rad nije objelodanjen, kamoli proučen. Čak i najnoviji priručnici o usmenoj književnosti, jedva da i spominju rad Mijata Stojanovića.

XIX st., posebno u razdoblju romantizma, u čitavoj Europi pokazuje posebno zanimanje za narodnu predaju, i tada je najviše učinjeno na praktičnom planu skupljanja narodne predaje. Ova je progresivna crta romantizma obogatila pjesnički jezik, povećala fundus književnog leksika i naglasila nacionalni duh umjetnosti. U hrvatskoj je književnost najbolji takav primjer Mažuranićev spjev »Smrt Smail-age Čengića«. Bogatstvo nacionalnog blaga slavenskih naroda pobudilo je interes Evrope, pa je Herder u svojoj zbirci »Volkslieder« objavio i našu baladu »Hasanaginica« (koju je preveo Goethe). Kako je hrvatska književnost u svome povijesnom kontinuitetu uvijek pratila europske književne događaje i mijene (dođuse, najčešće pomalo kaskajući za njima, ali ih je pratila), nije ni sada ostala za Europom. Već 1813. g. zagrebački biskup Maksimilijan Vrhovec šalje svojim svećenicima brošuru, pisanu latinskim jezikom, koju je Gaj objavio 1837. u 24. broju »Danice«, na latinskom jeziku uz hrvatski prijevod, u kojoj Vrhovec poziva svećenstvo da »... obsebnе reči horvatske ili slavonske, svakoјake poslovice i narodne pesme, koje ste ili do sada za se skupili ili unapredak skupili budete, i meni također što brže saobćite.« Iz ovoga se daje naslutiti da su svećenici (vjerojatno pojedinci) i prije ovoga poziva »... za se skupili...« dio narodne predaje. Zanimanje za narodnu predaju posebno je poraslo u vrijeme ilirizma. Svi značajniji hrvatski pisci tog vremena skupljali su usmene pjesme i pisali o njima (Gaj, Vraz, Kukuljević, Vukotinović). Prvu zbirku usmenih pjesama (lirskih, epskih i balada) objavio je Mato Topalović pod naslovom »Tamburaši ilirski« (Osijek 1842.). Četiri godine kasnije Luka Ilić Oriovčanin objavio je knjigu »Narodni slavonski običaji« (Zagreb 1846) u kojoj je uz prikazivanje običaja zapisao i tekstove usmenih pjesama, pripovijedaka, lirskih pjesama, poslovice, zagonetki.

Kako se vidi iz ovoga kratkog prikaza, Stojanović je imao prethodnika u svome radu, a ako se tome još doda činjenica da je čitava prva polovica XIX st. u hrvatskoj kulturnoj povijesti prožeta jakim duhom nacionalnog osjećanja, skupljački rad Mijata Stojanovića bit će jasniji. On je kao dugogodišnji seoski učitelj bio svakodnevno okružen životom sela i bijedom seljačkog života, zarana se uklopio u kulturna i politička previranja koja su zahvatila Hrvatsku u XIX st., i svoj doprinos kulturnom potvrđivanju svoga naroda vidio je u skupljanju usmenoga stvaralaštva.

⁴¹⁾ M. Stojanović: »Slike iz domaćega života slavonskog naroda i iz prirode«, Zemun 1857.

Od svih pregleda povijesti hrvatske književnosti o Stojanoviću je najviše pisao Antun Barac, a najmanje je o njemu pisano upravo ondje gdje se to najviše očekivalo, u »Povijesti hrvatske književnosti«, knjiga I (Usmena i pučka književnost). U spomenutoj knjizi Stojanović je spomenut samo jednom u ovom kontekstu: »Ovi tekstovi narodnih pripovijedaka s kraja prve polovine stoljeća — što im je zapisivač i autor bio Mijat Stojanović, pisac koji će tek idućih desetljeća izdati nekoliko zbirki narodnih pripovijedaka...« Sam autor konstatira ono što kasnije prešućuje.

Određenu pozornost svakako zaslužuju i Stojanovićevi etnografski zapisi. Stojanovićeva knjiga »Slike iz domaćega života slavonskog naroda i iz prirode, s dodatkom: slavonske pučke sigre« (Zemun 1857) značajan je ali malo poznat etnografski udžbenik. Prvi dio knjige »Slike iz domaćeg života« opisuje seoske poljodjelske i kućne radove i običaje vezane uz njih (samo neki naslovi: kosci, kopači, dom). Drugi dio knjige »slike iz prirode (naravi)« opisuje pojedine djelove dana (jutro, podne, večer, noć), prirodne pojave (sunce, mjesec, munja, talasi). U dodatku »Pučke sigre« nalazi se opis šesnaest pučkih igara: prstenak, žmirak, kličenje i kotačenje, lopta, pčela, titranje, kockanje, klipići, prskakivanje, bacanje, ljuljanje (cebanje), zob, širišapa, lončićak, kvočka, sugreb. Uz igre: širišapa i sugreb Stojanović je pribilježio i pjesme koje se pri igri pjevaju.

Druga je značajna knjiga, tematski slična prvoj, koju Tkalac naziva »životno djelo« Mijata Stojanovića, »Slike iz hrvatskoga naroda po Slavoniji i Srijemu« (Zagreb 1881). Knjiga ima tri dijela: »Obće slike«, »Slike pojedine« i »Pučki slavonsko-sriemski običaji«. Ova je knjiga rezultat njegovog višegodišnjega skupljačkog rada, može se reći sinteza njegovog stvaralaštva.

Stojanovićevi su suvremenici cijenili njegov rad. To se vidi iz mnogih napisa o Mijatu Stojanoviću u ondašnjem tisku. Vatroslav Jagić je u svome »Književniku« više puta pisao pohvalno o Stojanoviću, a pisali su o njemu i drugi autori u »Bosiljku«, »Nevenu« i dr. U čitankama su se nalazili njegovi tekstovi. Tako u »Čitanci za seoske opetovnice« (Ferdo Ž. Miller) nalazimo Stojanovićev tekst »Moba«, koji se nalazi u tematskoj cjelini: »Štiva gospodarska. Poljodjelske plodine i poljski radovi«.

O Mijatu Stojanoviću kao školniku i pedagogu trebalo bi napisati posebnu studiju. Pri tome treba proučiti sve njegove članke koje je objavljivao u raznim časopisima i sintetizirati njegov pedagoški rad. To bi Stojanovića svakako uvrstilo u pionire naše pedagoške znanosti.

Sažetak

Stvaralački rad Mijata Stojanovića nije do sada adekvatno valoriziran. Čitav svoj život posvetio je prosvjeđivanju naroda i radu za narod. Istakao se na raznoraznim područjima kulturnoga rada u burnom XIX st. Svoj rad počeo je kao mladi učitelj skupljajući narodno stvaralaštvo i time se bavio čitavoga života. U razdoblju ilirizma pisao je rodoljubne pjesme bez veće umjetničke vrijednosti, ali se u njima odražava njegov interes za zbivanja u kulturnom i političkom razvoju hrvatskoga naroda, koji tada počinje svoju nacionalnu integraciju. Sudjelovao je u političkim zbivanjima 1848. g. kao poslanik u saboru, a u to se vrijeme počeo baviti publicističkim radom, pa je tako postao jedan od začetnika hrvatske moderne publicistike. U razdoblju Bachova apsolutizma jedan je od rijetkih hrvat-

skih književnika koji nastavljaju kontinuitet hrvatske književnosti kakvim-takvim literarnim stvaralaštvom. U to je vrijeme stalni suradnik »Nevena«, jedinog literarnog lista u Hrvatskoj. Bavio se i etnografskim radom zapisujući narodne običaje i opisujući život sela u svim njegovim vidovima (rad, pjesma igra), pa tako spada među pionire hrvatske etnografije. O tome je objavio dvije značajne knjige i mnoštvo članaka razasutih po raznim listovima toga vremena. Skupio je i objavio nekoliko zbirki usmenoga narodnog stvaralaštva (pjesme, zagonteke, poslovice), pa je svakako najznačajniji skupljač usmenog stvaralaštva u Hrvatskoj do danas, ali taj njegov rad nije ni do danas poznat široj javnosti. Kao skupljača usmenog stvaralaštva ne spominju ga ni autori koji pišu znastveno o usmenoj književnosti (iako često spominju desetke minornijih skupljača i njihovih zbirki koje su još u rukopisima), a da ne govorimo da u školskim programima o usmenoj književnosti o njemu nema ni spomena. Bio je vrlo cijenjen od svojih suvremenika i poznao je sve značajnije književnike i znanstvenike u svoje vrijeme, a s većinom je i surađivao. O njemu su pisali još za njegova života vrlo pohvalno razni značajni autori i uzimali ga kao primjer predanoga kulturnog radnika. Njegovi su tekstovi bili uvrštavani u školske čitanke, što je dokaz više da je bio i poznat i cijenjen. Na kraju svakako treba istaknuti njegov čist jezik, neopterećen teški sintaktičkim konstrukcijama (koje su tada bile skoro norma), jesnoću izraza i bogatstvo narodnoga govora.

ZUSAMMENFASSUNG

Die schöpferische Arbeit von Mijat Stojanović wurde bis jetzt nicht entsprechend bewertet. Sein ganzes Leben widmete er der Volksaufklärung und der Arbeit für des Volk. Er trat auf verschiedenen Gebieten des Kulturlebens im stürmischen XIX. Jahrhundert hervor. Seine Arbeit begann er als junger Lehrer die Erzeugnisse der Volksschöpfung sammelnd, womit er sich sein ganzes Leben lang beschäftigte. Zu Zeiten des Ilirismus schrieb er patriotische Gedichte ohne grösseren literarischen Wert, in diesen Gedichten spiegelte sich aber sein Interesse für die Ereignisse in der kulturelen und politischen Entwicklung des kroatischen Volkes, das gerade dann mit seiner nationalen Integration begonnen hatte. Er nahm an den politischen Ereignissen im Jahre 1848 als Gesandter im Landtag teil, zu dieser Zeit fing er an, sich mit der publizistischen Arbeit zu befassen. So wurde er einer der Urheber der modernen kroatischen Publizistik. Zu Zeiten des Batschen Apsolutismus ist er einer der seltenen kroatischen Schriftsteller, der die Ununterbrochenheit der kroatischen Literatur fortsetzte so viel seine Möglichkeiten gestatteten. Zu dieser Zeit war er ständiger Mitarbeiter der einzigen literarischen Zeitschrift in Kroatien »Neven«. Er beschäftigte sich auch mit der ethnografischen Arbeit die Volkssitten und das Dorfleben in allen seinen Erscheinungen beschreibend (die Arbeit, die Lieder, die Spiele), und so gehört er zu den Bahnbrechern der kroatischen Ethnographie. Aus diesem Gebiet seiner Arbeit gab er zwei bedeutende Bücher und viele, in verschiedenen Zeitschriften zerstreute Artikel, heraus. Er stellte auch einige Sammlungen der mündlichen Volksschöpfung zusammen und gab sie auch heraus (Lieder, Rätsel, Sprüche). Damit ist er der bedeutendste Sammler der Volksschöpfung in Kroatien, seine Arbeit auf diesem Gebiet ist aber bis heute der breiten Oeffentlichkeit unbekannt geb-

lieben. Als Sammler der mündlichen Volksschöpfung wird er auch von den Autoren, die über die mündliche Literatur wissenschaftlich schreiben, überhaupt nicht erwähnt (obwohl sie in ihren Werken minderwertigere Sammler und ihre Sammlungen noch in Manuskripten dutzendweise in Erinnerung bringen), von der mündlichen Literatur in den Schulprogrammen gar nicht zu sprechen. Von seinen Zeitgenossen wurde er sehr geschätzt, er kannte alle bedeutende Schriftsteller und Wissenschaftler seiner Zeit, mit einer Mehrzahl von ihnen arbeitete er auch zusammen. Ueber ihn schrieben schon zu seiner Zeit sehr anerkennend verschiedene bedeutende Autoren und priesen ihn als Beispiel eines ergebenen Kulturarbeiters. Seine Texte wurden in die Schullesebücher eingenommen, was ein Beweiss mehr dafür ist, dass er bekannt und geschätzt war. Am Ende muss man seine reine, mit zu seiner Zeit üblichen schweren Syntaxkonstruktionen nicht belastete Sprache, die Klarheit des Ausdrucks und ein Reichtum der volkstümlichen Redensart hervorheben.

Dr., MILORAD MIŠKOVIĆ
OSIJEK

MIJAT STOJANOVIĆ — JEDAN OD PRVIH BORACA PROTIV ALKOHOLIZMA U SLAVONIJI

U V O D

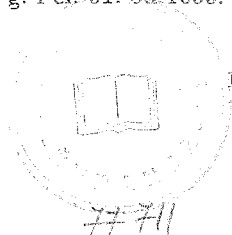
Slavonija, bogata i plodna, ravna i vinorodna, pružala je dobre mogućnosti čovjeku koji je živio na toj plodnoj ravnici, da veoma rano započne s uzgojem privrednih kultura od kojih je mogao dobijati alkoholna pića. Vremenom, ta mogućnost omogućila mu je razvijanje bogatog spektra slavonskih običaja i obreda, koji su pratili proizvodnju alkoholnih pića, ali i proizvedena alkoholna pića pratila su mnoge slavonske običaje. Tako je nastao čudan — slavonski odnos prema pijenju alkoholnih pića uvrežujući se tako u svakidašnjicu, ali i infiltrirajući se u sve pore života i rada Slavonca. Na žalost, od takvog prilaza Slavonca alkoholnom piću do alkoholizma — bio je samo jedan korak.

Vinogradi su u Slavoniji zasađeni veoma rano, vjeruje se da je vinovu lozu donio iz Grčke rimski car Aurelius Probus (276-282), rođen u Sirmiumu (Sr. Mitrovica) i zasadio ju je po Fruškoj Gori, odakle se vinova loza raširila i po cijeloj Slavoniji (1, 2). Vinovu lozu u Slavoniju naročito su proširili Cisterciti, koji su sve humke pogodne za uzgoj, zasađili vinovom lozom. Cisterciti su izvozili vino i u inostranstvo. Pečujski biskup tužio se s opatijom Cikador da pokupuje sve grožđe i iz njegove biskupije, te im papa Inocent III. 20. lipnja 1213. g. to zabranjuje (3).

Vino i vinogradi u Slavoniji rano su postali predmetom tužbi i suđenja. Tako, Ladislav Titušević tuži cikadorskog opata Andriju, da je 1370. g. iz njegovog vinograda u Cikadoru ukrao 200 kablčića vina, a od njegovog sluga Ivana Gyal 3 bureta, a od Ivana sina Jakovljeva 4 bureta (3).

Zato se nije čuditi, što je »vinski porez« (cibriones, acones) u Slavoniji uveden dosta rano. Bili su to čabri i akovi, kojima se odmjerava porez, a koji plaćaju svi posjednici vinograda (tvrđavski službenici, slobodni i hospites) (3, 4).

Točenje vina (educillatio, educillum) bilo je posebno regulirano pravo u Slavoniji, po kojem urbarijalni kmet slobodno toči vino, bilo na veliko ili na malo, u zakonom određenom vremenu i u zakonom propisanoj mjeri. Točenje žestokih pića uopće pripada po zakonu samo spahiji i ide među manja regalna prava (ius regale minus seu curide), kako je to utvrđeno čl. 36. od 1567. g. i čl. 31. od 1655. g.

To su pravo dobile i općine »ex privilegio usu roborato vel praescriptione legitima« (čl. 35. od 1598. g.).

Kmetovi su mogli putnicima u svojoj gostionici prodavati jelo i piće (vino, u Srijemu i rakiju). To im je pravo priznao i zakon i urbar.

Pravo točenja podijeljeno je između kmeta i spahije ovako:

a) kmetovi većeg ili manjeg naselja, koji su imali vinograde (ne vrtne), mogli su točiti svoje vino od Miholja do Đurđeva, dakle pola godine, a oni, koji nisu imali vinograda, od Miholja do Božića, dakle četvrt godine (angaricale), iako dotada nisu bili »in usu educilli«. Time je ukinut čl. 31. od 1655. g., i kmetovima je podijeljeno pravo po čl. 36. od 1550. g., bez obzira na to, jesu li ga ili nisu dotle imali.

Pojedinac kmet mogao je u vrijeme poslova u vinogradu točiti vino i u izvanlegalno vrijeme. Leži li vinograd na prediju, onda valja razlikovati je li predij impopulatan (inkorporiran) ili neimpopulatan (neinkorporiran). Na prvom se toči pola godine, a na drugom četvrt godine. Ako se vinograd pretvori u oranicu, livadu, voćnjak, polugodišnje pravo točenja prelazi u četvrtogodišnje.

b) U svojoj gostionici (diversorium) spahija toči vino i druga žestoka pića čitavu godinu, ali izvan gostionice može točiti samo u zakonom propisano vrijeme. Ako kmetovima ponestane vina, spahija može točiti i prije određenog roka. To pravo ima samo spahija, ali ne i arendator (čl. 26. od 1550. g.). Spahija toči žestoka pića (osim vina) čitavu godinu (čl. 35. od 1598. g., čl. 51. od 1559. g.), a kmet ih uopće ne može točiti, jer se prekršaj kažnjava konfiskacijom pića i manualnom rabotom od tri dana.

Spahija se može svoga prava i odreći i prodati ga svom gostioničaru, arendatoru ili samom kmetu. Toči li kmet spahijsko vino, pripada mu po rastočenom akovu četiri denara, i slobodan je od sedmičnih rabota (čl. 36. od 1550. g.). Slavonski urbar naređuje, da kmet ima voditi knjigu, u koju upisuje količinu i cijenu rasprodanog vina i rakije, i njemu pripada dva groša od forinte. Vino ne smije biti ciknuto, i kmet ga može, ako ne valja, vratiti. Zato mora seoski knez da svako bure kuša (čl. 12. od 1553. g.). Pokvari li se vino kod kmeta bez njegove krivnje, »casus nocet domino«, kmet se ne smije primoravati da toči uz naročitu cijenu (čl. 36. od 1550. g.). Kmet toči vino u svojoj kući ili u općinskoj gostionici (čl. 51. od 1559. g. čl. 53. od 1598. g.). Broj gostionica određuje općina.

c) U svom turnusu kmet može i trgovati vinom, nabaviti ga drugdje, dovesti ga i spremi. Ni u kojem slučaju ne smije dovesti ili spremi tuđe vino (kupca, prodavalaca). Ako se tome ne može izmaći, treba da to javi spahiji, koji će vino zapečatiti, i ono se može samo »vasatim« prodavati strancima, ali ne i domaćima. Domaće vino kmet slobodno uvozi i za spahijskog turnusa, ali se to prodaje samo »vasatim« domaćima i strancima.

U Slavoniji bila je dopuštena trgovina vinom i za spahijsog turnusa.

Za svoje potrebe ili za trgovanje kmet može u vlastitom kazanu ispeći rakiju od šljivja (cremati exustio) i drugoga voća, a za to ovlaštenje plaća spahiji određeni činž (census). Zakon doduše nigdje izričito ne spominje to pravo, a i sama je urbarijalna regulacija ostavila to pitanje neriješeno. Kraljevske rezolucije, izdane o tom predmetu, priznaju kmetovima »facultatum exurendi crematum ex propriis racemis, (fecibus, brisis, vinaciis) vel aliis fructibus in propriis ollis et pro usu domestico vel quaestu« (4).

Ova i ovakva baza u proizvodnji i potrošnji vina, rakije i ostalih alkoholnih pića, bila je široka mogućnost za nastanak i raširenost alkoholizma u Slavoniji. Alkoholizam je našao i svoje mjesto u ratovima za oslobođenje Slavonije od Turaka. Tako je 30. XI. 1537. g. u tzv. Kacijanerovoj vojni, carska vojska došla preko Nuštra i Vinkovaca u Ivankovo. Tu su našli malo hrane, ali zato dosta vina. »Bačve curkom curile, a momčad se izopijala do mrtvila, nastali neredi, kojima ni častnici nisu mogli predusresti«. Turci su se opasno približavali iz Osijeka preko Palače i Kolodvorske bare, ova pijana vojska stavi se pod oružje i u jutro 1. XII. sukobi se s Turcima, gineći, izmicala je prema Đakovu (3).

U ratu za oslobođenje od Turaka 1687. g. carska vojska redovito je zimovala u Slavoniji. Svaki carski vojnik dobijao je na dan dva funta kruha, jedan funt mesa, polić vina ili piva (3).

Oslobođenjem od Turaka, u Slavoniji je započelo još intenzivnije uzgajanje vinove loze i šljiva. Tako, Fridrich Wilhelm von Taube (1728-1778) u »Opisu Slavonije i Srema« (1777. g.) navodi: »... Ukoliko su vredniji u sađenju šljiva na čije se prostrane ograđene šume nailazi na sve strane. Potstrek ovoj neobičnoj vrednoći jeste što se od ploda rečenoga voća peče esencija koja je pod imenom rakija ili šljivovica svakodnevno i najomiljenije piće...« »Vinogradom su zasađeni svi brežuljci i niska brda..... Vinogradarstvo je znatno. Postoji bijelo i crno vino. Obe vrste nadmašuju sva njemačka vina; samo su vrlo jaka i žestoka. Ne mogu dugo da stoje, valja ih piti dok su mlada« (5).

Spiridon Jović u opisu slavonske vojne granice (1835. g.) o gajenju vinove loze, šljiva, te o pijenju alkoholnih pića i alkoholizmu u Slavoniji — govori:

»Ali u čitavoj Granici na veliko se proizvodi samo šljiva. Svaka kuća ima jedan ili više šljivika, koji se od kuće do kuće nižu u čitave šume i ljupko opasuju selo. Ovo voće se gotovo isključivo upotrebljava za proizvodnju rakije. Mnogo hiljada akova godišnje se proizvode i — popije..... Slavonac nastoji da dobije mnogo rakije. Zato je njegova rakija slaba i sadrži malo alkohola, a mogla bi stvarno da se pije umjesto vode, kada zbog naročitog kiselog ukusa meraklijama ne bi bila bljutava. Ali i ovdje se peče bolja rakija, ona namijenjena prodaji, a u svakoj imućnoj kući ima izvanredne šljivovice da bi se njome u datim prilikama mogao ponuditi pretpostavljeni, ili drugi uvaženi gost«.

»S berbom grožđa u Granici nastaje upravo ona vesela živost kakva obično vlada u svim ostalim vinorodnim krajevima u ovo vrijeme. Pošto su sa ovim nesumnjivo najprijatnijim seljakovim poslom u neku ruku završeni godišnji radovi, očekuje Graničara nekoliko nedjelja kasnije jedan drugi, isto tako prijatan posao — pečenje rakije. Graničari se ovom poslu posvećuju s osobitom ljubavlju. Domaćin ili inače koji vješt muškarac u porodici, nalazi se neprestano u pecari da bi mogao dan i noć opsluživati mjehur. Potrebno je veoma mnogo uzdržljivosti da čovjek, kraj poznate sklonosti prema rakiji, na ovom poslu stalno ostane trijezan. Ali pecara ne muči ni dosada. Pored toga što se kraj njega neprestano nalaze ukućani i ispituju kvalitet rakije, stalno ga okružuju susjedi i poznanici; ima čak stručnjaka tako zavidnog čula mirisa da oni s jednog kraja sela na drugi mirišu isparavanje kazana za pečenje rakije. Oni se onda onako zapute onamo, raspituju se kako je ponijela ovogodišnja žetva, da li su šljive dovoljno sočne, koliko stane u jedan kazan, i koliko kablova misli da će dobiti dragi susjed, ili brat ili rođak. A kada pecar onda uzme tikvu, pa je napuni još vrućom rakijom i pruži je gostu da proba, ovaj se onda kune svim na svijetu da nije do-

šao s takvom namjerom, prazni tikvu uz stalna odbijanja i uvjeravanja da nema više tako dobre rakije u čitavom selu. Oдавde se onda ide do drugog kazana gdje se ponavlja ista scena. Svuda se može vidjeti kako ljubitelji rakije posreću zažarena pogleda i nesigurna koraka, pa čak i ženski rod iskorišćava ovu priliku, jer kasnije rakija dolazi pod gospodarev nadzor. Rakija se u čaturama, tikvama i loncima u masi razvlači i odnosi, i može se reći da se na ovaj način potroši znatna količina ovoga pića a da nikada nije ni dospjela u burad i podrum«.

Zato nije se čuditi što Spiridon Jović (1835. g.) zaključuje: »Teška mana Graničara jeste njegova sklonost ka rasipništvu i uživanju u jelu i piću. Gore smo već imali prilike da vidimo da Graničar brzo nalazi povoda da se prevede ovoj svojoj omiljenoj sklonosti. Njegova gošćenja odlikuju se još uvijek sukanjem i klopanjem i neumjerenim uživanjem pića svake vrste, osobito rakije, ali terevenke koje traju više dana, često i nedjelju dana, kakvih je nekad često bilo, sada je zabranio zakon koji će besumnje jednom, ako se ovako uporno produži, izići kao pobjednik iz borbe protiv navike i strasti« (6).

Ta i takva Slavonija, rakijom bogata i plodna, ravna i vinorodna, imala je u svojoj »bećarskoj« pjesmi, a koja je bila popularna među slavonskim obrtnicima prije sto godina, te karakterizira slavonski alkoholizam, svoj nemili moto:

»A što steče priko sve nedelje,
neće ono da s ženom podilje,
neg u svetac proždre u mehani,
svojim društvom lipo u tehani.
A kad dojde ponediljak plavi
on se opet u mahani davi.....«

O ALKOHOLIZMU SLAVONIJE U DJELIMA SLAVONSKIH KNJIŽEVNIKA

Književnici Slavonije pripadaju onoj skupini stvaralaca, koji svoj talent isprpljuju opisujući svoj rodni kraj. Seksualni moral, raspadanje zadruga, neracionalno gospodarenje, loš utjecaj stranaca i pseudointeligencije — vodeći su motivi i teme slavonske književnosti, pri čemu je i prisutnost problema alkoholizma i nekih bolesti (osobito tuberkuloze, nekih veneričnih bolesti i reume), često u žarištu pitanja pisaca Slavonije 18. i 19. stoljeća (7, 8).

Jedno od najčitanijih djela slavonskih pisaca 18. st. bio je »Satir« Matije Antuna Reljkovića (1732-1798). U »Satiru« ima dosta stihova što govore o alkoholnom piću i o lošim posljedicama što ih uživanje alkohola ostavlja na čovjeka. Reljković smatra da je osobito rakija učinila mnogo zla graničarskom gospodarstvu, pa kaže:

»Od četvrte govorit ću stvari
koja mladog domaćina kvari
To je družje, što kazani peku,
pa š njih mlogi baš ništa ne steku,
jer on hranu u polju ostavi,
a kod kuće kotao nastavi«.

Mnogi Slavonac zanemario je posao zbog rakije. Gospodarstvo mu propada, susjedi mu popiju sve što ispeče, a da je dobar gospodar, nastavlja Satir, mogao bi zaraditi novaca od prodaje rakije. Jer:

»Rakija je gospodarstva dio,
kojeg, kad bi ti pametan bio,
morao bi u novac spraviti
pak se hranit, odiću praviti«.

(II/2077 — 2080)

Rakija se pekla u »kazanu« ili »kotlu«, a već gotovo piće mjerilo se na »oke« i »fucije«.

»Po koliko fataš od nje oka?
Je l' koliko fučija široka?«

(II/2061 — 2062)

Za zahvatanje tekućine služi »hrg« iz kojeg se može i piti:
»on bi hrgom, kad nejma čašice«

(II/2044)

Alkoholna pića također se mogu mjeriti, držati ili nositi u »koršovima«, »bukarama« ili »bokarama«:

»natoče mi po pun koršov vina«

(II/741)

O ponašanju Slavonca u pijanom stanju Reljković lijepo kaže:

»A kad od' und, tako pijan dojde,
on po kući već bučiti pojde,
oko kuće svu čeljad rastira,
tu je duša, tu se psuje vira:
'Jere niste išli na posao,
neg čekali, dok sam ja došao?
Zar prez mene to ne more biti?
Ne date mi s mirom vina piti«.

(I/531 — 538, II/1195 — 1202)

Šteta što nastaje od pretjerana slavlja i raspojasana ponašanja sudionika svadbe koji od neumjerena uživanja jela i pića postaju obijesni, opisana je u »Satiru« vrlo realno:

»Jer kada se svatovi opiju,
oko kuće kokoši pobiju:
mlogo puta baš i hranjenika
jer je kod njih tad slodoba nika«.

Uz opisivanje različitih oblika alkoholizma, pisci Slavonije, koncem prošlog i početkom ovog stoljeća, govore i o uzrocima koji dovode do alkoholizma, ali ih zaokuplja i struktura psihičkog života. Tu se ne zaustavljaju već pokušavaju i književno — analitički progovoriti o zakonima koji upravljaju emocionalnim životom, pa čak idu i korak dalje uključujući funkcionalistički finalistički trenutak u jedno materijalističko poimanje svijeta. »Đuka Begović«, »Tena« i »Majstorica Ruža« djela Ivana (1885-1910), Josipa Kozarca (1858-1906) i Joze Ivakića (1879-1932), primjer su za to (11).

Pijenje alkoholnih pića i alkoholizam u Slavoniji u svom književnom stvaralaštvu zaokupljali su još Josipa Antuna Vlašića (»Contemptus Illyricum versos«, 1785), Vida Došena (o. 1720-1778) (»Aždaja sedmoglava«, 1768), Antuna Ivanovića (1748-1800) (»Sličnorični natpis groba Zvekanovoga«), Adama Filipovića Haldentalskog (1792-1781) (»Tužba grožda negrišnoga«, 1822), Josipa Stjepana Reljkovića (1754-1801) (»Godovno«, 1811), Erenesta Benešića (»Poslanica Ilircu Tomi Ilakovcu«, 1839) i druge (12).

Švagelj (1980) o toj problematici u djelima pisaca Slavonije zaključuje: »Kolikogod je riječ tih autora obilježila različite oblike alkoholizma, moramo priznati da su oni na svojoj razini itekako doticali probleme prigalođavanja ličnosti, pa čak u najboljim prilazima, posredno ili neposredno u korjenima alkoholizma i prostitucije različite tipove frustriranog vladanja, od inferiornog kompleksa (rezignacije), blokirane agresije (apatije), do introverzije, pa imaginativno izjednačavanje svoje neostvarene želje za važnošću i moći, a da i ne spomenemo fenomene sublimacije (lažne afirmacije uz lažnu »pomoć« alkohola na drugom terenu), pa preteritizam (izživljavanje uz čašicu u prošlim uspjesima koji se više ne mogu ponoviti i zbog fizičkog činioca starosti i često zbog socijalnih okolnosti) i naravno, tu je fenomen fobije (veoma zahvalan kao književna tema) i kompenzacije (kada alkoholizam u literaturi otkriva sve vidove negativne kompenzacije, a to je često onaj literarni kontrapunkt u kojem se negdje ranije opisana emocija vitaliteta u završnoj sceni do kraja raslojava).

U Slavoniji je, bar što se odnosi na književne fenomene, uzrokom frustracija (registriranih u djelima starije književnosti) po svojoj genezi dvojak:

smetnje socijalne prirode (na razmeđu svjetova): na pr. zabrana djevojci udaje za onog kojeg hoće ili pak zabrane školovanja određenog zvanja (obratno: primoravanje da se školuje za zvanje koje ne voli), a često je uzrok frustracije i u samoj ličnosti, u nesposobnosti određene ličnosti da ostvari ono što si je postavila za cilj. U slučaju najzanimljivijih likova stare slavonske knjige nalazimo kao uzrok frustracije osobito u sukobima motiva« (8).

»PIJANAC« MIJATA STOJANOVIC

Od svog rođenja Mijat Stojanović živio je u narodu i kao rijetko koji pučki učitelj poznao je psihologiju puka, uočavao njegove mane i nedostatke. Veoma rano uočio je štetnost koju Slavoncu nanosi alkoholizam — »pijanstvo«, tražeći izvor ovoj bolesti u prekomjernom pijenju alkoholnih pića. Nije se, kao davno prije njega Varaždinac Valentin Cibuljek rukovidio idejom da je zdravije, bolje i vrednije piti vodu nego vino (»Opusculum de laudibus et vituperio vini et aquae«, 1517. g.) (19) već je o alkoholnoj problematici razmišljao realno i kritički.

Mijat Stojanović je u toku svog službovanja upoznao i naličja psihe učitelja alkoholičara. Imao je gorko životno iskustvo s učiteljem Rajmondom Grojsom, za koga Stojanović kaže »da je drevna pijanica... potepuh, skitnica i pijanac«. Karakter ovog alkoholičara Mijat kratko ocrtava »Pozna se koza po rogovi«.

Pripovijetku »Pijanac« napisao je Mijat Stojanović 1869. g., a izdalo ju je Društvo sv. Jeronima u Zagrebu u štampariji Karla Albrechta. Pripovijetka ima 161 stranicu. Za ovu pripovijetku pisac je od ratnog ministarstva dobio »samo 50 for..., budući da nije bilo dovoljno preporučeno od voj. zapovjedništva« (17, 20)

Ova pripovijetka pisana lako, pristupačno i razumljivo, podijeljena je u dvadesettri poglavlja i to: 1. Svatovi (str. 1-10), 2. Medene nedjelje (str. 10-17),

3. Domaći život (str. 17-25), 4. Rđakovići (str. 25-30), 5. Napast (str. 30-38), 9. Opačina kako je silna (str. 59-65), 10. Posjet u punice (str. 65-73), 11. Plie-nitba (str. 73-81), 12. Prijatelji (str. 81-87), 13. Nevolja (str. 87-98), 14. Sktitalica (Potepuh) (str. 98-109), 15. Kramarova pripovijest (str. 109-117) 16. Poblj-šanje (str. 117-122), 17. Nova služba (str. 122-128), 18. Zavodnik (Zapeljivac) (str. 128-134), 19. Krijumčar (str. 134-141), 20. Bolest (str. 141-146), 21. Obraće-nje (str. 146-152), 22. Božji blagoslov (str. 152-157), 23. Svršetak (str. 157-161).

Radnju pripovijetke Mijat Stojanović stavlja u selo Glogovac, a glavni junak pripovijetke Ivan Brašanac, sin bogatog mlinara prolazi tipičan životni put alkoholičara. Život mladosti, razuzdan i raspojasan, neprestano u društvu drugova luga Filipa, kolarskog đetića Gjura, kramara Grubeša, uvijek u kafani, bogato je ispunjen bezbrojnim doživljajima alkoholičara. Od bogatog nasljednika, preko rasipnika, stalnim trošenjem imetka, Ivan Brašanac postaje prekomjerni potrošač alkoholnih pića, alkoholičar, ovisnik i bolesnik. Ubrzo postaje potpuni rasipnik,

PIJANAC.

PO I. A. STELZIRU

NAPISAO

MIJAT STOJANOVIC

A NA SVIET IZDALO

DRUSTVO S. JERONIMA.

U ZAGREBU 1869.

STAMPARIJA KARLA ALBRECHTA.

prodavač svega što posjeduje, beskućnik i siromah. Tražeći posao u gradu, postaje fizički radnik, ali i još veći bolesnik. Ite znejuci u svojoj bolesnoj ovisnosti kraja, postaje uličar, lopov, a slučajno ne i razbojnik. Prošavši taj cijeli surovi put ovisnika — bolesnika, Mijat Stojanović ipak spretno stvarajući zaplet cijele priče, nakonjen glavnom junaku pronalazi idealno rješenje, koje prosječnog čitaoca i najviše zadovoljava.

Izvor pijanstvu Ivana Brašanca, Mijat Stojanović vidi u učenju zanata u gradu. Ne upuštajući se dubije u analizu uzroka, Stojanović samo kratko objašnjava razlog alkoholizma, ne uočavajući da svi Ivanovi drugovi, također alkoholičari, nisu učili zanat u gradu, a ipak su postali alkoholičari.

Simptomi alkoholizma Ivana Brašanca uočavaju se rano, već pri ženidbi s Jelom, ćerkom bogate zakupnice Analijske iz sela Dubrave. Služkinja Dorica već za vrijeme svadbe primjećuje: »Ite ja bi voljela plesti siede vlase — i nikad se neudati nego za onakova muža, premda sam samo služkinja i sirota djevojka. Ivo je pijanac, pa koja bi žena mogla sretna biti s pijancem. Pokojna mi majka uvijek kazala: Dorice, čuvaj se pijanca. Pravo je imala, jer to su grdobe ljudske«. I druge služkinje potvrđuju to mišljenje: »Ja ne zavidim Jeli nimalo, i ona se tobože usrećila (udajom za pijanog Ivu); udala se moma, da je nije doma, neće dobro proći uz pijanca«. »Ivo je pijanac — svaka tjedna opijs se kao sinja majka, da ne zna, je li muško ili žensko«.

Svatovi i ženidba dobar su razlog za pijančenje Ivana i njegovog društva. Zdravica neprestano ide od usta do usta: »Braćo! samo nam dobar napitak, a ženičkom kakav Bog da žitak! Kumu čast i poštenje, a nam samo puna čutura vina! Domaćinu u zoraavlje, a u naše grlo!« »Ja uzimam flašicu, da natočim čašicu i napijem zdravicu; živila nova mlada«, »Grlo gladko, vino sladko, sve se omiče, pijs se kao u ohladi, a badava i ocat (sirće) sladak«, »Pijte to garavo vince, makar gulili lisicu i plot zalievati, na moj račun, a piatit će starčeva keska« — kratka je zdravica mladoženjske Ivana.

Nova supruga Jela rano uočava alkoholizam muža Ivana i kratko za vrijeme svatova razmišlja: »Majko — čini mi se da je Ivo pijanac«, »Bojim se za naš brak — kaže mlada — da ne bude: udala se i naplakala se!«

Ova Jelina razmišljanja prekida pijano društvo neprestanim svatovskim nazdravljanjem: »Ja uzimam kupu, da nazdravim našem skupu«, »Rujno moje vinče! rumeniš nam lice, veseliš srce. Evo, pobro! uzmi kupu starku, a mi ćemo se svi ugledati u tebe; no gdje se vinče pijs, ondje dobro nije šutjeti«.

Pjesme tipične svatovske, slavonske, pune alkoholne melodike:

»Sad još ovu radnju čašu
Za ljubav i slogu našu,
I u zdravlje nove mlade!

Tko nepijs vinca
niti ima lica,
niti ima srca junačkog.

Kraljević je Marko
hrabar junak bio,
ali je i hrabro
rujno vinče pio«.

Po tipu Jellinekove podjele alkoholičara, glavni junak priče bi u početku najviše odgovarao Jellinekovom tipu alfa-alkoholičara, ipak kasniji opis bi se mogao uklopiti u teži tip alkoholizma tzv. delta tip alkoholičara Jellinekove podjele.

Stojanović je rano uočio značaj i bit obiteljskog liječenja alkoholizma. Supruga Jela ni jednog trenutka ne napušta bolesnog supruga — alkoholičara, uočava svu korisnost psiho-terapeutskih kontakata s njim, te čestom verbalnom komunikacijom među supružnicima, nastoji da razvije kod supruga-alkoholičara apstinenciju. Ipak, sredina u svom ovisničkom prilazu alkoholu osuđuje takav obiteljski terapeutski tretman, te pogrešno zaključuje: »Već nas izsmijavaju ljudi, i nema zaista ništa sramotnijega, nego kad u kući žena nosi gaće, a muž skute«.

Sredina igra odlučujuću ulogu u širenju alkoholizma i nemogućnosti uspješne apstinencije, poigravajući se neprestano s labilnom psihom bolesnog ovisnika. Zato u stihovima ovakva sredina najbolje zadržava svoj ovisnički status:

»Pošten nije,

tko nepije.

A zar se je naživio,

tko još pijan nije bio«.

Tipičan simptom kajanja poslije pijanstva čest je i kod Ivana. U tim trenucima uvijek na scenu stupa s terapeutskim namjerama supruga: »Nauči se iz toga za budućnost, ja te zaklinjem, dragi moj, svim što ti je sveto i milo, ne podaj se strašnoj opačini pijanstvu: okani se te nemani i kuge«.

Pokušavajući šire da objasni svu problematiku ove teške bolesti — alkoholizma, Mijat Stojanović to objašnjava ovako: »Kao što divlja zvier dugo ukroćena miruje, pak se igra i sa samom djecom, ali kad se opet okusi ljudske krvi, ne da se gotovo nikada više pripitomiti, te se opet povraća k svojoj divljoj ćudi prirodnoj, tako je i pijanac, koji se odreće svoje omiljele opačine, pak naprasno dobije priliku, kojoj se ne može oprieti, kojoj ne može odoljeti«.

»Pijanac poznaje svu svoju huđu kukavštinu; vidi svoju sramotu; zna da ga preziru ljudi; ali je strašno sliep, kao da ne vidi propasti pred svojima očima, pak opet bezbrižno skače u nju; uviđa dobro, da zaslužuje preziranje ljudi, ali njemu nije ništa do toga, jer je otupio za sve; razabire, da mu neumjerenost podkapa sreću vremenitu, zdravlje i život; ali nalazi u samoj toj potištenosti, u pijanstvu, silnu dražest, kojoj se ne može oteti«.

Uočavajući roditeljski autoritet, kao mogućnost terapeutskog djelovanja na alkoholičara, Stojanović navodi i posljednju volju — oporuku oca nealkoholičara, kao terapeutski zahvat: »Mili moj sine, sklon si zlom srećom na piće, i zlo društvo, sve te više draži na to. Klon se pijanstva, grdne zloće, jer će učiniti nesretna vremenito i vjekovito. Zarana ćeš se pokvariti tielom i dušom, izkopati sebi i svojoj dobroj ženi rani grob, osramotiti ćeš svoju djecu«.

Upuštajući se u analizu psihe alkoholičara, Stojanović zaključuje: »Pijanac sve obeća ali ništa neodrža, uvijek laže. Kad se malko probudi iz vrtoglavice svojega grieha, onda spozna biedu svoju, proklinje samoga sebe, svoju opačinu i one, koji ga na nju zavode, a malo poslije, za čas opet pije, rob je svojoj strasti, svojoj opačini, grli svoje zavodnike kao najbolje prijatelje, i ruga se sam sebi, svojim dobrim odlukama, svojem pokajanju kao slabosti, koja ga čini smiešna, i tim postaje tvrdokorniji i osorniji prema onim, koji su vidjeli, kako plače, kako se hineći kaje«.

Ne ulazeći u medicinsku problematiku alkoholizma, Stojanović samo površno dotiče osnovnu medicinsku simptomatologiju: »blijeđ je«, »mrk«, »uvijek mu je pozlivalo (mučno bivalo)«, »ruke mi strepe (drhću)«, »noge kleckaju«, »oči krvave i krmeljive«, »tetura, ne može upravo ni koračati«.

Alkoholne krize tipične su i za Ivana Brašanca. Odluke da više neće piti često donosi, ali još brže zapada u recidiv. »Prokletu pijanstvo strovalilo me u ponor, u nesreću. O kakav sam luđak, zar ne? Neću više piti!« — razmišlja Ivan.

Kriza jutarnjeg pijenja i metaboličke ovisnosti prisutna je kod Ivana. Sam Ivan razmišlja: »Kad u jutru nepopijem svoju čašu rakije, nevaljam za ništa celi dan i nemogu raditi. Rakija me još malko drži, da je nepijem, davno bi bio pod zemljom!«

Stojanović glavni izvor alkoholnih problema i kriza kod alkoholičara vidi — u rakiji. Ne smatrajući da i druga alkoholna pića dovode alkoholičara do alkoholizma, on ih ne navodi kao uzročnike. Vino povremeno spominje, kao vrstu alkoholnog pića, ali sva druga alkoholna pića uopće i ne spominje, čak ni pivo.

O rakiji Stojanović zaključuje: »Tako govore mnogi pijanci, jer misle, da se kriepu rakijom, ali to nije istina, rakija je za mnoge ljude pravi otrov, razgrieva krv, kvari sok u čovjeku, oduzima prijatnost jelu, i želudac se iznevjeri pijuć rakiju«.

Ne poznavajući metode suvremene socijalne psihijatrije i mogućnost socioterapeutskog prilaza alkoholizmu kao bolesti i alkoholičaru kao bolesniku, Stojanović nije vidio perspektivu alkoholičara, te navodi: »Pijanac nestaje polako, kao kad vene cviet, u kojem se nastani crv, što glođe i grize, dok cviet uvene i padne u prah. I što je najveća nesreća, pijanci neće to prije da vjeruju, nego tek onda, kad je već kasno često za ovaj i drugi svijet.....« Zato je i sudbina ostalih ličnosti u »Pijancu« specifična: krmar Debeljak — izgorjela mu krčama i postao je prosjak, Anica krčmarova — pobjegla je s nekim pisarom, Gijuro kolarški detić — pijančevao i skitao se po svijetu, postao je zvjerokradica, Filip lugar — ubio se u delirantnom stanju, Jaružki mlinar — propao je materijalno i završio u zatvoru, Grubeš — postao je krijumčar.

Alkoholizam Stojanović smatra strašću, a ne bolesti, uočio je i medicinske simptome alkoholizma, ali ipak ovu bolesnu ovisnost Stojanović nije, prije 110 godina, smatrao za bolest, već za strast. Stojanović, poput nekih socijalno-psihijatrijskih škola i danas, nije pobornik potpune apstinencije, već dozvoljava manje konzumiranje samo vina. Pristalica je stroge apstinencije u odnosu na rakiju. Ipak, rješenje alkoholizma i Stojanović vidi u apstinenciji. Uspješan terapijski put, bez metoda suvremene socijalne psihijatrije, ka dugoj apstinenciji, Stojanović je vidio u religiji i vjeri. Nije uočio, da liječiti treba cijelu obitelj, otklanjati aktualnu psihičku simptomatologiju, naročito neurotski karakter kod supruge, kako bi se cijela obitelj mogla uključiti u terapijski proces pomoći alkoholičaru. Naprotiv, Mijat Stojanović je o tome ovako zaključivao: »Kad se tko posvema propije, pijanstvo mu bude silna potreba, kojoj nemože odoljeti. Čovjek robujući tomu griehu uzdiže pod teškim jarmom i stvara najsvetije odluke, ali mu ih silnik grieh uništi kod prve zgode; i premda je obraćenje svakoga teškoga grešnika golemo čudo božje svemogućnosti, najveće je ipak pri pijanstvu. Ta-

kav se jadnik obrati jako teško, vrlo riedko, i to žali bože veoma riedko za uvijek. Pijancu otupi um, oslabi volja, nemaran bude za sve osim za trbuh, na pošljedku očajja i umre u griehu. Samo oštar udarac udesa, težka pedepsa (kaštiga) božje pravde, ili što čovjek kratkovid obično naziva nesrećom što pako nije ino nego premudrost kojoj se valja pokloniti može pijancu napokon osviestiti i dozvati do razuma i do pameti«.

Mijat Stojanović je »Pijanca« pisao za širu čitalačku publiku, stoga je i mnoge riječi iz naroda ovdje upotrijebio, da bi bile prihvatljivije baš tome čitaocu, objašnjavajući odmah i njihovo značenje. Evo nekih: topuz (buzdovan), čauš (koji šalami razveseljava svatove), zakupnica (arendatorica), vodenica (mlin), zanat (meštija), putina (staza), svirači (muzika), ocat (sirće), nakićen (otornut), pati (trpi), grudi (prsja), staja (štala), zovami (bazga), ljekar (felčar), grad (varoš), sanduk (škrinja), nastanjivanje (ukonačivanje), oporuka (testament), župnik (plovčan), proštenje (hram crkve), uklatiš se (utrudiš se), akovče (viedro), četić (kalfa), šegrt (dječko), bunar (zdenac), duvar (zid, stiena), rotakovići (lopovi), tutkati (metati), rovaš (raboš), remek (majstorije), potpiraći (koji u mutnom love), gursuzić (huncut), mangur (novac), brojanica (čislo), nagrabusio (na zlo došao), amanet (zalog) i još mnoge druge.

Mijat Stojanović — slavonski Vuk Stefanović Karadžić, vrijedno je prikupljao narodne poslovice, te mnoge upotrijebio i u »Pijancu«. Navedimo tipičnije: »Vračala baba da neće biti mraza, a kad sutra, osvanuo snijeg do koljena«, »Udala se mama, da je nije doma«, »Dok ti poraste u kupusu kao rusu prase, što boba po vrtlaku pase, pak ćeš čekajuć ostati na cjedilu«, »Nije kresao drva ni vezao ga uz kolčić, dok je bilo mlado i vitko, a sad mu se oduzeo i oteo momak«, »Ala si se poplašio, kao da duše vjetar, koji tjera zimi pse u slamu«, »Drži se plota šarampova, vjetar zaklon obara«, »Teško gazdi, kojega sluga uči, i mužu, kojemu žena zapovieda«. »Smrt za vratom, a um za gorom!«, »Tko ne sluša rječ, udara ga bič«, »Bog daje težaku, a ne ležaku«, »Tuđe ruke neizčeše svraba«, »Što mačka koti, to miše lovi«, »Bolje i prazna torba, nego vrag u torbi«, »Zdravlje mu otišlo kao šteta niz vodu«, »Zgoda je griehu veliko zlo«, »Mrke gaće zla prilika«, »Komu nije savjetovati, onomu nije moguće ni pomoći«, »Tko neće da čuje, mora da tuguje«, »Brat u nuždi riedka ptica«, »Tko sláže na gomilu novčić na novčić brzo nađene plast«, »Bolje pečen vrabac na stolu nego droplja što leti po polju«, »Ako se dobiva novac, ja sam mu lovac«, »Dok imaš, neštimaš, kad izgubiš, tek ga ljubiš« i još mnoge druge.

Z A K L J U Č A K

»Pijanac« Mijata Stojanovića našao je i imao svoje mjesto i vrijeme u trenutku nastanka. Pisan realno, kao isječak života prenesen na papir, predstavlja odraz realnih Stojanovićevih razmišljanja o alkoholizmu, ali i refleksiju vremena u kome je čovjek toliko toga »liječio« kroz alkohol i s alkoholom. Ne ulazeći u dublju medicinsku problematiku alkoholizma, Stojanović je osjetio sav socio-psihijatrijski impuls nalazeći psiho-socijalni terapijski aktuelni stav prema ovoj teškoj bolesti ovisnosti — alkoholizmu.

Sažetak

Autor iznosi kraći povijesni prikaz stavova o pijenju alkoholnih pića i alkoholizmu u Slavoniji te obrađuje putopisne prikaze Slavonije 18. i 19. st. o istoj temi. Spominje književno stvaralaštvo Slavonije 18. i 19. st., koje obrađuje alkoholizam kao književnu temu. Daje prikaz književne pripovijetke »Pijanac« napisane 1869. g., izdate u Zagrebu od strane Društva sv. Jeronima, a štampane u štampariji Karla Albrechta.

LITERATURA:

1. Vulić, N.:
PROB, rimski car.
Stanojevićeva enciklopedija, knj. III, str. 585.
2. Taube, V.:
OPIS SLAVONIJE I SREMA. III knj. (1778).
Zbornik Matice Srpske za književnost i jezik, 4-5:192-231, 1958.
3. Bösendorfer, J.:
CRTICE IZ SLAVONSKE POVIJESII.
Osijek, 1910.,str, 296, 298, 313.
4. Bösendorfer, J.:
AGRARNI ODNOSI U SLAVONIJI.
Jaz-u, Zagreb, 1950.
5. Taube, V.:
OPIS SLAVONIJE I SREMA. I knj. (1777).
Zbornik Matice Srpske za književnost i jezik, 2:156-183, 1954.
6. Jović, Sp.:
ETNOGRAFSKA SLIKA SLAVONSKE VOJNE GRANICE (Beč, 1835).
Zbornik Matice Srpske za književnost i jezik, 9-10:114-165, 1962.
7. Švagelj, D., Matijević, I.:
KRITIČKI STAV PREMA ALKOHOLIZMU KNJIŽEVNIKA STARE SLAVONIJE.
U: Knjiga sažetaka radova 1. jugoslavenskog kongresa o alkoholizmu. Zagreb, 1979.
Ur. VI. Hudolin Zbor liječnika Hrvatske, Zagreb, 1979. str. 101-102.
8. Švagelj, D.:
»Pit ČU VINA DOK JE VARADINA — I RAKIJE DOK JE ŠOKADIJE«.
Đakovački vezovi, prigodna revija, Đakovo, 1980, str, 14-20.
9. Reljković, M.A.:
SATIR. I. izd., Drezden, 1761., II. izd. Osijek, 1779.
10. Kožić, Maja:
NARODNI ŽIVOT I OBIČAJI U RELJKOVIĆEVOM SATIRU.
Etnološka tribina, 9:7-66 (2), 1979.
11. Bogner, I.:
JOSIP KOZARAC, ŽIVKO BERITIĆ I IVAN KOZARAC.
U: Slavonija 80, Privredna komora Slavonije i Baranje i »Litokarton« Osijek,
Osijek, 1980, str. 268-274.
12. Jakšić, G.:
HRVATSKA PISANA KNJIŽEVNOST NA TLU SLAVONIJE.
U: Slavonija 80, Privredna komora Slavonije i Baranje i »Litokarton« Osijek,
Osijek, 1980, str. 241-267.
13. Ogrizović, M.:
MIJAT STOJANOVIĆ.

- U.: Sto godina rada Hrvatskoga pedagoško-književnog zbora i učiteljstva u Hrvatskoj (1871-1971). Ur. D. Franković, M. Orgizović, P. Pazman, Pedagoško-književni zbor, Zagreb, 1971, str. 369-402.
14. Franković, D.:
STO GODINA RADA HRVATSKOGA PEDAGOŠKO-KNJIŽEVNOG ZBORA.
U.: Sto godina rada Hrvatskoga pedagoško-književnog zbora i učiteljstva u Hrvatskoj (1871-1971). Ur. D. Franković, M. Orgizović, P. Pazman, pedagoško-književni zbor, Zagreb, 1971, str. 11-69.
15. Tkalac, Kr.:
TISKANJE PRVE KNJIGE MIJATA STOJANOVIĆA.
Đakovački vezovi, prigodna revija, Đakovo, 1980, str. 42.
16. Tkalac, Kr.:
RAD MIJATA STOJANOVIĆA KAO ŠKOLNIKA:
U.: Zbornik za historiju školstva i prosvjete. Ur. D. Franković. Hrvatski školski muzej u Zagrebu, Zagreb, 1968, str. 231-252.
17. RAD I DJELOVANJE MIJATA STOJANOVIĆA.
Napredak-Zagreb, 18:417-456 (27), 1877.
18. Jakšić, G.:
MIJAT STOJANOVIĆ.
U.: Hrvatska pisana književnost na tlu Slavonije. Preporodna književnost Slavonije 80, Privredna komora Slavonije i Baranje i »Litokarton« Osijek, Osijek, 1980, str. 260.
19. Grmek, M.D.:
VARAŽDINAC VALENTIN CIBEL — JEDAN OD NAJSTARIJIH BORACA PROTIV ALKOHOLIZMA.
Zaštita zdravlja, 7:46, 1952.
20. Grmek, M.D.:
MIJAT STOJANOVIĆ.
Hrvatska medicinska bibliografija, knj. I, JA, Zagreb, 1955. str. 161.
21. Vodnik, B.:
STOJANOVIĆ MIJAT, književnik i pedagog. —
Stojanovićeve enciklopedija, knj. IV., str. 459.
22. Tkalac, Kr.:
POLITIČKI RAD MIJATA STOJANOVIĆA 1848-1850., NJEGOVI POGLEDI NA VAŽNIJE POLITIČKE DOGAĐAJE DO 1881. GODINE.
Godišnjak Vinkovci, 5:317-340, 1966/67.

SVEČANI SKUP PROSVJETNIH RADNIKA

U Babinoj Gredi — 10. listopada 1981. godine održan je radni i svečani skup prosvjetnih radnika općine Županja, a u povodu 40. obljetnice ustanka i socijalističke revolucije naroda i narodnosti Jugoslavije (1941-1981), 110. obljetnice Pedagoško-književnog zborna (1871-1981), te u povodu 100. obljetnice od smrti Mijata Stojanovića (1881-1981), jednog od najbližih suradnika Ivana Filipovića i osnivača PKZ-a, koji je inače rođen u Babinoj Gredi.

Ovaj svečani skup prosvjetnih radnika organizirao je Općinski odbor Sindikata radnika u djelatnostima odgoja, obrazovanja, znanosti i kulture općine Županja, uz pomoć SIZ-a odgoja i osnovnog obrazovanja i SIZ-a kulture općine Županja, uz svestrano angažiranje Mjesne zajednice Babina Greda i radnog kolektiva Osnovne škole »Mijat Stojanović« iz Babine Grede.

Ovom značajnom skupu, uz delegacije prosvjetnih i kulturnih radnika svih odgojno-obrazovnih i prosvjetno-kulturnih ustanova općine — Županja, prisustvovali su kao gosti: MARKO BEZER, izvršni sekretar u Predsjedništvu CK SKH, FRANJO PLAZIBAT, predsjednik Skupštine Zajednice općina Osijek, FRANO DRAGUN, predsjednik Komiteta društvenih djelatnosti Zajednice općina Osijek, DUŠKO PLAVLJANIĆ, potpredsjednik Predsjedništva Zajednice pedagoških društava SRH (PKZ-a), IVAN HORVATOVIĆ, predsjednik Skupštine općine Županja, FRANJO TROHA, sekretar Općinskog komiteta SKH Županja, ZVONIMIR LUIĆ, predsjednik Izvršnog vijeća SO Županja i drugi brojni gosti.

Skup je otpočeo otvaranjem Izložbe: »RAZVOJ ŠKOLSTVA SLAVONIJE U NOB-i«, koju je za ovu prigodu postavio MUZEJ RADNIČKOG I NARODNO-OSLOBODILAČKOG POKRETA ZA SLAVONIJU I BARANJU« iz Slavanskog Broda, a koju je uz prigodnu riječ otvorio ANDRIJA ROSOTRUNOVIĆ, tajnik SIZ-a u oblasti kulture i informiranja općine Županja i predsjednik Organizacionog odbora ove Proslave.

U prostorijama Osnovne škole »Mijat Stojanović« — domaćini su priredili još jednu izložbu — Izložbu rukotvorina — ručnog veza Babine Grede.

Zatim je izvršena posjeta kući slikarice ANE VERIĆ — u kojoj su gosti razgledali njezinu Etnografsku zbirku i vrlo vrijednu Galeriju slika-naive.

Svečanu sjednicu u povodu ovih značajnih jubileja otvorio je, uz prigodnu riječ, IVAN ČOLAK, predsjednik Općinskog odbora Sindikata radnika u djelatnostima odgoja, obrazovanja, znanosti i kulture općine Županja.

*Sudionici svečanog skupa
(Foto: Stjepan Tomić)*

U radnom dijelu Skupa prosvjetnih radnika — prezentirana su četiri vrlo kvalitetna predavanja. Prosvjetnim radnicima općine Županja ovom prigodom govorili su:

— MARKO BEZER, izvršni sekretar u Predsjedništvu CK SKH, na temu: »40. obljetnica ustanka naroda i narodnosti Jugoslavije«,

— Prof. IVAN DUMBOVIĆ, asistent Filozofskog fakulteta u Zagrebu, na temu: »110. obljetnica PKZ-a — borba za narodnu školu«,

— Prof. MARKO LANDEKA, iz Županje — govorio je o Mijatu Stojanoviću — kao sakupljaču narodnog blaga.

— Prof. TEODOR GRUEV, iz Zavoda za zaštitu spomenika kulture iz Osijeka, govorio je na temu: »Problematika zaštite narodne arhitekture na području općine Županja i modaliteti zaštite«.

*U posjeti kući slikarice Ane Verić
(Foto: Stjepan Tomić)*

Nakon predavanja skup su prigodnim riječima pozdravili DUŠKO PĀVLJANIĆ i FRANO DRAGUN.

Ovaj svečani skup prosvjetnih radnika općine Županja donio je i vrlo značajnu odluku — Odluku o osnivanju Pedagoškog društva općine Županja kao konstitutivnog dijela Zajednice pedagoških društva SRH (uz 13 postojećih pedagoških društava u SRH) — s do sada evidentiranih preko 60 članova — prosvjetnih radnika s područja općine Županja.

Prisutni su također upoznati i s odlukom Mjesne zajednice Babina Greda o osnovanju, u sklopu ove Proslave, Etnografske i likovne zbirke Babina Greda, kao ispostave i Zavičajnog muzeja u Županji, za sada u kući slikarice ANE VERIĆ, a kasnije, planiranom izgradnjom nove škole u Babinoj Gredi, osigurat će se prostor za ovu Zbirku u sadašnjoj Osnovnoj školi »Mijat Stojanović«.

Ovaj vrlo sadržajan i uspješno organiziran svečani skup prosvjetnih radnika općine Županja — završen je kulturno-umjetničkim programom, u kojem su sudjelovali učenici O.Š. »Mijat Stojanović« i članovi mjesnog KUD-a »Mijat Stojanović« iz Babine Grede.

**SKUPŠTINA MJESNE ZAJEDNICE
BABINA GREDA**

Babina Greda, 10. 10. 1981.g.
Broj: 150/1

U skladu sa Srednjoročnim razvojem muzejske djelatnosti, a na inicijativu i prijedlog Općinskog odbora sindikata radnika u djelatnostima odgoja, obrazovanja, znanosti i kulture općine Županja, te na osnovu člana 46 Statuta Mjesne zajednice Babina Greda, Skupština Mjesne zajednice Babina Greda na sjednici održanoj 10. 10. 1981. u suglasnosti sa SIZ-om u oblasti kulture i informiranja općine Županja, Muzeja u Županji i Anom Verić, sakupljačem etnografske građe i slikaricom, donosi

O D L U K U

**O PRISTUPANJU AKCIJI OSNIVANJA ETNOGRAFSKE ZBIRKE I ZBIRKE
LIKOVNIH RADOVA NAIVNE UMJETNOSTI SA SJEDIŠTEM U BABINOJ
GREDI, A U SASTAVU MUZEJA U ŽUPANJI**

I

Osnov zbirke čine sakupljeni predmeti i građa u kući Ane Verić. O ovim i drugim predmetima koji uđu u sastav zbirke, do osiguranja adekvatnog prostora, vodit će brigu Ana Verić pod stručnim nadzorom Muzeja u Županji. SIZ-a u oblasti kulture i informiranja općine Županja u dogovoru s Muzejom pružit će zbirci materijalnu pomoć za otkup etnografskih predmeta.

II

Mjesna zajednica se obavezuje da će u okviru rješenja novog prostora za potrebe osnovne škole i mjesnog ureda u postojećim zgradama osigurati prostor za muzejsku zbirku i umjetnička djela.

III

Sredstva za adaptaciju i uređenje osigurat će sporazumno Mjesna zajednica, SIZ-a u oblasti kulture i informiranja općine Županja i ostale društveno-političke i radne organizacije Babine Grede i općine Županja.

IV

Imovinsko pravne i druge odnose u vezi s osnivanjem etnografske i likovne zbirke riješit će dogovorne Mjesna zajednica Babina Greda, Ana Verić i Muzej u Županji.

**PREDSJEDNIK SKUPŠTINE
MJESNE ZAJEDNICE:
ILIJA KOTURIĆ**

Prosvjetni radnici općine Županja na svečanom skupu održanom 10. listopada 1981. godine u Babinoj Gredi u povodu 40. obljetnice ustanka naroda i narodnosti Jugoslavije, 110. obljetnice Pedagoško književnog zbora i obilježavanja 100 obljetnice od smrti Mijata Stojanović, na prijedlog osnovnih organizacija sindikata u djelatnosti odgoja i obrazovanja općine Županja, Općinskog odbora sindikata radnika u djelatnostima odgoja, obrazovanja, znanosti i kulture općine Županja i Zaključka prosvjetnih radnika na Danu prosvjetnih radnika 1981. g. donosi:

O D L U K U

O OSNIVANJU PEDAGOŠKOG DRUŠTVA OPĆINE ŽUPANJA

I

Pedagoško društvo općine Županja osniva se u sastavu Pedagoško književnog zbora SR Hrvatske sa zadatkom unapređivanja i razvoja napredne pedagoške misli u oblasti odgoja i obrazovanja na području općine Županja.

II

Pedagoško društvo će izraditi program i postaviti organizaciju rada u skladu s pravilima Saveza pedagoških društava SR Hrvatske.

III

Općinski odbor sindikata radnika u djelatnostima odgoja, obrazovanja, znanosti i kulture općine Županja imenovat će Inicijativni odbor za organizaciju Osnivačke skupštine Pedagoškog društva općine Županja.

Inicijativni odbor će sazvati Osnivačku skupštinu do kraja 1981. godine.

U Babinoj Gredi, 10. listopada 1981.g.

PREDSJEDAVAJUĆI SKUPA:

Ivan Baotić prof.

STO PEDESET GODINA OSNOVNE ŠKOLE U ŠTITARU

Na vrlo svečan način — 26. rujna 1981. godine — radni ljudi Osnovne škole »Ivan Goran Kovačić« iz Štitara, kao i mještani ovog pitomog mjesta u blizini Županje — proslavili su 150. obljetnicu postojanja i uspješnog rada ove odgojno-obrazovne ustanove (1830. — 1980.), a u sklopu proslave i obilježavanja 40. obljetnice ustanka i socijalističke revolucije naših naroda i narodnosti, uz pokroviteljstvo Izvršnog vijeća Skupštine općine Županja.

Radni ljudi ove škole i mještani Štitara su ovom proslavom ujedno obilježili — 20. godina od kada škola nosi naziv, ime partizanskog pjesnika Ivana Gorana Kovačića, te 15. godina vrlo istaknute suradnje škola i mjesnih zajednica triju bratskih Štitara — ovoga iz SR Hrvatske, te Štitara iz SR Crne Gore (kod Ivangrada) i Štitara kod Šapca, u SR Srbiji.

Ovom značajnom jubileju Osnovne škole u Štitaru — prisustvovali su brojni uzvanici, a među njima: FRANO DRAGUN, predsjednik Komiteta za društvene djelatnosti Zajednice općina Osijek, IVAN HORVATOVIĆ, predsjednik Skupštine općine Županja, ZVONIMIR LUIĆ, predsjednik Izvršnog vijeća SO Županja, VIKTOR PRIMORAC, tajnik OK SSRNH Županja, zatim inicijatori bratske suradnje triju Štitara — ACO RADOVANOVIĆ iz Šapca i JOSIP MALENIČIĆ, iz Županje, kao i predstavnici prosvjetno-pedagoške službe Zajednice općina Osijek, predstavnici ostalih društvenih struktura općine Županja, delegacije bratskih Štitara iz Crne Gore i Srbije, predstavnici susjednih škola, bivši radnici i umirovljenici ove škole-slavljenika, sadašnji članovi kolektiva, učenici škole i brojni mještani.

Svečanost je otpočela otkrivanjem SPOMEN-PLOČE u predvorju škole, koju je otkrio ADAM BLAŽEVAC, predsjednik Savjeta Mjesne zajednice Štitar.

Nakon toga je održana svečana sjednica organa upravljanja — na kojoj je o 150. obljetnici škole u Štitaru govorio FRANJO Kobašević, direktor škole, dok je o sadašnjem trenutku reforme odgoja i obrazovanja i zadacima u vezi s tim govorio MR NIKOLA BARIĆ, pomoćnik direktora Zavoda za prosvjetno-pedagošku službu za područje Zajednice općina Osijek. Na ovoj Svečanoj sjednici je saopćena Odluka o dodjeli priznanja i zahvalnica zaslužnim prosvjetnim radnicima, građanima, radnim i društvenim organizacijama — za naročiti rad, pomoć i suradnju s ovom školom u proteklom periodu.

Također je data obavijest o pokretanju inicijative — o promjeni sadašnjeg naziva Školske ulice u Štitaru — u Ulicu Ivana Martinovića, jednog od istaknutih začetnika PKZ-a i bliskog suradnika Ivana Filipovića i Mijata Stojanovića, a čiji rad i djelo je vrlo blisko vezano za ovaj kraj.

Prigodni kulturno-umjetnički program su izveli učenici škole i članovi mjesnog KUD-a »JOSIP KOZARAC«.

Vrijedni članovi ovog kolektiva su uz ovaj jubilej također priredili prigodnu izložbu u radu i razvoju škole u proteklom periodu, izdali prigodni broj učeničkog lista »GORAN« (s radovima iz triju Štitara), te pripremili pozamašan materijal za skoro izdavanje Monografije o 150. godišnjem radu ove škole. Za ovu izuzetnu proslavu — također su temeljito uredili školu i vanjski okoliš, uz vlastito angažiranje i uz pomoć SIZ-a odgoja i osnovnog obrazovanja Županja, Mjesne zajednice Štitar, pokrovitelja i drugih društvenih faktora ove općine. Sada škola ima sasvim suvremen i funkcionalan prostor i izgled i spada u red najopremljenijih i najuređenijih osnovnih škola na području općine Županja.

Naročito treba istaći, u sklopu ovog velikog jubileja štitarske škole, da je radni kolektiv škole ove godine dobio od PREDsjedništva SFRJ — visoki ORDEN BRATSTVA I JEDINSTVA SA SREBRNIM VIJENCEM (s čime se malo škola može pohvaliti) — posebno za pomenutu petnaestogodišnju izuzetno društveno značajnu bratsku suradnju triju Štitara iz tri bratske republike, što je u sklopu ove proslave posebno naglašavano.

Radni ljudi Osnovne škole »Ivan Goran Kovačić« iz Štitara su stvarno vrlo sadržajno i svečano proslavili i obilježili svoj 150. godišnji jubilej. Na svemu učinjenom do sada treba im čestitati — s željom da se ovakvim i još boljim radom nastavi i u narednom periodu.

120 GODINA NARODNE ČITAONICE U ŽUPANJI

Siguran pokazatelj kulturne razvijenosti svake sredine je baš djelovanje javnih biblioteka. Stodvadesetogodišnja tradicija bibliotekarstva u Županji svakako svjedoči o ranom razvoju kulturnog života i svijesti. Činjenica da je Županja dobila (i održala) Narodnu čitaonicu među prvima u Hrvatskoj (prve tri iz 1838. u Varaždinu, Zagrebu i Karlovcu prestale su raditi 1850.) ukazuje da su tadašnji Županjci visoko cijenili knjigu, znanje i kulturu. Potomci su im generacijama ostali vjerni održavajući i uzdižući tradiciju. Tako je u međuratnom razdoblju djelovalo u Županji i po tri knjižnice istovremeno. Jaka bibliotečna djelatnost utjecala je i na kulturno uzdizanje, i na nacionalno i klasno osvještavanje, i na privredni razvitak grada i komune.

POČELO JE 1861. GODINE

Početna godina županjskog bibliotekarstva je višestruko značajna u Hrvatskoj: te godine Hrvatska je dobila svoj ustav (nakon 12 godina Bachova apsolutizma), svog bana »našijenca« (Šokčević), svoj narodni jezik kao službeni i svoje službeno glasilo na njemu (Narodne novine). Taj novopreporodni polet odrazio se i u Županji. Iako je živjela u vojno-krajiškom zaptu, ipak je — čak prije od onih koji su više slobode uživali — potražila više svjetla. Upravo su predstavnici austrougarskog vojnog poretka — viši oficiri — među prvima stupili u akciju osnivanja Narodne čitaonice. Možda je upravo takva struktura članstva (vidi spomen-popis) i pomogla da se tako brzo isposluje odobrenje za rad Narodne čitaonice, jer to je kod pedantne austrougarske birokracije bila duga i zamršena procedura, tim više što se nastojalo sprečavati i onemogućavati rad kulturno-prosvjetnih društava i institucija u bojazni od nacionalnog osvještavanja i pobune. Prvi članovi čitaonice su, kako se vidi, bili ugledniji, bogatiji, ali svakako i obrazovaniji ljudi ove male postaje austro-ugarskog vojnog sistema. Sigurno su i prije dosta čitali, tražeći u tome zaborav od svagdanje ustaljene i krute, dosadne vojnorežimske stvarnosti, s iščekivanjem pratili zbivanje na političkoj i vojnoj sceni, nadali se ljepšem, kulturnijem i ljudskijem životu. Što su samo oni (oficiri, činovnici, trgovci, gostioničari) prvi članovi čitaonice, ne znači da ostali živalj nije bio osviješten, nego je to posljedica dresure u kojoj su krajišnici bili samo

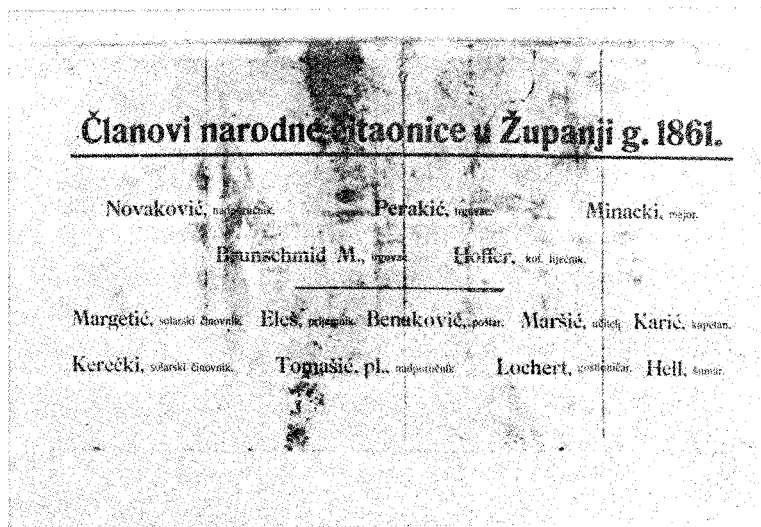
točkići ratne mašinerije, navikli na slušanje, opsjednuti brigom za golo preživljavanje svoje porodice u surovim prilikama, naučeni da vojna gospoda vode i kulturu i politiku. Tek četvrt stoljeća kasnije pokušat će drugi po jakosti sloj — obrtnici — osnovati svoju čitaonicu (1885. — ali nisu dobili odobrenje). Nije ova mala šačica smjelijih ni slutila da je pokrenula mali kamenčić koji će nizbrdicom desetljeća rasti u lavinu kulturnog, nacionalnog i klasnog osvještavanja na ovoj tlačenju posavskoj zemlji, da će doprinijeti i bržem privredno-ekonomskom razvoju. Iako su u to vrijeme gostionice bile uobičajena sastajališta, pa su obično držale i novine, što je uvjetovale da je najveći dio čitaonica u njima koristio prostorije, ova prva županjska čitaonica uzela je prostoriju u župskom uredu (vidi spomen-ploču). Kasnije (oko 1903.) prešla je i ona u hotelske prostore — u novosagrađeni »Weinberger« (današnji »Jelen« u centru).

O motivu tog smještaja, kao i o početnom radu i organizaciji ne možemo (zasad) znati pouzdano ništa, jer nije poznato gdje su (ako su sačuvani) dokumenti koje je ova čitaonica morala voditi po svim propisima austrougarske birokracije.

USPON I PREKID

O plodotvornom radu čitaonice može se zaključiti iz drugih izvora i pokazatelja. Da je interes za čitanjem porastao vidi se iz podatka da je 1878 u Županji (sa 2500 stanovnika) bilo 17 stalnih članova »Kola« Matice hrvatske (po broju članova Matice, Županja je bila na 18. mjestu), te da je od 1883. g. u Županji i stalni povjerenik Matice (Vladoje Brunšmid). Vjerojatno je županjska čitaonica pretplaćivala brojne časopise (za Vinkovačku čitaonicu se zna da je 1897. bila pretplaćena na 30 listova — među njima su »Vijenac«, »Dom i svijet«, »Prosvjeta«, »Nada«, »Hrvatska misao« i dr).

Utjecaj Narodne čitaonice i njenih članova može se vidjeti i u nicanju drugih čitaonica u okolici: u Vrbanji 1878, Bošnjacima 1899, Pjevačkog-a kasnije i čitaoničkog — društva »Tomislav« u Županji 1902, Hrvatske seljačke knjižnice i

čitaonice u Županji 1909, te babogredskih čitaonica osnovanih 1907. i 1912. Pokušaj osnivanja Obrtničke čitaonice 1885 (nije odobren pod izlikom formalnih nedostataka u Pravilima), ukazuje na nešto za što u drugim sredinama postoje i pisani dokazi: klasni karakter i zatvorenost čitaonica. Čitaonice su naime postale i neke vrste staleška društva, priređivale su zabave za svoje članove i njihove porodice. U Vinkovcima su npr. tek 1904. odobrili kolektivno učlanjenje Društva trgovačkih pomoćnika u Hrvatsku čitaonicu, ali im nisu odobrili pristup na zabave. Prva ratna godina prekinula je rad svih društava, pa i Narodne čitaonice u Županji (naredbu o zabrani rada svih kulturnih i zabavnih društava izdao barun Ivan Škerlec Lomnički 1914.).

MEĐURATNA DJELATNOST

Neposredno nakon rata i stvaranja kraljevine izdata su (1918) odobrenja za rad društava. Ne zna se kad je obnovljena Narodna čitaonica, ni kad je promijenila naziv u Hrvatska čitaonica (vjerojatno još prije rata, Vinkovačka već 1900 nosi taj naziv). No, kako već 1919. postoji u Županji Radnička čitaonica (vidi spomen-ploču na Nemecovoj kući), sigurno je i rad Narodne, odnosno Hrvatske čitaonice do tad obnovljen. A što se naziva Hrvatska čitaonica tiče sigurno je takav ubrzo iza rata, jer su 30-tih godina postojale i Hrvatska narodna čitaonica i Hrvatska seljačka čitaonica i knjižnica — vjerojatno su ovi dodaci poslije riječi »hrvatska« upravo bili potrebni za razlikovanje čitaonica.

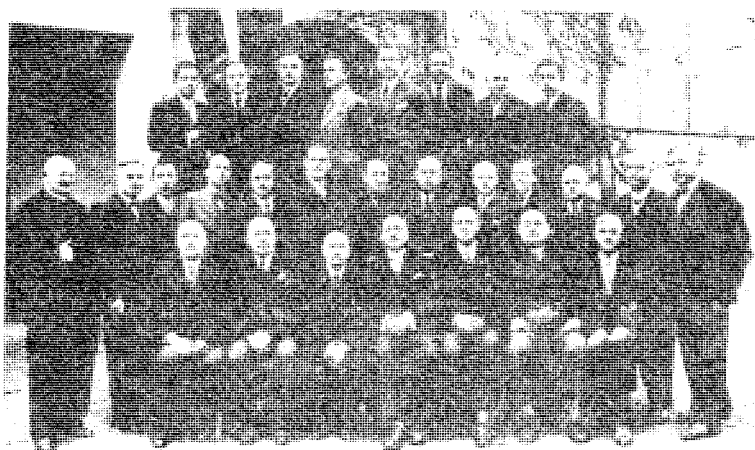
Čitaonice su u međuratnom razdoblju intenzivirale svoj rad kako na području širenja štampe, tako i na kulturnom i političkom (kad je blaži režim to na momente tolerirao) području. Neki tadašnji članovi se sjećaju da je svaka čitaonica održavala prigodna tematska predavanja (npr. dr Marko Kadić se sjeća da je držao predavanja o higijeni i zaraznim bolestima stoke).

Hrvatska čitaonica je 1936. proslavljala 75-togodišnjicu svog rada, te je sačuvana slika 28 njenih članova od 25. X 1936 (vidi sliku) i ovaj put uglavnom viših činovnika, što svjedoči o izvjesnoj klasno-staleškoj ekskluzivnosti čitaonice i u to vrijeme. Čitaonica je inače u to vrijeme imala oko 1.000 knjiga i dosta časopisa (u toku drugog svjetskog rata većina je zagubljena, a poneka knjiga je dospjela u vlasništvo Narodne knjižnice i čitaonice). Pri Hrvatskoj čitaonici djelovao je i Pododbor Matice Hrvatske. Ni iz ovog perioda nisu dostupni dokumenti ove knjižnice (zapisnici, knjiga članova, knjiga želja itd.), a nadat se je da oni negdje postoje i da će biti dostupni.

UISTINU NARODA

Knjizi i čitanju se u našoj narodnooslobodilačkoj borbi pridavala velika važnost. U prvim danima slobode uza sve druge napore obnove, obnavljane su i otvarane čitaonice i knjižnice, prikupljane postojeće i nabavljane nove knjige koje su onda zaista bile knjige za narod. Ne samo da su u čitaonice imali po prvi put pristup svi, nego je čitaonica imala zadatak da ih upravo sve okuplja, da ih privlači, da ih kulturno uzdiže, obrazuje. U tu svrhu su vršene razne akcije propagiranja čitaonice, knjige i čitanja, kao npr. zajednička čitanja, predavanja i govori u čitaonici, susreti s piscima, borcima, političarima, znanstvenicima.

I u Županji je Kotarski narodni odbor poveo brigu o knjizi. Sačuvano je niz

Članovi Hrvatske čitaonice u Županiji 25. 10. 1936. na svečanoj proslavi povodom 75-togodišnjice postojanja i rada čitaonice

I red-sjede: (s lijeva na desno): D. Dolušić-trgovac, Mato Vučićević, činovnik, Josip Jakob-poštar, Matija Kitičić-direktor banke, ing. Teodor Fuchs-činovnik Vodne zajednice, Julius (Đula) Stejskal-gruntovničar, Luka Prpić-penzioner

II red-stoje: Ladislav Krenajs-župnik, A. Strunja-učitelj, Adam Čelant- vlasnik mlina, Dragutin Perušić-odvojetnik, Mijo Cvitković-činovnik, Željko Đivanović-kot. pristav, dr. Ladislav Janković-kot. prestojnik, dr. Marko Kadić-kot. veterinar, ing. Šumarije-Vlado Bosiljević, Jozika Jakob-činovnik, Dragutin Mesnig-školski nadzornik, Cvjetko Romić-učitelj u penziji, Ivan Bobalić-kot. oficijal,

III red-stoje: Savo Radovanović-gruntovničar, Detoni-sudski pristav, Martin Budišić-učitelj, Julije Petrinović-nastavnik, Josip Mrđenović-krojač, Antun Bišof-gruntovničar, Šandor Nagy-gostioničar, Ivan Kadić-učitelj.

knjiga sa žigom Kotarski narodni odbor Županja. No kako se knjiga dosta sakupilo, a i djelatnost čitaonice rasla i granala se, oformljena je i posebna institucija čitaonice, koja se oko 1948. pojavljuje sa žigom Kotarska knjižnica i čitaonica. Ona je ubrzo preuzela i brigu o ostalim općinskim knjižnicama (Drenovci, Babina Greda), oko 1950. nosi naziv Centralna knjižnica kotara Županja. Od 1955. ukida se kotar u Županji (prelazi u Vinkovce, pa u Osijek), te se i naziv knjižnice mijenja u današnji — Narodna knjižnica i čitaonica. Posljednja organizacijska promjena je iz 1964. kad se ona uklapa u Narodno sveučilište. Narodna knjižnica i čitaonica je u ovom periodu promijenila i nekoliko prostora (kao posebna općinska ustanova), a najduže se zadržala u prostorijama kraj hotela »Jelen« (gdje je početkom stojeća bila i prva Narodna čitaonica), da bi se na kraju preselila u učionicu bivše osnovne škole. Kako je taj prostor postao premalen, morat će se opet uskoro seliti ili proširivati.

Osim brojnih i raznovrsnih akcija na širenju čitanja, knjižnica je proširivala i svoj knjižni fond: 1962. je imala 3.000 knjiga, 1967. već 8.000, a 1981 oko 20.000 knjiga.

NAKON 120 GODINA

Danas — 120 godina nakon osnutka prve Narodne čitaonice — njen dalji potomak Narodna knjižnica i čitaonica mora nastavljati dugu bibliotečnu tradiciju, ali je i uzdići na viši nivo kako bi je uskladila s potrebama sadašnjeg stupnja društvenog razvoja. Bogatim fondom od oko 20.000 ona doduše može zadovoljiti potrebe većine korisnika, tim više što se u zadnje vrijeme težište sa školske lektire prebacuje na suvremenije popularne knjige — hit, bestseleri — i na naučnu literaturu. Međutim oslabilo je okupljanje čitalaca, nema one posjećenosti knjižnice kakva je bila u vrijeme kad je ona među prvima u Županji nabavila radio, pa televizor, kad je organizirala niz susreta čitalaca s piscima, itd. Mora se pronaći načina da se bogati fond još više koristi.

Drugi zadatak je uklapanje u jedinstveni bibliotečno-informacijski sistem Jugoslavije, transformacijom u bibliotečno-informacijski referalni centar i proširivanjem djelatnosti na skupljanje, čuvanje, lasiranja i aktivno posredovanje informacija iz nauke i društveno-političkog života te umjetničkih vrednota u svrhu zadovoljenja rastućih potreba korisnika za time.

120-ta godišnjica bibliotekarstva je ne samo uspomena i ponos, nego i obveza da se što aktivnije krene u susret sutrašnjici i da se utječe da čovjekov život u njoj bude kulturniji, ljudskiji.

Izvori i literatura:

1. Sačuvani dokumenti u Muzeju i Narodnoj knjižnici
2. S. Gruber: Knjižnice i čitaonice, Županjski zbornik I, str. 145
3. Ivan Jelić: Članovi Narodne čitaonice 1861, Čardak 5
4. Pavo Kobaš: Razvoj bibliotekarstva... Županjski zbornik VI, str. 150
5. B. Mesinger: Vinkovačka čitaonica — Vk 1975

ETNOGRAFSKO SAVJETOVANJE U ŽUPANJI

Jedna od manifestacija kojom je obilježeno »Šokačko sijelo '81.« bilo je jednodnevno etnografsko savjetovanje u organizaciji Muzeja u Županji. Ovo je ujedno i prvi puta da se u Županji održi takovo jedno savjetovanje.

Predavači su bili: profesorica Zdenka Lechner iz Zagreba, profesorica Irma Krstonijević iz Sarajeva, profesorica Višnja Plemić iz Županje, profesor Todor Gruev iz Osijeka, profesor Marko Landeka iz Županje.

Nakon pozdravne riječi Ivana Jelića, predstavnika muzeja, te Branka Sinčića, predsjednika Organizacijskog odbora »Šokačkog sijela«, izabrano je radno predsjedništvo u kojem su ušli Zdenka Lechner, Ivan Baotić i Josip Barišić.

Zatim je slijedilo iznošenje referata, te diskusija u kojoj su sudjelovali predavači i prisutni njih oko tridesetak, mahom iz Županje i okolnih sela kao i muzealci iz Iloka i Vukovara. Diskusija je bila vrlo živa i konstruktivna što potvrđuju donošeni zaključci i prijedlozi:

- potreba daljnjeg istraživanja, čuvanja i otkupa narodnog blaga na području općine Županja
- sprečavanje prodaje i odnošenja najvrijednijih predmeta
- obnoviti društvo prijatelja muzeja i osnovati sekcije pri KUD-ovima za očuvanje narodnog blaga u suradnji s Muzejom u Županji
- osiguranje određenih prostora za čuvanje etnografske građe
- u okviru izgradnje novog školskog prostora u Županji zatražiti osiguranje potrebnog prostora u postojećim školskim zgradama za potrebe muzeja
- u daljnjem ekipiranju stručnih kadrova u muzeju, prednost dati popunjenjem radnog mjesta etnologa
- u okviru »Šokačkog sijela«, prema mogućnostima svake godine planirati savjetovanje o jednoj temi s područja etnografske baštine, u vezi s time upriličiti tematsku izložbu
- u vezi s ranijom inicijativom muzeja o uređenju etnoparka, aktualizirati ovo pitanje
- prikupljati fotografije i fotografirati stambene objekte ruralne arhitekture
- kod izgradnje novih objekata i naselja voditi brigu o zaštiti stare arhitekture
- kroz manifestacije ili sportska društva početi obnavljati pastirske i društvene igre i druge običaje,
- iznaći mogućnost istraživanja i izdavanja rada o čobanskim i društvenim igrama ovog područja
- nastaviti istraživanje o Mijatu Stojanoviću iz Babine Grede kao sakupljaču narodnog blaga i pedagogu. U vezi s tim, a u povodu 100. god. od smrti M. Stojanovića, održati u Babinoj Gredi svečano-radni skup
- pokrenuti aktivnost oko izdavačke djelatnosti narodne usmene knjiženosti
- po mogućnosti prije komasacije snimiti »stanove« u B.Gredi
- pisati o »stanovima« u NOB-u i njihovoj značajnoj ulozi u razvoju NOP-a na županjskom području
- dogovorno s Turističkim društvom iz Županje organizirati izradu suvenira s elementima narodnih motiva
- na proizvodima iz kućne radinosti iskoristiti priliku za prezentaciju narodnih motiva županjskog kraja
- razmotriti mogućnost kupovine kuća i gospodarskih zgrada s bitnim karakteristikama arhitekture županjske posavine
- prilikom »Šokačkog sijela« dati priznanja i zahvalnice suradnicima i sakupljačima narodnog blaga, motivirati škole da kroz slobodne aktivnosti više pažnje posvete problematici sakupljanja i čuvanja narodnog blaga
- kulturno-umjetnička društva trebaju čuvati najbolje originalne nošnje, a za nastupe koristiti izrađenu opremu
- muzej će zajedno s odgovarajućim nadležnim organima i organizacijama sproći operativni program aktivnosti s prijedlogom nosioca pojedinih aktivnosti.

Županja, 20.2.1981. g.

O RADU ŽUPANJSKOG MUZEJA NA OČUVANJU ETNOGRAFSKE GRADE

Osnutkom muzejske zbirke 1953. g., te njezinim prerastanjem u zavičajni muzej 1957. g., paralelno s arheološko-povijesnim odjelom rastao je i razvijao se etnološki odjel.

Rad odjela uglavnom je bio usmjeren na prikupljanje etnografske građe. Od početka, a takova je situacija i sada obavljaju ga radnici muzeja onesposobljeni za taj posao.

Posljednjig godina muzej se je osim otkupa počeo »ozbiljnije« baviti etnografskim istraživanjem. Kažem pod navodnicima ozbiljnije, jer arheolog odnosno povijesničar, profili kadrova koji su danas zaposleni u županjskom muzeju nisu stručno osposobljeni za vršenje toga posla. No, prihvaćaju ga jer su svijesni činjenice o nestajanju etnografskih stvari kao i ljudi koji su se njima služili.

Najintenzivnija etnografska istraživanje muzej poduzima prilikom rada na izložbama za »Šokačka sijela«. Za ilustraciju navest ću dva-tri primjera: prikupljanje podataka o otarcima, o oglavljima i maramama oko vrata, o pokladnim običajima.

1978. g. županjski muzej je angažirao stručnjaka etnologa i to profesoricu Zdenku Lechner, muzejskog savjetnika iz Zagreba da deset dana radi u Gunji na otkupu etnografske građe. Tom prilikom otkupljeno je nekoliko desetaka vrlo vrijednih predmeta te učinjena stručna inventarizacija.

Inače u posljednje dvije godine muzej je intenzivirao rad na otkupu osobito narodne nošnje. Najkompletniji fundus je iz zapadnih sela županjske komune za razliku od istočnih, gdje imamo vrlo poraznu situaciju. Naime tamo je narodna nošnja gotovo nestala iz upotrebe prije drugog svjetskog rata (vrlo je specifična u detaljima i kao takova interesantna za proučavanje), a ono što se je sačuvalo, vlasnici brižno čuvaju.

Svaki odlazak u naša sela bilo da je u pitanju otkup ili istraživanje skopčan je s niz poteškoća, ali najteže je prilikom otkupa. Naime, vlasnici su sve više svijesni vrijednosti baštinjenog materijala, osobito narodne nošnje i ne žele se od njega tako lako rastati. Osobito je to izraženo kod vlasnika dobrog materijalnog stanja, a i kod mlađe generacije koja pokazuje ljubav za »starovirske stvari«

svojih mama ili baka. Onih koje nužda tjera da se odvoje od nasljeđenih predmeta, više su skloni prodati ih preprodavačima, jer ovi odmah sobom ponesu novac i za čas je trgovina napravljena, za razliku od muzealaca koji se najprije moraju cjenkati za visinu cijene i kada je to učinjeno, vlasnik mora potpisati nekoliko dokumenata i tek onda dobiva novac. A i da ne spominjem koliko vremena izgubi dajući iscrpne podatke o svakom prodanom predmetu.

Ne mogu, a da ne iskoristim ovu priliku i ne spomenem u kontekstu izloženog i ovo. Kao što je svima poznato, u gotovo svakom našem selu djeluje kulturno-umjetničko društvo prvenstveno s zadatkom gajenja folklorne baštine svoga sela. I što se dešava. Prilikom nastupa članovi KUD-ova oblače vrijedne primjerke narodne nošnje, koja je nakon nekoliko nastupa toliko uništena da se više ništa od nje ne da učiniti. Ove podatke dobili smo prilikom rada na otkupu, kada su nam vlasnici ne malo puta nudili za prodaju, na taj način, uništene dijelove narodne nošnje.

Zato bi iskoristila ovu priliku apeliranjem na predstavnike KUD-ova koji su ovdje s nama, da ne inzistiraju kod članova svog društva na upotrebi starih primjeraka narodne nošnje, već kad god je to moguće na izradi novih prema starijim uzorcima. Jedino na taj način ćemo sačuvati ono što se još daje.

Nakon ove digresije, da se vratim na situaciju u muzeju. Još jedan gorući problem s kojim se susreću radnici muzeja, je problem proširenja prostora. Ako imamo na umu da je županjski muzej zavičajnog karaktera u kojem djeluje pet odjela kojima fundus svake godine povećavamo, a muzej danas raspolaže gotovo istim prostorom, koji je imao i 1957. g. onda situacija nije nimalo ružičasta. Ne samo da su depoi puni, pa dolazi u pitanje daljnji otkup, već predmeti stradavaju od vlage kojom su natopljeni zidovi čardaka u kojem je smješten muzej.

Stoga u novom srednjoročnom planu, muzej je zacrtano otvaranje kako mjesta etnologa, tako i otvaranja ispostava muzeja u pojedinim selima rukovodeći se specifičnostima pojedinih sela prvenstveno s etnološkog aspekta, te saniranje čardaka.

Uz spomenuta nastojanja muzeja na etnografskom radu, ne mali doprinos u očuvanju folklorne baštine daju KUD-ovi, nesumljivo i manifestacija »Šokačko sijelo«. Uključivši u svoj ovogodišnji program i ovo savjetovanje nije ga samo obogatilo već počelo trasirati put za još ozbiljniji pristup k vrednovanju kulturne baštine našega sela. Vjerujem da će zaključci ovog savjetovanja biti donešeni u tom smislu.

Referati s ovog savjetovanja bit će tiskani u »Županjskom zborniku« br. 7 i tako trajno ostati zabilježeni.

KRSTONIJEVIC IRMA, prof.

Fakultet za fizičku kulturu

S A R A J E V O

ČOBANSKE IGRE

Prvi pokušaji, 1969 godine da sakupim i klasificiram narodne oblike igara — kao preteče fizičke kulture i sporta uopće na županjskom području — bili su obeshrabrujući. Obilazeći muzej, čitaonicu, ustanove i arhive pojedinih društava gdje bi se trebali nalaziti dokumenti, zapisi ili bilo kakovi materijali iz te oblasti, koji bi mi služili kao putokaz u iznalaženju činjenica, nisu postojali.

Tada sam se okrenula prema ljudima, da svojim sjećanjima, nekom potamnjenom slikom ili starim rekvizitom, osvježe zbivanja iz svoje mladosti. Bila sam zadivljena i ganuta kako se ljudi vraćaju u prošlost pričajući i sjećajući se događaja koji su davno pali u zaborav.

Sređujući zabilješke i materijale uvjerila sam se u etnički neprocjenjivu vrijednost sakupljenih podataka koji do tada nisu bili nigdje zapisani na ovom lokalitetu.

Ovim radom želim da dam mali doprinos očuvanja narodnih tradicija ovoga kraja koji sigurno nije u potpunosti iscrpljen i definitivno, te se nadam, da će služiti sadanjim i budućim generacijama, da nastave dalji istraživački rad.

Tokom ovih godina došla sam do saznanja, da se malo zna o živoj aktivnosti na polju fizičke kulture, a što je još čudnije, pojedinci tvrde, da Županja nema sportske tradicije.

Ali, ako su moji djedovi i pradjedovi bili od davnine lovci i ribolovci, kao uzgajivači rasnih konja — odlični jahači, ako se još 1880 godine u Županji igrao nogomet, tenis, hokej na travi, gajilo mačevanje, lov na konjima, boks i ostale borilačke vještine, kasnije rukomet, odbojka, košarka, kuglanje i vježbe na spravama, onda je to bogata sportska tradicija.

Ovo saznanje tražilo je od mene da sagledam izvore i prve početke u igri, kao najstarijem obliku tjelesnog odgoja.

Osim poljoprivrede i trgovine narod ovoga kraja bavio se s obzirom na velika prostranstva šuma i pašnjaka uzgojem stoke kao: svinja, govode, ovaca i konja. Stada su čuvali i napasivali čobani, koji nisu svakodnevno dolazili sa stokom natrag u sela, već su noćivali u šumama. Za svoj smještaj gradili su male kolibe

— zvane bajte a za stoku obore. Neki od čobana su se vraćali sa stokom na »stanove«. »Stanovi« su bili obično građeni uz rubove šuma, a u početku su služili samo čobanima, a kasnije i poljoprivrednicima.

Čuvajući stoku, čobani su svirali na gajde, frule, duduk ili na tamburice zvane samice, rezbarili su kutije za duhan, lule, drvene varjače, kašike, čaše za vodu, štapove, šarali tikvice i teglice, takmičili se u raznim čobanskim igrama, pjevali i igrali kola.

Čobani su bili odjeveni u rubinu (košulji) i gaće od domaćeg platna. Rubina je bila stegnuta oko pasa tkanicom ili širokim kajišem koji je bio izbušen probojcem a u izbušene rupice umetnute su metalne žute šljokice (iste se danas ugrađuju na cipele i služe za uvlačenje vezica).

Na nogama su mlađi čobani imali opanke koji su se kopčali kajišima ili svečanije opanke s ukrasima, koji su se kopčali s takozvanom žabicom. Ove svečanije opanke zvali su čobani, ideali.

Stariji su čobani na nogama nosili čarape zvane fusekle, crne ili plave boje koje su na vrhu imale šare, a na njih su motali vunene obojke domaće izrade. Na noge su zatim obuvali opanke zvane kajišare.

Čobani su na glavi ljeti nosili kapu (šešir), a u jesen, zimu i proljeće stariji su nosili šubaru crne boje.

Na rubinu za vrijeme hladnijeg vremena oblačili su vuneni kaput koji se zvao špenzle, a koje se prema selima izrađivalo i šaralo određenim bojama. Za vrijeme kišnog vremena i zimi nošena je kabanica od čoje, koja je ukrašavana gajtanima. Čobani koji su zimi čuvali ovce, uglavnom su nosili opaklije — kabanice koji su bile načinjene od ovčijih krzna.

Svaki je čobanin imao preko ramena torbicu. Poklopac torbice je bio ukrašen papcima srneće divljači. Kajiš koji je držao torbicu bio je ukrašen u glavnom prema vlastitoj želji vlasnika. Takova se torbica zvala papčara, a danas ih ima u Županji nekoliko. Druga vrsta kožnih torbica imala je na poklopcu utisnute motive i to u glavnom iz lova.

U torbici je čoban nosio hranu za sebe i svog ovčarskog psa. Crni ovčarski psi zvani pulini, bili su naučeni da čuvaju i vraćaju stoku, slušali su i razumili svaki mig gospodara, a za vrijeme odmora ležali su mu uvijek uz noge. Danas je taj pas u izumiranju, jer stada ovaca, svinja i goveda više nema. Pas je danas dobio naziv Hrvatski ovčar i kao takav je registriran kod Jugoslavenskog kinološkog saveza i Svjetskog kinološkog saveza (FCI).

U torbici je svaki čobanin imao: nož, sjekiricu, drvenu solenicu, a stariji su u torbici nosili đuvankesu, lulu, kutiju za duhan, kresivo a poneki otarak (ručnik). Ručnik, obavezno u torbici nose posavski bosanci a krajevi ukrašeni narodnim vezom vise van torbice.

Sjekirica je služila čobanu za vlastitu obranu i obranu stoke od vukova, za sječu drveća potrebnog za loženje vatre i pripremu hrane, a rukovao je s njom vrlo vješto i brzo.

Nož je bio od dobra čelika. U početku je kovan s drvenim koricama, kasnije su korice pravljene od jelenskog ili srnećeg roga. Nož je služio za klanje i deranje stoke, divljači, ličnu obranu a mnogo se koristio prilikom takmičenja. Osim ovog noža, čoban je nosio u džepu ili u torbici nožić, koje zvao a i danas se zove škljoca. Bio je napravljen od dobrog čelika s drvenim koricama, obojen vrlo živim bojama, a preklapao se.

Za vrijeme čuvanja i napasivanja stoke, naročito kada se stoka odmarala na plandištu (plandište je prostor ispod krošnji starih hrastova u čijoj se blizini nalazilo pojilo — bunar i kaljustište za svinje), čobani su se takmičili međusobno u raznim vještinama.

Igre su se odvijale bez pisanih pravila, ali su pravila igranja svi poznavali, jer su one prenošene od starijih na mlađe.

Sve čobanske igre koje sam zabilježila, po svom karakteru mogu se podijeliti u pet grupa:

A. IGRE S LOPTICOM (kvrgom, čuškom)

To su igre:

1. Piriz,
2. Šija,
3. Putaka,
4. Bocala,
5. Loptica.

U ovim igrama učestvuje veći broj čobana, a glavni rekvizit im je loptica. Ona je napravljena — izrađena od kvrge drveta, okruglog oblika ili loptica izrađena od dlake.

B. IGRE BACANJA I GAĐANJA

To su igre:

1. Bacanje sjekirice,
2. Bacanje noža,
3. S orasima.

Osnovna karakteristika ove grupe igara je precizno gađanje i bacanje. Ove su vještine bile cijenjene za vrijeme Vojne krajine, pa su kasnije njegovane kao simbol borbenosti.

C. IGRE SPRETNOSTI — MANIPULACIJA RUKU

To su igre:

1. Čvokoća,
2. Nožica.

U ovim igrama se ogleda velika spretnost ruku čobana. Karakteristična je za naše krajeve naročito prva, jer joj je osnovni rekvizit plod hrasta — žir. Sličnih igara ima u raznim krajevima naše domovine, ali se nigdje u igri ne koristi žir.

U drugoj igri vrlo je interesantan način kažnjavanja suigrača kada bez predaha trčeći mora izgovarati riječi: krvacka, krvacka, krvacka... Za pretpostaviti je, da je kažnjeni morao izgovarati riječ: Hrvatska, Hrvatska, Hrvatska...,

ali svi s kojima sam razgovarala tvrde, da su se igrajući izgovarali riječ: krvacka. Ovu pretpostavku nisam utvrdila.

D. BORILAČKE VJEŠTINE

To su igre:

1. Hrvanje,
2. Naćava,
3. Navlaćenje,
4. Na vrh kapa,
5. Dizanje kolca,
6. Dizanje kvрге.

Po svojim oblicima ova je grupa najzastupljenija, pa je pretpostaviti da su se borilačke vještine gajile od davnina. Za ove vještine nije potreban veći broj učesnika, pa samim tim su se mogle odvijati na malom prostoru i u svako vrijeme.

E. IGRE ORJENTACIJE, SPRETNOSTI I OKRETNOSTI

To su igre:

1. Pazar,
2. Penjanje po motki,
3. Preskakanje štapa,
4. Oslobađanje štapa,
5. Razbijanje lonca.

Za ove igre nisu bili potrebni posebni rekviziti. Čobani su ih nalazili u šumi, koristili su svoje odjevne predmete itd.

Ova klasifikacija se ne uklapa u potpunosti s podjelom igara ovih narodnih oblika u knjizi »Sport i fizička kultura u Jugoslaviji« ali kako su iste svojstvene ovom etnološkom području smatram, da se drugačije ne mogu razvrstati.

Interesantno je, da igre kao što su: navlaćenje konopa, bacanje kamena s ramena, skakanje na mijeh ili boćanje, a koje su igre najrasprostranije među našim narodima, uopće ne nalazimo na ovom području.

Od kada su se počele igrati opisane čobanske igre vrlo je teško reći, jer pisanih zabilješki ni pravila igara nema. Zanimljivo je napomenuti, da su se ove čobanske igre prenosile od generacije na generaciju do 1940 godine. Poslije rata nije nastavljena ova tradicija, pa ih mlađi nisu vidjeli a prema tome nisu ni u njima učestvovali.

Opis svake pojedine igre (ukupno 21 igra) koje su zabilježene na ovom području s detaljnom obradom rekvizita, igrališta, pravila igre, s načinom proglašavanja pobjednika i kažnjavanju pobjeđenog, nalazi se u završnoj fazi, ali ne zavisi o meni, da li će i kada biti objavljena mala ali interesantna knjiga.

GRUEV prof. TODOR, dipl. etnolog
viši konzervator
O S I J E K

PROBLEMI I MODALITETI ZAŠTITE RURALNIH OBJEKATA NA PODRUČJA OPĆINE ŽUPANJA

Posavina kao geografski pojam podrazumjeva ravnicu oko srednjeg i donjeg toka rijeke Save. Ovaj prostor obuhvaća oko 10000 km². Cijela Posavina se pruža longitudinalno od zapada prema istoku u dužini od oko 400 km u pravoj liniji, tj. od izlaza Save iz Litjsko-Krške klisure pa sve do ušća u Dunav. Visinska razlika (na zapad 120 m, na istok 75 m n. visine) omogućava lagan tok ove velike vodene arterije, plovna od Siska pa do ušća. Cijelo to područje pripada dnu Posavskog bazena. U geološkom smislu, ovaj prostor predstavlja kvartarnu ravnicu velikog tektonskog rova rijeke Save. Postala je akumulacijom Save i njenih pritoka po dnu rova. Uslijed usjecanja i tonjenja, korito Save spuštено je za oko 30 m, dok tokom holocenskog geološkog perioda široko dno doline pokriveno je šljunkom, pjeskom, muljem i lesom.

Granicu Posavine prema Podravini čine razvođa starih panonskih planina Zagrebačke i Moslavačke gore, te dalje u pravcu istok Psunj i Dilj gora u Slavoniji. Fruška gora u Srijemu čini granicu Posavine prema Podunavlju, dok južnu granicu Posavine čine Petrova i Zrinjska gora, te niže brežuljkasto zemljište (Motajca, 652 m n.m. visina) od neogenih sedimenata u sjevernoj Bosni, te onih brežuljaka u sjevero-zapadnoj Srbiji.

U donjem toku Save, južna je granica Posavine više udaljena od rječnog korita. U Šamačkoj Posavini do 20, a u Mačvi do 30 km. Korito Save pravi najizrazitiji meandar u našoj zemlji.

Vlažno zemljište Posavine pokriveno je pretežno hrastovim prostranim šumama i livadama, šume su bogate divljači (divlje svinje, jelen, srna i dr.).

Uz korita Save razvili su se najveći gradovi u zemlji: Beograd i Zagreb, te znatan broj gradskih naselja: Sisak, Gradiška, Slavonski i Bosanski Brod, Županja, Brčko, Sremska Mitrovica, Šabac, Obrenovac i dr.

Imajući u vidu da je ovo izlaganje na temu o zaštiti narodne posavinske arhitekture u Županjskom području smatrao sam da je neophodno dati generalne podatke o cijeloj Posavini.

Teritorija općine Županja zahvaća jugoistočni ugao Slavonije, na granici sa Srijemom. U prošlosti je taj posavski predio bio prekriven gustim stoljetnim hrastovim šumama. Još od tih vremena hrastovina, šiblje i zemlja (blato i čerpić)

bili su osnovni građevinski materijal za izgradnju stambenih i gospodarskih zgrada. Hrastovina je bila dominantna građa posebno za gradnju hambara. Za razliku od nekih krajeva Slavonije, ovdje je hrastovina bila u velikoj upotrebi, dok ostala građa što ju je priroda pružala ovdašnjim stanovnicima bila je sekundarnog karaktera.

Stambene zgrade (pa i u susjednom Vinkovačkom kraju) građene su u kanatnom sistemu, gdje okosnica kuće čine hrastove grede različitih dimenzija, prema funkciji u konstrukciji građevinskih objekata.

Potsjek ili temelj kuće ili gospodarskih zgrada činili su hrastove grede velikih dimenzija, a posebno njihova duljina. U Bošnjacima sam 1973. g. naišao na objekt (ul. Štrosmajerova 34, porodica Domaćinović) s potsjekom u duljini 23 m uzdužne grede potsjeka. Na grede potsjeka uglavljene su okomito postavljene stubovi-žumrići, vezani na vrhu s gredama vijenca. Između stubova (žmurića) ispunjena je bila od brvna (obično kalane) ili hrastovih planki a bilo je i od pletenih pruća. Ovakvo izgrađene stijene tih objekata bile su omazane blatom s obje strane a zatim okrečene bijelom bojom (obično vapnom).

Krovište su od uvijek bila dvostrešna-roženički tip. Pokrov je bio u davnini slama, dok kasnije upotrebljavane su drvene dašnice-šindra, a kasnije biber crijep.

Pojedini dijelovi kuća uglavnom od hrastovine, ukrašavani su izrezima različitih oblika i izraza (elementi flore i geometrijskih izraza), te kanelurama.

Na prvi pogled ove kuće nisu odavale neku osebnost. Ali unutar, te su kuće bile veoma lijepo dotjerane. Plafoni tih kuća također su bili od hrastovih dasaka — kad-kad i od bukovine, širine do 0,60 m, duljine 1 m. Slagani su obično »u šipilo« kada su od hrastovine, te »na preklap« i »na zub«, kada su od bukovine. Svi objekti sagrađeni od takve građe opirali su se zubu vremena cijelo stoleće i po, za one najstarije. Danas su to dotrajali često ruinirani objekti, čije održavanje traži veoma znatna sredstva. Ova zadanja misao, činjenica je i odraz pravog stanja. U principu službe zaštite spomenika kulture dužni smo sačuvati najvrijednije od onog što je preostalo.

I eto ovdje počinju oni složeni i teški problemi ispred kojih je suočena služba zaštite spomeničkog fundusa. Postavlja se pitanje: »Možemo li u današnjim uslovima trajno sačuvati najvrijednije i najljepše objekte što su do danas ostali da egzistiraju, odnosno što su nama ostali na jedan veoma tijesan izbor? Jedini je odgovor: »Dužni smo to uraditi u interesu šire društvene zajednice«. No, da li je u praksi tako? Odgovor na ovo pitanje je negativan i veoma nepovoljan za ovu vrstu spomeničkog fundusa. To se proteže od oslobodenja zemlje i sve do danas. Uvijek su bili izgovori da su ekonomski uvjeti teški i da potrebno je sačekati bolja vremena.

Međutim, u ove protekle bespovratne godine, ogroman je broj objekata porušen, nestao bez ikakvog traga. O tim najljepšim objektima govore stariji ljudi po selima. No, to je samo priča, uspomene... ostataka iz kojih trebama izvršiti izbor za dokumentaciju. Danas je opet veoma teško ostvariti trajnu zaštitu na onim »najboljim od preostalih«. Tada što uraditi?

Jedini je izlaz u izradi detaljne dokumentacije, potrebne za trajnu i svestranu upotrebu. Ovi poslovi su ustvari srž akcije za najkorisniju zaštitu, jer drugo za ove objekte i ne preostaje. Sačiniti deskripciju objekta, fotografirati ih te izraditi tehničku dokumentaciju, eto to je što se može u ovom trenutku uraditi.

Jer, sutra možda ćemo imati financijsku bazu, ali sigurno je da ne ćemo imati što dokumentirati jer će nestati ono blago što danas ima, kao dokument prošlosti za našu narodnu seosku arhitekturu. Ne možemo negirati da u ovom trenutku ne raspolažemo s izvjesnim informacijama (dokumentacijom) o seoskoj arhitekturi. No to je nedovoljno za prikazivanje, proučavanje i utvrđivanje prave valorizacije visokog stupnja do kojeg je stigao naš narodni graditelj koji je uz to često bio bez škole ali s akumuliranom kulturom koju je naš narod imao. Osim toga u svom veoma važnom značenju dokumentacija s kojom raspolažemo iz prošlosti nije se bavila s problemom o samim graditeljima. Oni su ostali anonimni. Dužnost nam je izvaditi iz anonimnosti te ljude, saznati njihova imena te po mogućnosti i dio njihovog života, koji nije bio lak, već veoma težak, mukotrpan i gorak.

Što možemo reći nešto bliže o arhitekturi na području današnje općine Županja?

Prije svega stambeni je prostor prostran s razvijenom arhitektonskom organizacijom. Kuće su davno napustile stariju dvoprostornu površinu, i danas su najčešće objekti s tri (a kad-kad) i s četiri prostorije. Prednja (ulična) prostorija je velika s preko 30 m². Uz tu prostoriju, koja nosi naziv »družinska« jer je bila zajednička za »cijelu zadrugu« kada je narod »u vrpi« živio (seoska kućna zadruga) nalazi se kuhinje i vezana za kuhinju je »mala sobica«. Uz kuću je također ostava, pecara, a ne smijemo zaboraviti i »kućare«, »vajate« ili »kijere« — stambeni prostor za mlade bračne parove. Drveni dijelovi ovih pomoćnih stambenih prostorija, obavezno su bili ukrašeni profilacijama, rezbarijom i izrezima. Ovakva ukrašavanja su također izraz jedne visoke razine umjetničke kulture našeg naroda.

Osim stambenih zgrada na području Županje ne smijemo izostaviti i gospodarske zgrade među kojima treba posebno istaknuti nekadašnje »suvare« — mlinove na konjski pogon, danas nestali i žive u sjećanjima starijih, dok i ta sjećanja nestanu i ti objekti će biti zaboravljeni. Oni su bili dokaz za jednu najvišu točku tehničke i građevinske (uz to i arhitektonske) kulture i o tehnološkim mogućnostima naših starih graditelja. Zatim veoma lijepih ambara također »cifranih«, a da ne govorimo o ekonomskim stočarskim »stanovima«.

Danas se tako ne živi, ali smo dužni na bilo koji način to sačuvati. Kako?

Prije svega u konzervatorskoj teoriji i praksi poznati su slijedeći vidovi zaštite:

- pravna, kada se objekti registriraju, evidentiraju, da bi zatim aktivno obrađivali za dugoročno čuvanje — konzervaciju,
- stvarna, aktivna zaštita, koja se može provoditi nakon izrade dokumentaciono-konzervatorskog elaborata. Tom elaboratu prethodi proučavanje objekata.
- provođenje stvarne zaštite izraženo je u konzervatorskim zahvatima na objektima,
- napokon kada imamo više tako sačuvanih objekata možemo razmatrati problem Etno parka, kao jedan od modela prezentacije narodne (ruralne) arhitekture.

Treba odmah reći da o oblicima Etno parkova postoje različita mišljenja između stručnjaka pri čemu svaka strana ima svoja ispravna stajališta u pogledu »za« ili »protiv« Etno parkova.

Svi nabrojani modaliteti su skupi, a u najnezavidnijoj situaciji je pravna zaštita jer i pored izdatih rješenja o zaštiti (registraciji) objekti se samourušavaju zbog financijske neimaštine vlasnika i nemogućnosti šire zajednice da u tom pogledu učini bilo šta, jer su ti objekti za našu budućnost veoma vrijedni dokumenti prošlosti. I eto vraćamo se na onu jedinu mogućnost: obaviti dokumentaciju postojećeg stanja po mogućnosti što detaljnije.

A to znači, arhitektonsko snimanje objekata, fotodokumentacija, te deskripcija uz prikupljanje podataka neophodnih za osvjetljavanje svih pitanja (po mogućnosti) vezanih za ovu problematiku.

Na taj način pomoći ćemo i na rješavanju urbanističkih zadataka kada treba dati smjernice zaštite ruralnih cjelina. Ovdje kod rješavanja ovih zadataka ima još niz radnji koje se trebaju timski rješavati između pojedinih stručnih službi: Zavodi za zaštitu spomenika kulture, Urbanistički zavodi, te projektantske organizacije, koje sa svoje strane treba da lansiraju projekte s obilježjima narodne arhitekture (specifičnosti izgleda, osebnosti života itd.). Ovo govorim zbog toga jer ne smijem dopustiti da našu baštinu zamjeni arhitektura tuđeg izgleda, tuđa našem narodnom duhu. Ne smijemo dopustiti degradaciju naše kulture.

Tko je heroj što na brodu plovi
kroz valove uzburkanog svijeta,
tko je heroj što prkosi sili?
Grom, val, bura ništa mu nesmeta.

Koji to brod gordo plovi svijetom
ko' hridina valove razbija,
ko je heroj i kako se zove?
To je Tito i Jugoslavija.

Stani Tito za komrilom dugo
i upravljaj brodom domovine,
mi smo s tobom posada na brodu
i odbijaj valove i tmine.

Ivan Jemrić — Rus, Šiškovci

Titovom stazom mira

O veliki ljudi ovoga svijeta
čuvajte mir i blagostanje
nedajte sili da uzima riječ
i gurne svijet u ratno razaranje.

Spalite crnu zastavu Marsa
slomite dameklov mač
spustite pogled dolje po svijetu
i čujte još uvijek gladni plač.

Skinite zastave s bojnih brodova
potopite nosače raketa
orite pustinje i gradite budućnost
i bolji život ovoga svijeta

Održavanje i moć sile
gutaju ogromna sredstva svijeta
da možda jednog kobnog dana
unište sve što danas cvjeta.

Zar se ne sjećate prošloga rata
iza kog još ima svježih rana
pedeset milijuna poginulih
i milijuni djece sirotana.

Još ima živih oronulih majki
što i danas za sinom plače
zar da pored tih svježih iskustava
ljudstvo u novu propast skače.

Još ima živih u Hirošimi
živih mrtvaca atomskog rata
i defektno rođene djece
živih dokaza sile i bahata.

Ostavite bahatost i silu
i sami znate da sile više nema
kad nauka preskoči zdrave misli
i tehniku protiv sebe sprema.

Nađite sporazum o razoružanju
i očuvajte svjetski mir
negurajte stopu po stopu čovječanstvo
pod raznim izgovorima u ratni hir.

Nesvrstani stanite u vrstu
slijedite riječi Nehrua, Nasera i Tita
Ne može se rješavat sudbina svijeta
a da se male narode ne pita.

O veliki ljudi udružite misli
i čuvajte mir ovog svijeta
ne radi mene što ostari u strahu
već radi djece tog najljepšeg svijeta.

T i t o

Zemlja je rodila čovjeka
sjajnijeg od zore
modrijeg od neba.

Zemlja je rodila sina
stvarnijeg od crnice,
toplijeg od sunca.

Na njegovu ramenu pjevaju ptice.
U njegovim očima modri se more.
On ide na mjesta s kojih drugi bježe.
On traži grad u kojem su ulice
dovoljno široke da prime sve ljude
pod svoje okrilje.

Putovi su vrući od njegovih koraka.
Nema mraka kuda on prođe.

Zemlja je rodila čovjeka,
velikog,
većeg od života,
jaćeg od smrti.

Zemlja je rodila sina
snažnog,
snažnijeg od svake sile

Rijeke se ulivaju u njegove oči.
Ljubav se rađa u njegovim grudima.
On vidi ono što drugi ne mogu vidjeti,
on nas uvijek vodi sigurnom stazom
u jutra još neuprljana
zemaljskim oblacima.

Prostori se cackle od njegovih pogleda.
Mjesta u koja on upre oči
bivaju potpuno osvjetljena.

Zemlja je rodila čovjeka
sjajnijeg od zore,
modrijeg od neba.
Zemlja je rodila čovjeka
i procvjetala u tom čovjeku.
U svakom njenom grumenu
po jedna njegova misao.
U svakoj njenoj zjeni
po jedan njegov pogled

Zemlja je rodila sina
velikog,
većeg od svih sinova.
Zemlja je rodila sina
koji joj postade otac.

Krešimir Bagić, Gradište

T a m o d a l e k o

Na počinak svaki s tugom se spremam.
Radosti nema bez rodnog kraja.
Kroz otvoren prozor pogled se gubi,
u pravcu zavičaja.

Tuđe je nebo iznad krova,
i rosa večernja što pada.
Tuđa je i noć ova,
i mjesec iznad grada.

A tamo daleko... mirišu polja,
makovi gore u žitu.
Planine, more, Jugoslavija moja
pjeva zakletvu Titu.

Srpanj 1980.

Marija Dabro, SR Njemačka

MILAN ĐERMANOVIĆ

SJEĆANJA NA NOR U ŽUPANJSKOM KRAJU
(izbor iz rukopisa)

PRVI PARTIZANI NA ŽUPANJSKOM TERENU

Na zapadnom dijelu županjskog kotara partizani su se prvi put pojavili u svibnju 1943. godine. Ne tvrdim da partizani i ranije nisu dolazili na naš teren, a ako su dolazili, bilo je to tajno da narod nije ni znao. Zato je događaj koji se odigrao 16. svibnja 1943. pod šumom Srnjače, u narodu shvaćen kao prvi dolazak partizana na naš teren. Taj bi se dan mogao uzeti kao dan kada je pukla prva partizanska puška na našem terenu.

Ispod šume Srnjače 16. svibnja poginuo je ustaša iz Gundinaca Ivo Đančević. O tom događaju priča njegov brat Josip Đančević: — Svibnja 1943. godine služio sam u domobranstvu u Đakovu. Jednom sam izašao iz kasarne u grad da vidim na željezničkoj stanici ima li u vlaku netko iz Gundinaca po kome bih nešto poručio kući.

Kad sam dočekao vlak, gledao sam po prozorima vagona ne bi li ugledao nekoga iz svog sela, kad odjednom začujem da me netko zove. Bio je to moj brat Ivo koji je bio u ustašama u Osijeku. Pozvao me je u vlak da idemo zajedno kući. Nisam imao ni kartu ni objavu pa nisam htio ići, ali mi je on rekao da će sve to urediti, samo neka idem. Tako smo zajedno došli kući. Ivo je sa sobom nosio i oružje.

Kod kuće smo bili nekoliko dana. Ja sam radio s ocem, a Ivo je išao po gostionicama. Kad je odlučio vratiti se u svoju jedinicu, rekao je ocu da pripremi kola da nas vozi u Vrpolje na stanicu. U isto vrijeme je i naš brat Antun — Tunja trebao ići u domobranstvo tako da nas je otac svu trojicu vozio zajedno u Vrpolje. Krenuli smo uvečer, jer smo u toku noći imali u Vrpolju vezu vlakom za Osijek. Bila je već tamna noć kad smo stigli pod šumu Srnjače. Vozeći se tako kolima, odjednom pred nas stadoše tri čovjeka. Nismo znali tko bi to mogao biti. Kad su prišli bliže kolima, Ivo nije dugo razmišljao. Izvadio je bajonetu, skočio iz kola i bajonetom ubo jednog od njih u rame. Uto je drugi podigao pušku i ubio brata Ivu. Otac, brat Tunjo i ja gledali smo što se događa.

Trojica koja su nas zaustavila objasnila su nam da su oni partizani, a nas potanko ispitali kuda i zašto idemo. Pokupili su Ivino oružje i otišli.

Poslije ovog događaja uhapsile su me ustaše i zatvorile u zatvor u Osijeku. Prilikom saslušavanja nikako nisu dali reći da su Ivu ubili partizani. Tvrdili su da partizana na tome terenu nema. Stalno su nastojali dokazati da sam ja ubio Ivu i da sam zbog toga išao s njim kući, zatim opet da smo ga sporazumno ubili nas trojica zbog nekih obiteljskih nesuglasica i sve tako do 14. kolovoza kada su me pustili kući.

U međuvremenu, dok sam bio u Osijeku u zatvoru, u Gundince su jedne noći došli partizani da unište općinsku arhivu. Doznali su tada da sam ja zbog brata Ive u zatvoru jer me ustaše terete da sam ga ja ubio. Tada je partizan Ivo Vukašinović-Ilijašev iz Donjih Andrijevac pokazao nekim ljudima iz Gundinaca ožiljak na ramenu gdje ga je brat Ivo ubo bajonetom. Ljudi koji su to vidjeli posvjedočili su pred ustašama i ja sam na osnovu toga dokaza pušten iz zatvora.

Te noći kad je ubijen Ivo Đančević, zajedno s Ivom Ilijaševim bili su Stipo Matajić i Stjepan Domankušić.

Kasnije, 14. travnja 1944. godine, Joza Đančević je došao u partizane, kod nas u Županijsku grupu. Ubrzo je dobio dužnost kurira koju je savjesno obavljao.

Sjećam se jednog našeg razgovora u proljeće 1944. Išli smo zajedno po danu iz Gundinaca prema šumi. Pitao sam ga o tome događaju s njegovim bratom

Ivom, pa mi je on ukratko ispričao i pozadinu njegova odlaska u ustaše.

Ivo, pričao mi je Joza, kao da nije bio iz njihove obitelji. Svi su Đančevići bili vrijedni i razboriti ljudi. U njihovoj kući nije ništa nedostajalo. Ali, kako to već zna biti u obiteljima, Ivo, je već u mladim danima pošao krivim putem. Počeo je piti, kockati se i ponašati kao »baraba«. Otac to nije mogao podnijeti pa ga je odijelio iz obitelji. Dao mu je pripadajući dio i Ivo je mogao solidno živjeti samo da je htio. Međutim, on je i dalje nastavio kavgadžijskim životom i pijanstvom. To ga je i dovelo do toga da je 1941. godine otišao u ustaše.

Pitao sam druga Jozu i to kako da nije ranije došao u partizane. Kao i uvijek jasan i iskren, odgovorio mi je da je čekao da prođe zima. Osjetljiv na hladnoću ne bi htio biti ni u jednoj vojsci za vrijeme zime. »Znaš, dodao je, ne znam kako će se stvar sa mnom završiti i u partizanima, ako ovaj rat do zime ne završi.« Iako je to rekao u šali, vjerujem da je zaista mislio kako je zimi teško ratovati, ne samo njemu nego i drugima. Rat se do zime nije završio, ali je drug Jozo ostao u partizanima do kraja rata.

Nakon događaja s Ivom Đančevićem i njegovom pogibijom, u selu se mnogo pričalo o pojavi partizana na našem terenu. Pretpostavljalo se da će partizani poduzimati i razne akcije. To se uskoro i ostvarilo jer su se počeli pojavljivati i partizani iz vinkovačke grupe kojom je rukovodio Ivan Kusanić — Tošo iz Šiškovaca. Njihova prva baza bila je u Merolinu, tako da im je bilo pogodno djelovati i na vinkovačkom i županijskom terenu.

NEPRIJATELJSKE SNAGE NA ŽUPANIJSKOM TERENU 1943. GODINE

Sredinom 1943. godine neprijatelj je imao nekoliko svojih stalnih posada na županijskom terenu. Najjači garnizon bio je u Županji gdje su se neprijateljske snage sastojale od ustaša i gestapovaca, jačine oko jednog bataljona.

U Babinoj Gredi je bila stalna žandarmerijska posada, jačine jednog voda žandara.

U Slavonskom Šamcu bila je stalna ustaška posada, do jedne satnije ustaša.

Velika Kopanica nije bila stalni neprijateljski garnizon, ali je ovdje povremeno uspostavljena neprijateljska posada, jačine jedne čete Nijemaca.

Pored ovih stalnih neprijateljskih posada na županjskom terenu, neprijatelj je djelovao i iz svojih uporišta smještenih uz glavnu željezničku prugu od Garčina pa do Vinkovaca. Za vršenje većih ofanzivnih akcija na naš teren, neprijatelj je koristio svoje snage i iz obližnjih garnizona i uporišta u Andrijevcima, Đakovu, Vrpolju, Cerni i Vinkovcima. Za akcije širih razmjera iz ovih garnizona moglo se skupiti i do tri tisuće neprijateljskih vojnika.

Na područje županjskog kotara upad su vršile i fašističke snage iz Bosne — iz Bosanskog Šamca »Škicina bojna«, a iz Pruda prudanske ustaše. Dešavalo se da se i četnici u manjim grupama povremeno prebacuju preko Save kod Svilaja.

Iako je neprijatelj imao jake snage smještene oko nas, ipak je za svoje veće ofanzive na šumu koristio operativne snage koje su bile u prolazu preko našeg terena — Prvu kozačku diviziju, jedan njemački puk koji je bio u prolazu početkom 1944, Trinaestu fesarošku SS diviziju i još neke.

Osim ovih operativnih snaga neprijatelj je imao organiziranu i obavještajnu mrežu s kojom smo cijelog rata imali dosta posla. Već 1943. godine od svojih špijuna u selima dobivao je gotove spiskove naših suradnika, koje je hapsio i tjerao u logore.

Stalni neprijateljski garnizon ostao je samo u Županji, a ostale manje garnizone kao što su bili u Štitaru, Babinoj Gredi, Slavonskom Šamcu, Velikoj Kopanici, a povremeno Gundincima, mi smo ubrzo razbili, tako da su u tim mjestima samo povremeno uspostavljeni.

ŽUPANJSKI TEREN I PRVE PARTIZANSKE AKCIJE

Dio srednje Posavine s lijeve strane Save, na kome je djelovao županjski Kotarski komitet SKH i gdje su vođene borbe za vrijeme NOB-a, obuhvaćao je prostor između glavne željezničke pruge Zagreb — Beograd i rijeke Save, na potezu Sredanci i Svilaj zapadno i Bošnjaci istočno, u površini oko 1.000 km².

Na ovom terenu ima 12 većih i 8 manjih slavonskih posavskih sela.

Polovicom 1944. godine područje djelovanja županjskih političkih organa i jedinica produžuje se na istok do Strošinaca.

Početak oružanog otpora okupatoru i domaćim izdajnicima na ovome terenu datira od sredine 1943. godine. Tada se formira županjski Kotarski komitet, KPH smješta se u šumu Merolino odakle sa svojom udarnom grupom započinje kontinuirane borbene i političke akcije protiv okupatora i domaćih izdajnika. Po formiranju županjskog partijskog komiteta, formira se i Kotarski komitet SKOJ-a. O razlozima ovakvog relativnog zakašnjenja u organiziranju NOP-a na ovome terenu pisala je drugarica Jolan Lvinger u svojoj knjizi »Županjci u borbi, knjiga druga« na str. 13. i 14.

Cijeli ovaj prostor naseljen je jednonacionalnim stanovništvom, s malim izuzecima u ponekom selu.

Politički utjecaj u ovom kraju imala je isključivo Hrvatska seljačka stranka, HSS, na čelu sa čika Tunom Babićem iz Gradišta.

Kraj je bio isključivo poljoprivredni. U većim selima bio je poneki mlin i nešto sitnih obrtnika: kovača, kolara, opančara, krojača, odnosno obrtnika potrebnih selu. Proletarijata nije bilo, osim ako se izuzme nekoliko seoskih slugana, koji su radili kod imućnijih seljaka. Bilo je i nešto sezonskih šumskih radnika i kopača kanala, ali od svega toga ništa nije bilo organizirano.

Sve na ovome prostoru bilo je jednolično i jedinstveno. Tu nije bilo nikakvih ozbiljnijih proturječnosti. Tako su i početkom rata svi važniji događaji mimoišli ovo područje. Okupator ovdje nije imao koga zavaditi i organizirati bratoubilačku borbu.

Ustaške vlasti Ante Pavelića smatrale su županjski teren bogatim izvorom žive sile i materijalnih sredstava. Što te rezerve nisu uspjeli u većoj mjeri iskoristiti, »krivi« smo i mi, županjski borci.

Po mojem mišljenju, najveći utjecaj na pristupanje ljudi ovoga kraja NOP-u imao je njihov mentalitet. Naši ljudi, naime, nikad nisu znali ni željeli nešto drugo, osim miran rad i život. Nisu imali ni želje, a ni naročite potrebe da nešto mijenjaju u svom životu. Nikada se ni s kim nisu svađali, niti su prema ikome izražavali kakvu mržnju. Za njih je važan samo dom i stan — posjed. To je bila relacija njihova mišljenja i kretanja. Bilo je dosta imućnih ljudi koji su svoju djecu mogli poslati i na školovanje u grad, ali to nisu činili. Za njih je najviše vrijedila ona poslovice: »Svuda je dobro, ali doma je najbolje.«

Krajem lipnja, točnije 29. lipnja 1943. godine, formiran je Diljski NOP odred. Tada dolazi do većeg zamaha NOP-a u istočnoj Slavoniji. Od tada i Okružni komitet KPH za Slavonski Brod šalje pojedine članove na županjski teren, da bi stekli uvid u političku situaciju i raspoloženja naroda i mogućnost pokretanja akcija na našem terenu.

Za vrijeme žetve 1943. godine manje grupe partizana silaze na naš teren i vrše demolanje vršaćih strojeva, da bi na taj način spriječili Nijemce da odvlače ovršeno žito za Njemačku.

Koliko god je ljudima bilo stalo da uredno ovrše svoje žito, toliko su imali i razumijevanja za ove akcije partizana.

KAKO SE ODLAZILO U PARTIZANE

Spoznaja o široko razvijenom narodnooslobodilaškom pokretu u drugim krajevima naše zemlje do nas je stizala iz raznih izvora. U ljeto 1943. kod nas još nije bilo ništa od toga, osim što su članovi Okružnog komiteta KPH za Slavonski Brod dolazili na naš teren, formirali narodnooslobodilačke odbore i sl. Sve je to bilo strogo konspirativno, kontaktiralo se samo s pojedinim ljudima za koje se u javnosti nije smjelo znati.

Informacije o partizanima dobivali smo i od domobrana koji su bili zarobljeni od partizana i zatim pušteni kući. Bile su to uglavnom uopćene informacije i odnosile se na krajeve daleko od nas. Često smo čuli artiljerijsku paljbu u Bosni, pa i sa Dilja. Bio je to znak da se, ne baš tako daleko, vode žestoke borbe. I fašistička štampa je donosila vijesti, kako su ovaj ili onaj kraj čistili i očistili od partizana.

U kolovozu i rujnu 1943. godine partizani vrše neke akcije i na našem terenu: likvidacija »Časne radne« bojne u Sikirevcima, ubijen je ustaša Ivo Dančević iz Gundinaca, odvedeni su državni ždrijepci iz Babine Grede i još neke. Sve su te akcije izvedene tako tajanstveno, da partizane nitko nije ni čuo ni vidio. Mali broj ljudi koji su to znali i bili u vezi s partizanima u tim akcijama bili su u strogoj konspirativnosti. Zbog toga su u tim prvim momentima partizani djelovali kao neka nevidljiva sila. Izgledalo je da ih ima mnogo, ali nikome nije uspijevalo da s njima stupi u kontakt. Zbog toga je ljudima, koji su to željeli, bilo vrlo teško doći do veze za odlazak u partizane. Naselje Frpak se nalazilo uz samu šumu u kojoj su boravili partizani, pa ipak je i ljudima iz toga naselja bilo teško uhvatiti vezu s njima i u partizane su otišli u srpnju i kolovozu 1943.

U rujnu te godine bio sam u velikoj opasnosti i morao sam što prije otići od kuće. Jednom sam se našao u gostionici Grgke Bukovca, ustaše koji se upravo vratio kući. I ranije sam svraćao u njihovu gostionicu, ali nisam primijetio da on ima nešto protiv mene (kasnije sam saznao da je do tada Grga surađivao s partizanima, mljeo im žito i vozio brašno za partizane, a oni su k njemu dolazili u kuću i sl.). Međutim, kada sam toga dana ušao u gostionicu, Grga je naprosto pobjesnio. Izgledao je kao da mu je sva krv jurmula u glavu. Mrmljao je nešto kako će on krvavo osvetiti svoga sina Matu, da će ubijati i klati sve što mu dođe pod ruku. Pri tome mi se činilo da povremeno pogleda prema meni. Pomislio sam da bih ja mogao biti prvi na redu pa se tu više nisam htio zadržavati, ali nisam smio ni bježati. Ipak sam se nekako neprimjetno izvukao iz gostionice. Od tada više nisam išao u selo, da ne bih dopao Grgi do šaka. Jedini izlaz bio je odlazak u partizane. Kako nisam imao vezu, odlučio sam da pravim »zasjedu« partizanima, pa kada naiđu da im se ponudim da me prime.

To mi je uspjelo jedne večeri, ali tada nisam otišao s njima. Bio je listopad 1943. Prva kolona Čerkeza marširala je iz pravca Srijema prema Slavonskom Brodu. Njih nekoliko stotina zanoćilo je u Gundicima. Vraćao sam se iz mlina kući, nekoliko stotina metara izvan sela. Na putu do kuće, ispod jedne vrbe, opazim nekoliko ljudi kako sjede. Kad sam im se približio, jedan od njih reče: »To je on!« Nisam odmah mogao pretpostaviti tko su oni. Jedan od njih pođe prema meni. Prepoznao sam ga. Bio je to Martin Kadić, za kojega sam znao da je u partizanima. Interesirao se ima li u selu kakve vojske. Rekao sam mu da ima u dijelu sela prema Beravi, a da za Kadića kraj ne znam. Martin me zatim upita da li bi ih htio provesti kroz selo u pravcu Sikirevaca. Ja sam pristao i proveo ih kroz Kadića kraj sve do takozvane velike ćuprije. Martin sa još četvoricom ili petoricom drugova tada zaokrenu prema Sikirevcima. Onako sav napet u osmatranju i prislušivanju, zaboravio sam na mogućnost da im se ponudim da i mene povedu sa sobom. Bio sam ljut na sebe što mi to nije uspjelo.

Nastavio sam ponovo praviti »zasjede« partizanima, ali partizani ne nailaze. Jedne noći stojim ispod jednog oraha, kad naiđe Josip Kadić — Vladin i nosi neku bijelu torbu o ramenu. Znao sam da je on Martinov brat i pretpostavljao da ima vezu s partizanima. Zaustavim i zamolim da me odvede u partizane. Na to mi on oštro odgovori da on nema nikakve veze s partizanima i da on ide u zasjedu onima što krađu drva. Josip je tada bio šumar — lugar. Produžio je ali kad je odmakao nekoliko koraka dalje, vrati se nazad i zapita me da li ja mislim ozbiljno da idem u partizane. Odgovorim mu potvrdno. »Hajde sa mnom!« — reče on.

Krenuli smo prema šumi. Stigavši na Beravu, Joza navrati u kuću Iveka Žagara. Nešto su šapatom razgovarali, a zatim Ivek ode u drugu prostoriju i donese nešto i predade Jozi. Primijetio sam, između ostalog, jedan lonac masti. Kad je Ivek mene opazio, upita Jozu vodi li on to mene u partizane. Joza mu potvrdi. »Neka, on je naše gore list« — doda Ivek na to.

Ivek Žagar bio je odbornik MNOO u Gundincima i jedan od naših najboljih suradnika u selu. Njegova dva sina došla su nešto kasnije k nama u partizane.

Dok smo išli u pravcu šume, bila je vrlo gusta magla pa je Joza jedva našao prosjeku kojom smo trebali ući u šikaru Gajni Vir. Idući prosjekom koja uzdužno siječe Gajni Vir oko tri kilometra, negdje na sredini Joza zaokrenu u desnu poprečnu prosjeku. Išli smo tom prosjekom naprijed — nazad nekoliko puta tražeći partizane. Tada sam vidio da ni Joza ne zna točno gdje se partizani nalaze. Tumarajući tako nekih pola sata, nismo došli do baze. Tada Joza rasklopi svoju lovačku pušku i poče svirati u cijevi. U tihoj noći sviranje je nadaleko odjekivalo u šumi. Ponavljao je on to svakih nekoliko minuta, kad odjednom iz guste šikare netko ispred nas oštro grmnu: Stoj! Joza odgovori: »Stali smo.« Nakon uobičajenih pitanja tko smo i kuda idemo, Joza je objasnio da je on Martinov brat, da je nešto donio za njih i da je mene doveo u partizane. Rekoše mu da može ići, a mene povedoše u bazu. Ta dvojica što su nas dočekala bili su sekretar Kotarskog komiteta KPH drug Norbert Veđer — Šaban i organizacioni sekretar komiteta drug Franjo Lešić. Ove njihove funkcije saznao sam tek kasnije. Njihov doček i ono njihovo gromoglasno: Stoj! toliko me uplašilo, da me je taj strah i strah iz nekih drugih razloga dosta dugo pratio prvih dana moga boravka u partizanima.

Doveli su me u baraku, udaljenu pedesetak metara od prosjeke. Rekoše mi da se odmaram, a oni su otišli u manju baraku, nedaleko ove.

Vatrica u baraci skoro se potpuno ugasila. Slagao sam ugarčiće da se zapale kako bih bolje vidio gdje sam došao. Činilo mi se da je baraka potpuno prazna, ali primijetim negdje na drugom kraju da leže dva druga. Razmišljajući što će sa mnom sada biti, zaokupio me neki strah da neću biti ni za što sposoban. Pokušao sam se usporediti sa onom dvojicom što su nas dočekali na prosjeci. Oni onako sa šmajserima na gotovs, visoki, snažni i energični, izgledali su mi kao divovi. Predaleko sam ja od njih, seljački dječaćić, polupismen i neiskusn. Sjetim se kako mi je moj drug Franjo Kadić — Kestenar jednom prilikom pričao da partizani negdje na Papuku imaju svoj centar za vojnu obuku i da se tamo osposobljavaju oni koji još nisu služili vojsku. Propast ću do kraja ako me tamo ne pošalju!

Nekako pred svanuće jedan od one dvojice što su spavali diže se i dođe do vatre. Spazivši me kako sjedim i šutim upita: »Druže, ti si novi?«. Kada sam mu potvrdio i rekao da sam iz Gundinaca, on na moju radost, dodade: »Pa i naš komandir grupe, drug Martin, je iz Gundinaca«. Pomislio sam odmah da će mi biti lakše, jer valjda će mi drug Martin, kao svom seljaninu, pomoći da se snađem u ovoj neprilici. Razgovarajući tako sa mnom, primijeti on da sam ja nekako pretjerano bojažljiv, pa me poče hrabriti: »Ne boj se ti ništa, ima nas tu sa sviju strana. Eto, ja sam iz Koritne. Kad se okupimo bude nas do dvadeset, ali to je rijetko jer je uvijek netko na zadatku. I nas dvojica smo noćas došli sa Paučja kao kuriri, a sada će se i ostali drugovi početi vraćati iz akcija«. Počelo me je kopkati da nešto saznam o onoj dvojici koji su nas dočekali na

prosjeci i nekako sam uspio navesti razgovor na to. Moj novi drug Korićanin mi je počeo objašnjavati da su oni glavni. Nije mi bilo jasno to »glavni«, jer malo prije mi je rekao da je drug Martin komandir grupe, a sada postoje još neki »glavni«.

— To je drug Šaban, sekretar komiteta i drug Lešić iz Bošnjaka, njegov pomoćnik — objasnio mi je novi drug. Bio je to Mato Luić iz Koritne. U grupi smo ga zvali »mali Mato«, jer je bio nižeg rasta. Osim toga, bilo je još nekoliko drugova s istim imenom, pa da bismo ih razlikovali dodavali smo im uz ime neki pridjev: mali, crni i slično.

Svanulo je. Drugovi su se počeli vraćati iz akcija sve po dva-tri u grupi. Među njima sam prepoznao još dvojicu iz svoga sela: Donata Užarevića i Stipu Kokanovića. Stipu sam poznao iz viđenja, Donata nešto bolje, ali sam imao pred njim veliki respekt. On je bio školovan čovjek i u selu je uživao veliki autoritet. Ta velika razlika među nama nekako me je sprečavala da mu se približim ili obračam, pa sam se i dalje držao mog Korićana.

Drugovi su se oslobodili oružja i opreme i počeli okupljati pred barakom. Vidim nešto se sprema, a ne znam što. Uto netko objavi da doručak može početi. Počelo je svrstavanje u kolonu po jedan sa strane barake. Naš ekonom, drug Pendžo, pobrinuo se da svaki drug dobije porciju i kašiku. Stao sam na začelje kolone. Promatrao sam drugove koji su veselo razgovarali što se kome dogodilo noćas na terenu. Nisu mi nimalo izgledali strogi kao ona dvojica noćas. Svi mladi, zdravi, i veseli, lijepo obučeni u razne uniforme — ustaške, domobranske, gestapovačke, njemačke, ali bez fašističkih oznaka. U koloni su bili i drugovi Šaban i Lešić, ali sada ne onako strogi. I oni su veselo razgovarali s drugovima.

Za doručak je bila zapržena čorba, spremljena u njemačkom vojničkom kazanu na preklapanje. To mu je bila prednost jer se lakše prao.

Kuharica, drugarica Biserka, dijelila je čorbu kutljačom — svakome po jedna u porciju. Najviše sam promatrao drugove Šabana i Lešića. Kad je došao red da Šaban primi čorbu, on je malo promiješa kašikom i odjednom reče: »O, Biserka, ovaj se tvoj doručak jutros nešto poboljšao!« Biserka se počela izgovarati da nije, nego ne zna otkuda taj komadić slanine pa ga stavila u čorbu. »A zar nema i za ostale drugove?« — upita Šaban. »Nema, družo Šabane!« — odgovori ona. Drug Šaban zahvati kašikom taj komadić slanine i baci ga daleko u šikaru. Bilo mi je čudno što je to učinio. Tada još nisam mogao shvatiti da među partizanima vlada geslo — »Kad nema za sve, ne treba biti ni za jednoga«.

Negdje oko deset sati priđe mi drug Donat Užarević i reče da ću ostati u grupi. On je već drugovima objasnio da sam ja radnik, da mi je otac strijeljan, da me pozna kao vrijednog momka i da bih kao takav mogao biti dobar borac. Na osnovu toga dogovorili su se da ostanem u grupi.

Pušku mi je dao drug Krsto Gajdašević, pisar u Komitetu. Uputio me je da je dobro čuvam, čistim i podmazujem. Bila je to prava »kragujevka«. Imao sam dosta muke s njom jer nisam znao čemu što služi i kako se rasklapa i čisti. To me je nekoliko puta dovelo u neprilike.

Kod naše baze u Gajnom Viru bila su dva stražarska mjesta. Jedno na uzdužnoj prosjeci u šikari, na skretanju prema bajti, a drugo prema livadama Lugovi.

Negdje popodne, dok su se drugovi još odmarali, pozove me drug Mato Knežević — Šestin i reče da idem na stražu. On je vršio ulogu razvodnika straže, iako za to nitko nije bio posebno imenovan i određen. Poslao me na stražarsko

mjesto na prosjeci. Objasnio mi je kuda da idem i kako ću naći stražara kojeg ću zamijeniti. Stražara mi nije bilo teško pronaći, jer je on već bio predugo na straži pa je izvirivao ide li mu smjena. U stvari, našao je on mene, a ne ja njega. Primio sam dužnost i počeo stražarčiti. Nakon oko sat i pol, čujem preko Starog Biđa u krupnoj šumi veliku buku strojeva. Odlučim to odmah javiti drugu Kneževiću u baraku. »Znamo mi za to, to traktorima izvlače panjeve« — reče mi drug Knežević. Kako mi nije rekao da ponovo idem na stražarsko mjesto, ja sam ostao u bajti. Nekako predvečer, vrati se stražar i reče Kneževiću da nije našao stražara kojeg je trebao smijeniti pa je nastavio da stražarči. Knežević je odmah znao što se desilo, a kao stari iskusni borac i vojnik shvatio je nespretnost novajlije i ništa mi nije rekao. Iako neuk i smušen, vidio sam da sam pošteno zabrljao i to već na prvom koraku u partizanima.

Sutradan, nekako oko deset sati, drug Knežević mi odredi da idem na stražu prema Lugovima. Stisnuo sam zube i pomislio: »E, danas mi se neće desiti greška kao jučer! Sad ću pošteno stražarčiti! — Ali vrag ne spava! Iste greške se rjeđe ponavljaju, a uvijek se pojave nove.

Stigao sam na stražarsko mjesto. Dan je bio lijep, sunčan i sve je bilo tiho i mirno. Stalno sam zagledao pušku koju sam dobio. Bila mi je draga. Metke sam držao u džepu, kao da sam znao taj stari partizanski običaj. Poigravao sam se zatvaračem, izvadim ga iz ležišta pa ponovo vratim. U meni sve nešto veselo igra. Ipak mi nešto uspijeva! Ali gdje ima sreće, ima i nesreće! Uspjelo mi je rastaviti i cio zatvarač, ali ne i da ga ponovo sastavim. Mučio sam se i preznojavao, sve uzalud. Na kraju odlučim onako rastavljen zatvarač spremiti u džep i i kad se vratim zatražiti pomoć druga Mate. Kad mi je došla smjena, ja svoju pušku malo zabacim za leđa da drug koji će me zamijeniti ne vidi da nemam zatvarač u puški. Čim sam stigao u bajtu, potražim druga Matu. On je i sam primijetio da ga onako smeten tražim i da mi se nešto neugodno desilo. Kad je vidio u čemu je stvar, nasmijao se: »Daj to ovamo, sad ćemo mi to urediti«. I zaista. On je to za tren oka sredio. Vidio je da o puški ne znam ništa, pa mi je održao instruktažu o rasklapanju, čišćenju, podmazivanju i sklapanju puške. Bilo je i malo teorije iz gađanja, otklanjanja zastoja i slično. Na kraju sam sve morao pred njim ponoviti da se on uvjeri jesam li shvatio. Od tada s puškom nisam imao problema.

Neiskustvo i sva ta muka prva dva dana, kada mi ništa nije polazilo za rukom, imalo je i svojih dobrih strana. Bio sam prisiljen dobro pratiti sve što i kako rade moji iskusni drugovi i da se na njihovom iskustvu učim. Ništa nisam olako shvaćao i prema svim, pa i onim najsitnijim zadacima, odnosio sam se vrlo ozbiljno. To mi je pomoglo da se za kratko vrijeme dobro snađem.

Ništa mi u životu nije bilo tako teško kao prvi dani u partizanima. Nalaziš se među ljudima koji majstorski izvršavaju svoje dužnosti, hladnokrvno i razboriti rješavaju sve probleme, ne postoji nešto što oni ne mogu. Goriš od želje da nešto korisno uradiš, barem približno kao oni, a ono — ništa ti ne uspijeva. E, pa to je da se živ pojedješ! Još kad te neuspjesi počnu uzastopce pratiti, stječeš dojam da ništa ne vrijediš, da nisi ni za šta sposoban i eto dobre podloge za paničan strah i depresije svih mogućih vrsta.

Ipak sve se to prebrodi. Mladost je pobijedila!

NAŠ ČUVENI DRUG PENDŽO

Pavo Stojanović — Anrijašev iz Babine Grede, rođen 1898. u jednoj od najuglednijih porodica u tom dijelu Posavine. Njegov otac i braća prvi su počeli uvoditi mehanizaciju u poljoprivredu i po tome su bili nadaleko poznati. Pavo je u mladosti završio mehaničarski zanat. Nisam mogao pouzdano utvrditi otkuda mu potječe nadimak Pendžo pod kojim je svima bio poznat. Ipak ima jedna pretpostavka.

U partizane je došao sa još nekoliko Babogredaca u Vinkovačku grupu, u ljeto 1943. godine. Kada je nešto kasnije u Merolinu osnovana Županjska grupa, Pavo je sa još nekoliko drugova prešao k nama.

Djelovao je vrlo snažno. Visok rastom, krupan i simetrično razvijen. Za svoje godine dosta sijed. Živahan i okretan, uvijek veseo i nasmijan. Njegovoj duhovitosti nije bilo kraja. Bio je neiscrpan rudnik svakojakih anegdota i viceva.

Sam je pričao da se još kao mladić odijelio iz kuće i počeo živjeti na svoj način. Osnovno mu je bilo da uživa u životu. Dosta je pio, ali samo toliko da »pojača« svoj veseli duh. Bio je i veliki ženskaroš. Pričao nam je kako je često išao kod tuđih žena i, da ga ne uhvate, morao je iskakati kroz »pendžer«. Izgleda da mu je otuda i potekao nadimak »Pendžo«. Kad su ga neki drugovi pitali da li je to točno, nije htio potvrditi.

Imovinu koju je diobom dobio, 19 jutara zemlje i još mnogo toga, postepeno je prodavao i trošio za svoje uživanje.

Bio je strastven lovac — »raubšicer«. Njegovim lovačkim anegdotama nije bilo kraja. Kad bismo se okupili u baraci i slušali njegove priče, pucali smo od smijeha. Ne vjerujem da postoji ijedna komedija koja bi mogla toliko raspoložiti i nasmijati publiku kao priče i zgode iz njegova života.

Drug u Pendži se i kod nas desila jedna, njemu svojstvena nezgoda.

Bilo je to u listopadu ili početkom studenog 1943. Grupa boraca, i s njima drug Pendžo, išla je na izvršenje zadatka u Gundince. Stigli su u selo u toku noći, kad primijetiše da nema druga Pendže. Znali su da je tu negdje u blizini, ali gdje? Dogovoriše se da idu od kuće do kuće i prisluškuju ne bi li ga čuli. Idući tako, odjednom jedan od drugova primijeti njegove čizme pred vratima jedne kuće. Odmah im je bilo jasno što je po srijedi. U toj kući je živjela udovica s kojom se drug Pendžo od radnije poznavao, pa kad je već tu u blizini, kako da propusti priliku da je posjeti. Jedan od boraca predloži da mu ukradu čizme.

Idući prema šumi, usput su se dogovarali kako će zbijati šale na račun Pendže i njegovih čizama. Stigli su u bajtu i svima ispričali što su uradili. Glavni oko krađe čizama bio je drug Mitar Babinčak. Svi su s nestrpljenjem iščekivali Pendžin dolazak, pa da počne predstava.

U međuvremenu Pendžo se dobrano začudio, a i uplašio kad je vidio da mu nema čizama. Što mu je drugo preostalo nego da bos »nagari« u bazu. Drugovi su ga pustili da najprije on sam ispriča što mu se dogodilo, a onda su počela pljuštati unaprijed pripremljena pitanja. Onako snalažljiv vješto je odgovarao. U ovoj maloj komediji sudjelovao je čak i drug Šaban. Kad su svi već smatrali da je bilo dosta šale, drug Babinčak je otišao iz barake i donio Pendžine »fatalne« čizme. On se samo nasmijao i dodao: »Pa vi ste gori mangupli od mene«.

Ne može se tako lako opisati koliko su svi voljeli druga Pendžu a isto tako i on sve nas. Po godinama gotovo dvostruko stariji, bio je prema nama pažljiv kao da smo mu rođena djeca. Naročito je volio i poštovao druga Šabana. To se osobito primijetilo kada je drug Šaban otišao od nas na Dilj. Tada je i Pendžo nastojao da ode za njim.

Narav kakvu je imao naš drug Pendžo, prava je rijetkost. Pun plemenitih osobina, pravi ukras od čovjeka.

EKONOMSKA AKCIJA U SLAVONSKOM ŠAMCU

U Šamcu je bila trgovina čiji je vlasnik još prvih dana rata pobjegao, a zatim su je preuzeli ustaše. Povjerenik u toj trgovini bio je ustaša Josip Jagić, a kasnije ju je i posvojio. Kako je trgovina bila ustaško vlasništvo, naši su odlučili da je konficiraju. Akcija je počela početkom studenog 1943. godine, a u njoj su sudjelovali Martin Kadić, komandir Županijske udarne grupe i borci Stipo Kelić, Janko Kostelnik i Mitar Babinčak.

Te noći, kada su naši borci došli u trgovinu i vidjeli što sve ima u njoj, mobilizirano je pet zaprežnih kola i potovareno sve što nam je bilo potrebno i svih pet kola natovarenih tekstilom, hranom i ostalim materijalom krenulo je na Dilj.

Akcija je izvršena tiho jer je odmah preko Save u Bosanskom Šamcu bio jak ustaški garnizon.

Kako priča drug Babinčak, neposredni sudionik u akciji, pojava partizana bilo je pravo iznenađenje za Šamčane. Bio je to prvi slučaj da se partizani pojavljuju u Šamcu, a čini se i posljednji, barem što se tiče nekih značajnijih akcija.

Od sredine 1943. u Slavonskom Šamcu je bio stalni ustaški garnizon. Nije bio tako jak da ga mi ne bismo mogli napasti i likvidirati, ali se oslanjao na snagu i pomoć garnizona u Bosanskom Šamcu, pa čak i na garnizon u Prudu. Zbog neposredne blizine susjednih ustaških garnizona nismo se mogli upustiti u obračunavanje s ustašama u Slavonskom Šamcu. Fašisti su nastojali da održe taj garnizon jer im je služio kao mostobran na desnoj obali Save za povezivanje komunikacija Osijek-Đakovo-Vrpolje-Slavonski i Bosanski Šamac i dalje u unutrašnjost prema Doboju i Sarajevu. Iako tada još nije bilo mosta preko Save, mostobran im je bio potreban jer se tu nalazio skelski prijelaz većeg kapaciteta. Koristili su i željezničku stanicu u Slavonskom Šamcu za utovar raznog materijala koji su dovlačili iz sjeverne i unutrašnje Bosne. Sredinom rujna 1943. godine, dok još nisam bio u partizanima, čuo sam od ustaše Grge Bukovca da su ustaše pokupile nekoliko stotina grla goveda u okolici Šamca i htjele ih tovariti u vagone, ali su ih u tome spriječili partizani. Bilo je to 16. rujna, kada je Šesta istočnobosanska brigada napala Bosanski Šamac i likvidirala ustaški garnizon.

Ovaj prvi veći napad na Bosanski Šamac, a u našoj neposrednoj blizini, mnogo se komentiralo među ljudima. Komentari su se uglavnom svodili na to da se ustašama približava »crni petak«.

Slavonski Šamac nije bio jedino selo na zapadnom dijelu županijskog kotara u koje smo rijetko zalazili. To važi i za Štitar, a donekle i za Jaruge. Neki su bili skloni ovim i sličnim selima davati negativne ocjene, kao da nisu htjela

suradivati sa NOP-om, da su bili više naklonjeni ustašama nego nama i slično, što, međutim, nije tako. Svako selo na našem terenu bilo je za vrijeme rata toliko aktivno koliko smo mi bili prisutni u njemu i koliko smo pokretali političke i druge aktivnosti. Takozvana mala sela: Divoševci, Mala Kopanica, Kupina, Prnjavor, pa i Novigrad, nazivana su »malom Moskvom«. Ali je činjenica da smo u tim selima bili najviše prisutni, pogotovo naši politički radnici iz komiteta i drugih kotarskih političkih organizacija.

Ustaše u Županji nazivale su i Gundince »malom Moskvom«, a isto su tako mogli nazvati i Babinu Gredu, Veliku Kopanicu i još neka sela gdje smo bili jednako prisutni, odnosno gdje je politička aktivnost bila vrlo rano potpuno javna.

U selima koja su bila bliže fašističkim garnizonima i u kojima su bili smješteni garnizoni, češće ili stalno, nismo ni htjeli politički rad javno demonstrirati. Fašisti su bili vrlo osjetljivi na naše prisustvo u njihovoj blizini pa su zbog toga bili spremni i na oštriju odmazdu. Nije bilo isto ako se neko cijelo selo proglasi partizanskim ili ako se zna za samo nekoliko aktivista. Ni njima nije bilo baš jednostavno uhapsiti cijelo selo i tjerati u logore jer bi to značilo da se bore protiv naroda, a oni su htjeli prikazati suprotno. Otuda i proizlazi naša taktika, koju je zasnovao drug Šaban, skrivenog političkog rada na prostoru koji je više bio pod kontrolom fašista i javnog rada tamo gdje je bilo manje kontrole. Ovakvim načinom postizali smo politički uspjeh sa mnogo manje žrtava, a to je bio naš cilj kao i NOB-a uopće. Rukovodili smo se onom uzrečicom »ne poteži mačka za rep« tamo gdje to nije bilo potrebno. Zbog toga smo naše suradnike u selima blizu fašističkih garnizona držali stalno u konspiraciji, odnosno prema potrebi. Poznata je činjenica da su nakon značajnijih akcija u blizini Županje, fašisti u samoj Županji vršili hapšenja, strijeljanja i tjeroali ljude u logore, i to one za koje su znali da nemaju nikakve veze s nama. Zbog toga je ova naša taktika bila jedino ispravna: čuvati ljude što se više može.

HAPŠENJE U GUNDINCIMA 8. STUDENOG 1943. GODINE

U jesen 1943. godine u svim selima na zapadnom dijelu županjskog kotara bio je dobro organiziran i učvršćen politički rad. U selima su organizirani organi narodne vlasti — narodnooslobodilački odbori, koji su aktivno radili na daljnjem razvoju NOP-a na terenu. Radile su i organizacije žena — AFŽ, a naročito su aktivne bile omladinske organizacije USAOH-a i SKOJ-a. Sve je to ukazivalo da smo potpuno preuzeli političku inicijativu na terenu.

U svim selima bio je velik broj vojnih dezertera iz domobranstva i njemačke vojske. Oni su, koristeći našu kontrolu terena, sve više ostajali kod svojih kuća, agitirajući i kod drugih da bježe iz fašističkih redova. Njihove simpatije prema NOP-u očitovale su se pjevanjem revolucionarnih i partizanskih pjesama na svim javnim mjestima. Sjećam se Mate Vladinog — Čikana, Jozе Mindžinog, Ive Dudarovog, Valeta Plavšića, Marijana Barišinog, Adama Čolinog i drugih iz Gundinaca. Bili su to viđeni momci i dobri pjevači. Oni su pjevanjem od srca, izražavali ne samo mržnju već i prkos prema fašizmu. Iako je izgledalo organizirano, oni su to izražavali spontano, jer tada još nisu bili uključeni u naše organizacije.

Ustaški šefovi u Županji i drugim uporištima bili su nemoćni da to spriječe. Za poduzimanje racija širih razmjera nisu imali dovoljno snaga, a sa slabijim se nisu usudili jer smo se mi, partizani pojavljivali svuda na terenu. Zbog toga oni koriste priliku da pod zaštitom Čerkeza poduzimaju akcije hapšenja naših suradnika i vojnih bjegunaca.

Još 7. prosinca 1941. objavljen je Hitlerov dekret »Noć i magla« (Nacht und Nebel) o suzbijanju komunističkog pokreta u okupiranim područjima. Njime se naređuje da se za krivična djela protiv Rajha ili okupacionih vlasti principiijelno primjenjuje smrtna kazna, a radi pojačanja zastrašujućeg efekta, predviđena je internacija svih »sumnjivih« osoba u Njemačku, uz strogu napomenu da se o njima ne smiju davati nikakva obavještenja.

Kako su kvislinške vlasti NDH bile vjerne svome gospodaru Hitleru, nastojale su da taj dekret dosljedno provode.

Osmog studenog 1943. ujutro Gundinci su osvanuli blokirani jednim pukom Čerkeza. S njima su stigle i ustaše iz Županje na čelu sa zloglasnim Grgom Bukovcem. Nastala je hajka na naše suradnike i neke druge ljude, po unaprijed pripremljenom spisku.

Toga dana u Gundincima je uhapšena Manda Kadić — »Vladina«. Grga ju je pri hapšenju toliko mučio sa svojim ustašama da su joj prebili ruku. Njezin sin Martin bio je komandir Županjske grupe, a drugi sin, Joza, naš najaktivniji suradnik iz Gundinaca. Kuća Mande Kadić bila je među prvima u Gundincima koja je imala vezu sa NOP-om.

Ivo Kokanović — Jemrin i njegov sin Mato uhapšeni su kao naši suradnici. Stariji Ivin sin, Stipo, bio je u partizanima sekretar KK SKOJ-a za Županju. Mato je bio sekretar organizacije SKOJ-a u Gundincima, a najmlađi Mirko, kao petnaestogodišnjak bio je jedan od najaktivnijih omladinaca u selu. Kuća »Jemrinih« dala je za NOP sve što je mogla, a kasnije je pljaškana od ustaša. Posebno treba istaći veliku aktivnost Mate, omladinskog rukovodioca u selu. Za njega nije postojalo da se nešto ne može. Vrlo sposoban i energičan. Prava vatra od omladinca. Neću pogriješiti ako ga nazovem našim gundinačkim Korčaginom.

Tunja Matasović »Sodar« i njegova žena uhapšeni su zbog suradnje s partizanima. Bili su u rodbinskoj vezi s kućom Mande Kadić, pa otuda i potječe njihova suradnja s nama. Nisam ih pobliže poznao, a nisam ni znao za njihovu suradnju.

Franjo Mihić — »Barišin«, zvani Franjka, uhapšen je negdje na putu za Vrpolje. Njegov sin Marijan bio je ustaški dezertar. Njega je zloglasni Pavica Perljev još 1942. uspio namamiti u ustaše, ali kad je Marijan vidio što se sve radi u ustašama, odmah je pobjegao kući, krio se od ustaških vlasti sve do odlaska u partizane u travnju 1944. godine. Franjka je imao i tri kćerke, vrlo aktivne omladinke. Za starog Franjku bi se moglo reći da je bio gundinački boljševik. Još za stare Jugoslavije javno je izvikivao parole: »Živio Staljin«, »Živela Crvena armija«, »Živjeli boljševici«, a i za NDH ih je također izvikivao.

Uvijek mi je bilo čudno što on običan čovjek, seljak, zna za Oktobarku revoluciju, boljševike... pa sam se interesirao za njega. Doznao sam da je njegov stariji brat bio u ruskom zarobljeništvu za vrijeme Oktobarske revolucije i sve što je tamo saznao prenio je na svoga mlađeg brata Franjku. Njegova kuća i obitelj dali su za NOP sve što su mogli i zbog toga doživjeli velika stradanja.

Adam Kokanović — Čolin, uhapšen je kao domobranski dezertjer i kao naš suradnik, iako nije bio uključen ni u jednu našu organizaciju. Kao zanatlija — tapetar radio je neko vrijeme u Zagrebu gdje se upoznao s radničkim pokretom i naprednim idejama. Kad smo nešto od njega zahtijevali radio je s voljom, a išao je s nama i u nekoliko akcija kada smo trebali pomoć prilikom rušenja baraka u Sikirevcima i slično.

Mata Kadić — Čikan — Vladin, uhapšen je kao vojni dezertjer. Koliko mi je poznato nisu ga mogli teretiti za suradnju s partizanima, osim za pjevanje partizanskih pjesama u čemu je prednačio među mladićima. Bio je naočito, po snazi i razvijenosti pravi atleta, a uz to vrlo lijepa ponašanja. Ugledan u svakom pogledu. Njega i Adama Kokanovića ustaše su otpremile u logor u Zemun. Prilikom savezničkog bombardiranja logora, Mata je poginuo.

Ivan Žarak, uhapšen je s motivacijom da je surađivao s partizanima. Ne znam da li je surađivao, ali mi njegova suradnja nije bila poznata. U cijelom »Kadića kraju« znao sam svega tri kuće koje su aktivno s nama surađivale: Mande »Vladine«, Ive »Đukina« i Eugena Žagara. Ivana Žarka nisam poznavao. Došao je u Gundince kao radnik, mehaničar, pred sam rat 1941. godine.

Mata Kadić i Adam Kokanović otjerani su u logor u Zemun, a Franjo Mihić u Jasenovac, logore iz kojih se nije lako vraćalo, dok su ostali uhapšeni otjerani u Vinkovce i Slavonski Brod, više istražne logore.

Spisak osoba za hapšenje u Gundincima vjerojatno toga dana nije bio završen sa ovih devet uhapšenih. Neki, koji su bili osumnjičeni, uspjeli su se sakriti ili pobjeći.

Nikada nismo otkrili tko je iz Gundinaca davao ustašama podatke i spiskove partizanskih suradnika. Kopančani su to uspjeli, otkrivši izdaju Martina Mata-sovića, koji se baš u to vrijeme spremao da preda ustašama i Čerkezima spisak Kopančana — partizanskih suradnika. U Gundincima to nismo uspjeli pa je i kasnije bilo dosta žrtava.

PIONIRI SAMOUPRAVLJANJA

Narodna skupština Federativne Narodne Republike Jugoslavije izglasala je 27. lipnja 1950. godine Osnovni Zakon o upravljanju državnim privrednim poduzećima i višim privrednim udruženjima od strane kolektiva. Prijedlog zakona obrazložio je predsjednik Savezne vlade, Josip Broz Tito.

Usvajanjem ovog zakona, otvorena je nova stranica u povijesti, stranica koja označava početak realizacije ideje marksizma: tvornice radnicima. Početak koji su u svijetu nazvali »jugoslavenski eksperiment« za nas je bio početak opredjeljenja za samoupravljanje.

Historijskom činu, usvajanju zakona, koji je označio odlučno usmjerenje na samoupravljanje prethodile su temeljite pripreme. U trenutku usvajanja zakona u Skupštini FNRJ već je djelovalo 520 radničkih savjeta u zemlji. Oni su birani i djelovali na osnovu Uputstva koje su 23.XII 1949. godine potpisali Boris Kidrič, predsjednik Saveznog privrednog savjeta i Đuro Salaj, predsjednik Centralnog odbora Saveza sindikata Jugoslavije. Ovim uputstvom bilo je predviđeno da se radnički savjeti izaberu u 215 odabranih privrednih poduzeća, ali su radnici i u drugim poduzećima tražili i dobili odobrenje, da u svojim tvornicama osnuju radničke savjete.

Jedan od kolektiva, koji je bio među prvim pionirima samoupravljanja, je kolektiv Županjske sladorane, danas Osnovne organizacije udruženog rada Industrija šećera i vrenja »Boris Kidrič«, PPK Županja.

Početakom 1950. godine, točnije 26. siječnja u Županjskoj Sladorani, je izabran prvi Radnički savjet. Time je kolektiv postao jedan od 215 poduzeća u zemlji koji su uveli radničko samoupravljanje. Bilo je to herojsko doba obnove i izgradnje nove Jugoslavije. Mladi radni kolektiv »prvog čeda Prve petoljetke«, kako ga je prilikom puštanja u pogon 1947. godine nazvao neimar Boris Kidrič, borio se s brojnim teškoćama. Rezolucija Informbiroa 1948. godine, direktno se odrazila i izostaje pomoć proizvođača tvornice iz Čehoslovačke, da se uklone svi nedostaci i uhoda tehnologija nove tvornice. Kolektiv se htio to ili ne, morao osloniti na svoje snage.

Uputstvo za osnivanje i rad radničkih savjeta dočekano je s oduševljenjem mlade radničke klase i u samo mjesec dana obavljene su sve pripreme i izabran Radnički savjet.

BRZI U UVOĐENJU SAMOUPRAVLJANJA

Pokusno samoupravljanje bilo je kratkog vijeka. Poslije samo nešto više od pola godine, odnosno 10. kolovoza 1950. godine, potvrđen je taj Radnički savjet i simboličnim činom, predajom ključa tvornice od strane Vladimira Duboka, direktora, radniku i predsjedniku Upravnog odbora Bogdanu Vojvodiću. Tvornica je predana na upravljanje radnicima.

Zapisnici, stari preko 30 godina, uvjeravaju nas o bogatoj aktivnosti partijske organizacije, Sindikata i kolektiva prilikom uvođenja ovog novog društvenog odnosa. U našoj sredini je još dosta svjedoka ovog povijesnog čina.

U privremenom domu kulture, kasnije radničkom restoranu (starom), tog dana okupio se cijeli kolektiv Sladorane. Članovi kolektiva već su načuli, da se na sastancima partijske organizacije i Sindikata priprema uvođenje radničkog samoupravljanja. Nosioći akcije još se i danas prisjećaju uzbuđenja i posebne atmosfere na sastanku.

Počela je prva Skupština radničkog savjeta, kako su ga tada zvali. Izabrano je radno predsjedništvo, zapisničari, ovjerovitelji, te kandidaciona i izborna komisija.

O radu i djelovanju RS Vladimir Duboka, direktor, rekao je: »Socijalistička Jugoslavija je prva zemlja na svijetu, koja ima Radnički savjet. Radnička klasa Jugoslavije dolazi na taj način u mogućnost da rukovodi i kontrolira rad svojega poduzeća. U osnivanju RS mi vidimo koliko radnička klasa raste i njezina djela, koja uspješno izgrađuje socijalizam. U preduzeću shvatit će se svi naši problemi, a svi trudbenici će učestvovati i primjedbe će se usvajati ako budu umjesne, ili će se objasniti, ako budu neumjesne. Ljudi koji budu ušli u RS moraju imati punu podršku od ostalih trudbenika, jer će se samo na taj način moći ostvariti prijedlog«.

Samo petnaestak dana po donošenju Zakona u Saveznoj skupštini, kojim je označen povijesni čin i tvornice predane na upravljanje radnicima, taj povijesni trenutak je ostvaren i u kolektivu Županjske sladorane. Da se radnicima Šećerane žurilo da sa probnog samoupravljanja pređu na stvarno, najbolje potvrđuju brojni sastanci Partije, Sindikata i organa samoupravljanja. Tako je 6. kolovoza 1950. godine održana sjednica Radničkog savjeta na kome je izabran prvi upravni odbor.

Prva sjednica UO održana je 10. kolovoza i tada je tvornica predana na upravljanje radnicima. Tri dana kasnije, održana je sjednica RS na kojoj je potvrđena odluka o samoupravljanju tvornicom.

Za prvog predsjednika RS izabran je radnik Antun Duler, a za prvog predsjednika UO izabran je radnik Bogdan Vojvodić.

Druga točka dnevnog reda sjednice UO imala je ovakav tok. Vladimir Duboka, direktor pročitao je referat u kojem je između ostalog rekao: »Danas ja drugovi vama predajem preduzeće kako je to zakonom predviđeno. Za naše preduzeće, za cijelu privredu naše zemlje, za revolucionarni razvoj radničke klase u čitavom svijetu, primanje fabrike u ruke radničke klase je od ogromnog značaja«.

Dodajmo još da su prvi zapisnik o primopredaji poduzeća potpisali svi članovi UO, a to su bili: Vladimir Duboka, Bogdan Vojvodić, Milan Pavelić, Ivan Pahek, Ignac Lovišček i Danilo Subić.

Sa sjednice RS »ŠEĆERANE«

No time rad UO i nije završen. Još je donijeto petnaestak konkretnih zaključaka koji su najavili konkretan rad organa samoupravljanja.

Do kraja 1950. godine RS je imao nekoliko sjednica, sve više se uvodila praksa da direktor podnosi izvještaj o radu UO, a UO podnosi izvještaje RS. Na RS zaključci su konkretni. Njima se obavezuje uprava, članovi RS, pa i sindikalna organizacija na izvršenje pojedinih zadataka.

O specifičnim uvjetima prijelaza vlasti govori i zaključak UO od 31. listopada te godine u kojem se kaže: »Preraditi svu preostalu repu, zatim pogon držati u pripravnosti do daljnjih odluka iz Zagreba ili Beograda.

U listopadu je održano i savjetovanje rukovodioca poduzeća i sindikalnih rukovodioca. Zaključci su također konkretni, a zaključak je da se krene sa seminarima za samoupravljače. Takav rad sigurno je pridonio da je kolektiv županijske Šećerane dobio prijelaznu zastavu i nagradu kao najbolji kolektiv industrije šećera u Hrvatskoj i drugi u industriji šećera Jugoslavije.

Poslije samo pola godine rada UO, počelo je uvođenje prakse analize izvršenja zaključaka. Osim vrlo složenih pitanja kao što su završni račun, planovi i molbe i žalbe radnika, UO je morao obzirom na bavljenje poduzeća raznim pitanjima da po njima i donosi odluke.

MNOGO ŽALBI RADNIKA

Na gotovo svakoj sjednici UO razmatrane su i riješavane brojne žalbe radnika. Kad bi danas jedan organ samoupravljanja imao toliko žalbi, to bi sigurno bio signal za uzbunu. Tada to nije uzeto tragično, već se smatralo kao povjerenje organu samoupravljanja i kao normalna pojava. Radnici su se najčešće žalili na platu, a obično je polovica žalbi pozitivno riješena.

Kraj 1951. godine dovodi organe samoupravljanja u velika iskušenja. Po rezultatima rada kolektiv je pao na niske grane. Da je danas kolektivu Šećerane sirovine za 109% kapaciteta i da od toga proizvede 107% šećera, vjerujemo da bi zadovoljno trljao ruke.

Međutim, pokazatelji koji su organe samoupravljanja usmjerili na ocjenu da se loše radi bili su zaista slabo iskorištenje (oko 76,5%), probijanje pune cijene koštanja, veća potrošnja ugljena kreča i drugih repro-materijala, plaćenje penala željeznici i mehanički zastoji.

Istaknute su i slabosti u radu: radna disciplina nije na potrebnoj visini, nesloga, slaba koordinacija u radu, formalna netrpeljivost, neodgovornost, apatičnost i neposlušnost. Istaknuto je i to, da je pao elan radnika, jer su se zbog slabijeg rada umanjila zarada.

Od brojnih zaključaka UO, s te burne sjednice, istaknimo one o zaoštavanju odgovornosti članova organa samoupravljanja i da se odmah priđe rasčišćavanju nezdravih odnosa.

Istog dana održana je i sjednica RS na kojoj su sudjelovali predstavnici Glavne direkcije iz Zagreba i Zemaljskog odbora sindikata, također iz Zagreba. Bila je to 9. sjednica RS u 1951. godini i jedna od najburnijih u radu tvorničkog parlamenta.

Osnovni zaključci mogu se sročiti na to, da nepoznate gubitke i slabosti u radu treba pretvoriti u poznate i s njima se boriti. Dalje da odgovornost za rad i rezultate preuzmu organi samoupravljanja: UO i RS, te da je rad UO mnogo bolji od RS.

Smjenjen je i prvi predsjednik RS Antun Duler. U raspravi koja je pretходила smjenjivanju, zamjereno je predsjedniku RS da nije imao povjerenja u RS, da nije surađivao sa Sindikatom i direktorom, te da o trzavicama u kolektivu nije trebao ići u Zagreb, jer svi problemi se moraju riješiti tu u poduzeću, a ne u Direkciji.

VELIKO ZANIMANJE ZA IZBOR ORGANA UPRAVLJANJA

Tih prvih godina u samoupravljačkoj praksi je vladao velik interes za izbor u organe samoupravljanja. Tako je prava izborna groznica vladala u kolektivu prilikom izbora za RS drugog mandata, odnosno 1952. Krojile su se liste, skupljali potpisi, a na izborima su se službeno pojavile 3 liste. Sindikalna lista imala je 34 kandidata ili koliko i članova RS. Na druge dvije liste bilo je 20 kandidata. Zanimljivo je istaći da su se članovi kolektiva tajnim glasanjem opredjeli- li za sindikalnu listu s koje je izabrano čak 20 članova RS. Izbori sa više kandidata postat će tradicija kolektiva koja će se njegovati niz godina.

Velika pažnja pridavana je i izboru predsjednika RS. Tako je i rad RS četvrtog mandata počeo izborom za predsjednika RS. Za ovu, već časnu dužnost predloženo je tada čak šest kandidata-uglednih članova kolektiva.

Jedno od najvećih zanimanja za izbor RS ispoljeno je ipak na izborima za članove RS trećeg mandata. Birači su pred sobom imali 3 kandidatske liste i 70 kandidata, odnosno dvostruko veći broj od onog koliko je brojio RS. Tada su se javljala mišljenja da bi sve članove kolektiva trebalo staviti na listu, što nikad nije učinjeno.

NA KOMEMORATIVNOJ SJEDNICI RS PROMIJENJEN NAZIV U TVORNICA ŠEĆERA »BORIS KIDRIČ«

U proljeće 1953. kolektiv je dočekao tužnu i bolnu vijest da je umro neimar Boris Kidrič, koji je pustio u rad Županjsku sladoranu 1947. godine, nazvavši je prvim čedom Prve petoljetke, jer je bila prvi veći objekat izgrađen poslije rata u novoj Jugoslaviji.

Na komemorativnoj sjednici RS 13. travnja, predsjednik Milan Pavelić je predložio da poduzeće tim povodom promijeni ime, a predsjednik Sindikalne podružnice Drago Krpan je predložio da novo ime glasi: Tvornica šećera »Boris Kidrič«.

Krajem 1953. na RS je ocjenjeno da je iza kolektiva najuspješnija godina, a da su ti rezultati postignuti zahvaljujući samoupravljanju i brizi svakog pojedinca u kolektivu.

Godina 1955. je za kolektiv Županjske šećerane i njegovo samoupravljanje vrlo značajna. Odluke organa samoupravljanja su sve prisutnije i konkretnije. Administrativno upravljanje je izčežlo i kolektiv preko svojih samoupravnih organa sam vodi brigu o svom napretku. Uz to sve bolji rad tvornice daje sve bolje financijske rezultate, a to znači jača materijalnu podlogu samoupravljanja. Sve to, dovelo je do velikog zamaha proizvodnje i proizvodnih odnosa, koji su zaista uzorni.

RS Šećerane se već na svojoj prvoj sjednici u 1955. godini uhvatio u koštac s najvažnijim pitanjima života i rada kolektiva. Tako je zacrtan obiman program investicija za 3 godine. Osobni dohoci su isplaćivani po novom platnom sistemu, sve više sredstava se izdvaja za proizvodnju šećerne repe i društveni standard radnika.

JACANJE I RAZVIJANJE SOCIJALISTIČKIH SNAGA POLJOPRIVREDE

Zadržimo se malo više na povijesnoj ulozi kolektiva Šećerane u razvoju poljoprivrede, napose unapređenju proizvodnje šećerne repe. Tih godina Šećerana je organizator proizvodnje. Sirovinska služba na terenu nastupa sa preko tisuću različitih poljoprivrednih strojeva, održavaju se brojni seminari za poljoprivrednike.

U strategiji investiranja kolektiv se je opredjelio za najvažnije, odnosno za ulaganje u primarnu proizvodnju. Te 1955. donijeta je odluka o izgradnji uređaja za istovar takozvane savske repe, počinje se vraćati dio sredstava selima.

Sve to je dovelo do toga da je u proljeće 1955. šećernom repom zasijano čak 10.532 hektara. Idućih godina je »glad« za sirovinom i više nego zadovoljena. Repe ima iznad kapaciteta, a nekoliko godina kasnije će se samo u jednoj kampanji dati drugim šećeranama preko 9 tisuća vagona.

Tom obilju sirovine prethodile su odluke organa samoupravljanja. Tako je 23. XI 1955. na sjednici RS u raspravi data ocjena da kolektiv pridonosi jačanju i razvijanju socijalističkih snaga poljoprivrede, a što je važnije, na toj sjednici je predano ugovaranje i otkup šećerne repe poljoprivrednim zadrugama.

Samo godinu dana kasnije Šećerana je izvršila jedinstven pothvat. Na sjednici RS od 21. veljače 1957. godine usvojen je program investiranja u mehanizaciju poljoprivrede. Polazeći od činjenice da bez dubokog oranja nema veće proizvodnje šećerne repe, Radnički savjet je usvojio prijedlog Sindikalne podružnice da se kupi i kao prijenos osnovnih sredstava daje poljoprivrednim organizacijama 64 traktora s plugovima. Nabujale količine sirovina idućih godina, pokazale su svu dalekovidnost ovog poteza.

Sve veće količine šećerne repe nametale su dilemu: ili povećati kapacitet prerade ili smanjiti proizvodnju sirovine sužavanjem terena. Radnički savjet Še-

Sa sjednice zbora radnika u »Šećerani«

čerane razriješio je ovu dilemu tako da je 7. listopada 1957. godine donio povišnu odluku o proširenju kapaciteta sa tadašnjih 150 na 300 vagona šećerne repe dnevne prerade.

ŠIRI SE BAZA SAMOUPRAVLJANJA

Tih godina Šećerana je uzoran kolektiv ne samo po proizvodnji, već i po međuljudskim odnosima i samoupravljanju. Nagradivanje prema radu postaje cilj u raspodeli. Mnogo se polaže na standard. Tako je na sjednici RS od 19. ožujka 1955. višak platnog fonda od 18 milijuna dinara usmjeren u društveni standard; dovršenje i izgradnja stanova. Izgrađen je dječji vrtić, kupuje se oprema za društveni dom i kino, izgrađuje se vlastita zdravstvena stanica.

Sve više se uvodi praksa rada povremenih i stalnih komisija. Tako je u 1956. godini djelovalo 4 stalne komisije, Disciplinski sud, a krajem te godine imenovana je i Komisija za analitičku procjenu s pet potkomisija, a čime je samoupravljačka osnova proširena za još dva puta i u upravljanje je uključen gotovo svaki četvrti član kolektiva.

PRVI KONGRES RADNIČKIH SAVJETA JUGOSLAVIJE SNAŽAN POTICAJ RAZVOJU SAMOUPRAVLJANJA

Sredinom 1957. godine u Beogradu je održan Kongres radničkih savjeta Jugoslavije. Kongres je dao novi poticaj razvoju samoupravljanja, založivši se za jačanje materijalne baze samoupravljanja.

Neposredno poslije Kongresa samoupravljanje i u Tvornici šećera »Boris Kidrič« dobiva nove impulse. Radnički savjet postaje parlament poduzeća, a u tom je zapaženu ulogu imao predsjednik RS nekoliko mandata, Ivan Parmač.

U 1958. godini se baza samoupravljanja proširuje za pet novih komisija. Te godine izvršena je i prva raspodjela po završnom računu. Sredstva ostvarena kao

posebno učešće u dobiti raspodjeljena su tako, da je 85% dato u fond za samostalno raspolaganje, a 15% za raspodjelu.

To su godine kada Zupanjaska šećerana ima najbolje proizvodne i financijske rezultate u industriji šećera u našoj zemlji, ali i najniže startne osnove, dok primanja rastu kroz lične i kolektivne norme i premije-prema rezultatima rada.

REKONSTRUKCIJA TVORNICE

Godina 1959. je u znaku odluka organa samoupravljanja o rekonstrukciji. Počelo je oprezno. Koliko je oprezan kolektiv, koji je navikao da sve riješava vlastitim učešćem, najbolje potvrđuje odluka o gradnji silosa za šećer. Tada je kao problem istaknuta činjenica da za objekat koji stoji 237 milijuna, kolektiv ima samo dvije trećine sredstava, dok manjka 79 milijuna. Akciju je ubrzala Investiciona banka Hrvatske koja je već nudila akontaciju za izvođenje građevinskih radova.

Počinju i iskušenja. Kampanja 1959. godine je slaba zbog niskog sadržaja šećera u repi, pa izostaju sredstva planirana za vlastito učešće. U vrlo teškoj situaciji počela je 1960. prva faza rekonstrukcije. Zajednica zatvara slavine za investicije, a kolektiv nema sredstava. Kadrovi se osipaju. Sve je više sukoba. Direktor Stjepan Matajić daje ostavku, a novi direktor postaje mladi inženjer Rade Pavlović. Bio je to prvi direktor ponikao u kolektivu. To će i nadalje ostati praksa kolektiva.

Organi samoupravljanja su na čelu kolektiva koji vodi trku za sredstva i vrijeme. Radi se po 16 sati. Kolektiv se odriče premija. Kampanja počinje kako je planirano sredinom rujna. Srećom, kampanja je dobra, a financijski rezultati vrlo dobri, riješeno je i pitanje investicionog zajma, te Jugoslavenska investiciona banka u potpunosti odobrava traženi zajam. Druga faza rekonstrukcije i proširenje kapaciteta na 300 vagona dnevne prerade uspješno je okončano u 1961. godini.

Iz 1961. godine zanimljivo je još zabilježiti raspravu na RS od 19. lipnja, kada je u raspravi uzelo učešće 40 učesnika i data ocjena da nove privredne mjere jačaju fondove poduzeća.

JEDNOGLASNO ZA FORMIRANJE KOMBINATA

Rad organa samoupravljanja u 1962. godini bio je po mnogo čemu specifičan. Bila je to posljednja godina Šećerane kao samostalnog poduzeća. U toj godini povećan je broj članova RS na 42 i izabrano je 12 stalnih komisija u kojima je radilo 73 člana.

Specifična točka dnevnog reda bila je na sjednici 1. lipnja: Kritičko razmatranje izvršene raspodjele po završnom računu. U stvari bio je to obračun sa slabostima i negativnostima u radu, podstaknut govorom druga Tita u Splitu. U zaključcima je izvršena korekcija investicija, dano je usmjerenje na integraciju u Kombinat, istiskivanje unutrašnjih rezervi i nagrađivanje prema radu.

Najznačajnija odluka u 1962. godini svakako je ona o udruživanju sa Tvornicom mliječnog praška »Pionir« i Poljoprivrednim dobrom »Županja« u Pre-

hrambeno poljoprivredni kombinat. Za ovu odluku glasali su svi prisutni članovi RS.

UPRAVNI ODBOR PRESTAJE S RADOM

Posljednji UO izabran je u 1962. godini. U slijedećem mandatu UO više nije izabran. Bio je to rezultat stava Partije i Sindikata kolektiva da je UO postao usko grlo samoupravljanja. Bio je to jedan od prvih poteza te vrsti u zemlji. Takav način rada bez UO zadržao se do danas.

Treba istaći i to da je UO postao svojevrsno središte moći. Kroz ovo tijelo, kao kroz filter prolazile su sve inicijative komisija, pretvarajući komisije u savjetodavna tijela. U želji da komisije postanu samostalne u radu, kako je praksa pokazala, postignut je pun pogodak.

Period 1966-1970. je za kolektiv Županjske šećerane i njegove organe samoupravljanja period bitke za Privrednu reformu i za jačanje samoupravljanja u radnoj jedinici i Kombinat.

No prije toga, prisjetimo se jednog radosnog događaja. Šećeranu je naime 6. studenog 1965. posjetio najdraži gost-drug Tito.

Bitka za Reformu, bila je bitka za bolje korištenje kapaciteta, za veću proizvodnju sirovina i za decentralizaciju samoupravljanja na razini Kombinata, odnosno sve veće prenošenje vlasti na radne jedinice.

Ogroman prilog reformi uslijedio je godinu dana poslije posjete druga Tita kolektivu. Tada u kampanji 1966/67 prerađeno je rekordnih 46.163 vagona šećerne repe, količina o kojoj Šećerana može danas samo sanjati. Proizvedeno je 5.700 vagona »bijelog zlata«-šećera. Bio je to ogroman prilog stabilizaciji i Reformi.

AMANDMANSKI PRIJE AMANDMANA

Sedamdesete godine su za samoupravljanje Županjske šećerane značajne prekretnice. Drugi kongres Samoupravljača Jugoslavije održan 5-8. svibnja 1971. godine u Sarajevu, opet je bio značajan radni dogovor na kojem su analizirana pozitivna iskustva, a još više kritički preispitivane slabosti i što je najvažnije trasirana su nova opredjeljenja za jačanje i razvoj samoupravljanja u zemlji.

Do 1970-te samoupravljanje je posljednjih godina zapadalo u sve dublju krizu. Opao je interes radnika za samoupravljanje, a kako i ne bi kad su Savjet RJ i zbor radnika Šećerane bili prilično »olakšani«, tematika rada smanjena i prenijeta na razinu Kombinata. Organi samoupravljanja Kombinata odlučivali su o mnogo čemu iz Šećerane i drugih pogona, sve do disciplinskih prekršaja. Nasuprot tome, Savjet RJ bio je prikraćen.

»Čarkanja« na razini Kombinata počela su još 1968. Tražili su se čisti ekonomski odnosi, uvođenje pogonskog radničkog savjeta, ulazilo u »sukob« s rukovodstvom Kombinata oko gubitaka, razvoja, pa i isplate stimulacije. Prava bitka počela je 1970. U bitkama s rukovodstvom Kombinata i saveznom administracijom, ispoljila se nova snaga kolektiva, zbor radnika Šećerane. Bila je to snaga s kojom je bilo teško manipulirati.

U Kombinat, Šećerana nije bila za rušenje Kombinata, već za drugačije organiziran Kombinat, u kome će radne jedinice imati veću samostalnost i kojem će vladati čisti ekonomski odnosi.

U travnju 1971. godine, na razini Kombinata, na takozvanom sastanku stotine, ili sastanku političkog aktiva, konačno je usvojen idejni program za decentralizaciju Kombinata i raspodjelu dohotka na razini radnih jedinica, kasnije nazvanih osnovne organizacije udruženog rada. Odluka je konkretizirana u jesen 1971. godine, a 13 novoformiranih OOUR-a potpisalo je Samoupravni sporazum o udruživanju u Kombinat.

Ustavni amandmani su tek bili na raspravi, a radni ljudi PPK »Županja« su već djelovali na njihovoj osnovi. Kažimo i to, bili su prvi u Socijalističkoj republici Hrvatskoj.

Početak 1972. godine usvojeni su Ustavni amandmani, to snažno oružje radničke klase naše zemlje za daljnje jačanje samoupravljanja.

Poslije Ustavnih amandmana, samoupravljanje u kolektivu Županjske šećerane dobilo je nov poticaj, proradio je Radnički savjet, komisije su samostalne, a zbor radnika najviši organ samoupravljanja. Samoupravljanje je opet dobilo ubrzaniji ritam. Zapisnici o tom vremenu mnogo su deblji no oni prije nekoliko godina. Zbor radnika dobiva sve veći značaj, izbori za RS opet su događaj, a na prvom i konstituirajućoj sjednici RS OOUR-a za predsjednika ima 4 kandidata.

Zbog nestašice šećera na tržištu u jesen 1972. zaoštrili su se odnosi samoupravljača Šećerane i administracije do točke usijanja. U pozadini svega ipak su bili sve teži položaj industrije šećera Jugoslavije i kopnjenje materijalne baze samoupravljanja, a što se odražavalo na krizu samoupravljanja u kolektivu.

Težište bitke se sa inspeksijskih službi, ministarstava i udruženja industrije šećera, prenijeto je u Sabor SR Hrvatske i Saveznu skupštinu.

Danas smo svjedoci kolosalnih rezultata koji su postignuti u toj bici. Njih ništa ne umanjuje činjenica da su nešto devalvirani i da je industrija šećera i Županjska šećerana u sličnom ili možda i težem položaju.

Tek spomenimo da je zajednica našla načine da kroz povećanje cijene šećera osigura sredstva za rekonstrukciju postojećih i izgradnju 8 novih šećerana.

Županjska šećerana uložila je u rekonstrukciju preko 500 milijuna dinara, veći dio tvornice je rekonstruiran, a pogon osposobljen da dnevno prerađuje 400 vagona sirovine. Kada se završi i donovestiranje u energanu i druge objekte, kapacitet treba biti 500 vagona repe.

U ovim teškim danima, najviše zbog nedovoljne količine sirovine, nagovještenih gubitaka, nižih osobnih dohodaka radnika, što su bili prošle godine, rekonstrukcija se napada kao premašena investicija.

Vrijeme će pokazati svoje. Vrijeme je pokazalo da ni jedna od tri dosadašnje rekonstrukcije nije premašena, već pun pogodak. Zapravo bile su zahtjev vremena i nabujale proizvodnje u poljoprivredi.

GDJE SMO DANAS?

Za kraj ovog feljtona, posvećenog tridesetoj obljetnici samoupravljanja u prvom čedu Prve petoljetke-kolektivu Županjske šećerane, ostaje pitanje: Gdje smo sada-31. godinu nakon osnivanja prvog RS. Naravno da i ne pomišljamo dati potpun i iscrpan odgovor. Najradije bi odgovor na ovo pitanje prepustili recimo

svečanoj sjednici zbora radnika ili RS, a koje u 30 obljetnici nisu održane.

Zato se podsjetimo ocjena danih na svečanoj akademiji kolektiva danih prilikom proslave i obilježavanja 20 obljetnice, kada je između ostalog ocjenjeno: »Radni ljudi osjećaju poduzeće kao svoje, odnese se prema njemu kao dobri upravljači, nastavljaju započetu izgradnju da ostave pokoljenjima kao divan primjer kolektivnog rada i stečenog iskustva u ustrajnosti poduzetih zadataka i ostvarenih rezultata ... Konkretni krupni rezultati koje je ostvarilo radničko samoupravljanje, koje je ostvarilo radničko samoupravljanje, u minulom periodu, ogledali su se na više mjesta«.

Mi bi još dodali. U posljednjoj deceniji samoupravljanje je obogaćeno novim sadržajima i formama. Delegatski sistem dao je još širi okvir samoupravnim odnosima i u samoupravljanje uključio nove snage-delegate. Snažan pečat samoupravljanju i oružje u ruke radničke klase dao je i radnički Ustav, kako se popularnije zove Zakon o udruženom radu.

Borba za dosljedno provođenje jednog i drugog još je u punom zamahu.

Ni najveći vizionari nisu mogli pedesetih godina zamisliti da će tada simboličko samoupravljanje imati tako bogate tokove. Odnosi su se revolucionarno promijenili:

— Gotovo polovica radnih ljudi su samoupravljači u organima samoupravljanja Kombinata, Šećerane ili su delegati.

— Postignut je praktični optimum u djelokrugu zbora radnika-RS-komisije.

— Pri kraju je izvođenje treće rekonstrukcije Šećerane s kojom se kapacitet prerade povećava sa sadašnjih 300 na 500 vagona dnevne prerade.

— ZUR-ovsko ponašanje je sve prisutnije, a na vrata kuca i dohodovno povezivanje.

— Ni prije, niti sada nema dileme: Da li je samoupravljanje naš cilj ili sredstvo. Samoupravljanje je postalo sredstvo za efikasnije poslovanje, ali je i cilj da svatko ravnopravno sudjeluje u rješavanju zajedničkih društvenih poslova.

— Stručno uzdizanje je zabilježilo velik napredak. Nema nekvalificiranih radnika na ključnim mjestima, a u kolektivu radi četrdesetak visoko ili više stručnih radnika.

— Osobni standard ogleda se u tome da gotovo svaki drugi radnik ima obiteljsku kuću. O nekadašnjim proleterima danas je teško govoriti. Konforne stanove ima 180 radnika ili oko 40%. Svaki drugi radnik ima kuću i automobil. Stambeno pitanje ima riješeno čak 95% zaposlenih. Djeca radnika Šećerane postaju sve više druga generacija u kolektivu ili su na visokim ili višim školama. Godišnji odmor na moru ili u liječilištima koristi gotovo svaki drugi radnik.

— Nagrađivanje prema radu, kao mjerilu vrednovanja pojedinca, uvijek se prilazilo kao presudnom odnosu za dalji ishod samoupravne bitke.

Samoupravljanje se postalo nešto bez čega se ne može zamisliti svakidašnjica kolektiva.

U protekla tri desetljeća samoupravljanje u Šećerani imalo je i slabosti. Neka su pitanja zaobilazena, druga predimenzionirana. Nekad se zapadalo u krize, ali ostalo je bogato iskustvo i kritička hrabrost prema vlastitim greškama. Ostalo je samoupravljanje kao život. Bogat i raznolik.

Daleko iza nas ostao je i vic koji se prepričavao pedesetih godina, kako je jedan stariji majstor u Šećerani čuvši da je tvornica postala radnička rekao: »Ako je tvornica naša, kažite mi koji je dio moj, da ga srušim i nosim kući«.

STJEPAN TUČAKOVIĆ, dipl. ing.

**RATARSKA PROIZVODNJA INDIVIDUALNOG SEKTORA
OPĆINE ŽUPANJA**

- Od ukupno 31.427 ha koliko otpada na područje općine Županja, 40,490 ha su obradive površine. Od 40,490 ha obradivih površina na individualni sektor otpada 25.060 ha ili 61,89%.
 - Oranice i vrtovi u individualnom sektoru zauzimaju 23.527 ha, voćnjaka 415 ha, vinograda 4 ha i livade 1.114 ha.
 - Poljoprivrednih domaćinstava imamo 5.274
 - Ukupno traktora u individualnom sektoru 1.141
 - Ukupno kombajna u individualnom sektoru 48
- Kretanja proizvodnje u kooperaciji na individualnom sektoru:
Planirana proizvodnja u hektarima:

Kultura	1975	1976	1977	1978	1979	1980
Pšenica	630	572	544	775	675	560
Kukuruz	1366	1186	1165	1140	1130	1265
Šeć.repa	1015	965	930	1015	925	801
Uljarice	135	325	508	783	848	681

Ugovoreno i zasijano hektara:

Kultura	1975	1976	1977	1978	1979	1980
Pšenica	232	517	584	514	449	488
Kukuruz	1811	1348	1158	1122	771	1043
Šeć.repa	895	763	890	778	583	538
Uljarice	299	319	496	898	869	289

Ostvaren prinos mtc/ha

Kultura	1975	1976	1977	1978	1979	1980.
Pšenica	37,52	46,40	42,80	42,60	42,00	32,56
Kukuruz	43,20	49,50	42,60	48,00	55,00	46,00
Šeć.repa	230,00	342,00	410,00	361,00	458,00	271,00
Uljarice	15,23	18,30	21,94	23,91	21,03	18,87

Ukupno zasijana Površina ha:

Kultura	1975	1976	1977	1978	1979	1980.
Pšenica	1989	3225	3327	3710	3686	4100
Kukuruz	11853	11489	11259	11457	12700	12500
Šeć.repa	895	763	890	798	583	538
Uljarice	299	319	496	898	869	287

Pšenica:

Proizvodnja pšenice kako se vidi iz tabelarnog pregleda — zasijane površine variraju iz godine u godinu uslijed uvjeta i cijene pšenice.

U odnosu na ukupne površine pod oranicama od 23.527 ha individualnog sektora Općine Županja za protekli period 1975-1980.god. u strukturi sjetve pšenica je zauzimala 14,05%.

U 1980. god. vidi se osjetno poboljšanje — povećanje površina pod pšenicom inicirano većom garantiranom cijenom, gdje se s ovakvim cijenama nalazi i ekonomsko opravdanje proizvodnje.

U 1980. god. u strukturi oraničnih površina na 17,42% sijana je pšenica.

KUKURUZ

Površine pod kukuruzom iz godine u godinu su gotovo iste uz mala osciliranja. Za protekli period 1975. god. do 1980. god. u prosjeku u strukturi sjetve kukuruz zauzima 50,48% sjetvenih površina.

ŠEĆERNA REPA

Zbog narušenih ekonomskih uvjeta privređivanja, prouzrokovan disperitetom rat. proizvoda. Planirana proizvodnja i proizvodnja šeć. repe u posljednjih nekoliko godina ozbiljno je ugrožena.

Za protekli period 1975. — 1980. god. u strukturi sjetve šeć. repa bila je zastupljena sa 3,15% u 1980. god. svega 2,29% od oraničnih površina.

ULJARICE

Proizvodnja uljarica iz godine u godinu varira pa je ranije od 1975. god. pod uljaricama napr. 1963. god. zasijano pod suncokretom 926 ha, 1964 god. 763 ha, dok je 1972. god. samo 22 ha, a da bi 1978. god. ta proizvodnja porasla na 898 ha. U tabeli smo uvrstili industrijsko bilje da bi se sagledala struktura sjetve ovih kultura.

UDRUŽIVANJE POLJOPRIVREDNIH PROIZVOĐAČA U RATARSKOJ PROIZVODNJI

— Ukupno udruženih u rat. proizvodnji ima 97 polj. proizvođača.
Proizvodnja pšenice na parcelama udruženi polj. proizvođača i udružene površine ove kulture su: 162,06 ha i 7.285 mtc obim proizvodnje.

— kukuruza, 139,01 ha	10.758 mtc. zrna
— ječam i zob, 11,36 ha	440 mtc. zrna
— šeć.repa, 56,60 ha	24.730 mtc. zrna
— soja, 2,16 ha	50 mtc. zrna
— suncokret, 19,98 ha	505 mtc. zrna

KLUBOVI NAPREDNIH PROIZVOĐAČA — RATARA

Da bi se uočila mogućnost korišćenja rezervi individualnog sektora, najbolje će ilustrirati postignuta proizvodnja kod takmičara — ratara. Danas u klubovima ratara Klubu »50«, »100«, »500« i »30« djeluje 473 takmičara.
Pregled ostvarenih rezultata proizvodnje po klubovima 1969. do 1970. god.

Klub »50« — proizvodnja pšenice

Godina	Broj takm. u klubu	Najveći prinos mtc/ha u kl.	Prosjek kluba mtc/ha	Prosjek općine mtc/ha
1969.	37	53,66	43,00	30,90
1979.	113	74,18	51,39	33,86
1980.	134	70,11	46,89	29,76

Klub »100« proizvodnja kukuruza

1969.	36	111,10	68,00	40,00
1979.	209	134,04	98,17	53,00
1980.	247	134,83	74,01	39,85

Klub »500« proizvodnja šeć. repe

1969.	61	804	483,00	358,00
1979.	83	826	579,91	458,00
1980.	70	660	452,22	277,00

Klub »30« proizvodnja suncokreta

1979.	38	33,20	27,85	21,03
1980.	22	32,93	25,08	18,87

Istina da se obradive površine privatnog sektora nisu osposobile da daju takvu proizvodnju u cijelini jer imamo na privatnom sektoru Općine Županja i takvih površina gdje nije regulirana odvodnja i gdje bi trebalo ići na meliorativne zahvate za koje treba veća suma sredstava.

Na Općini Županja do sada još uvijek nije komasirana — B. Greda i Štitar, a ovo znatno utječe na proizvodnju u tim mjestima.

Kao limitirani faktori povećanja proizvodnje sadržano je u:

— specijalizacija proizvodnje kroz udruživanje proizvođača na dohodovnom odnosu,

— uz povoljne garantirane cijene i blagovremeno njihovo donošenje prije svake proizvodnje,

— povećanje društvenog sektora, otkupom zemljišta od onih koji nisu u stanju da ga obrađuju. Kupovina zemljišta moguća je na društvenoj poljoprivredi, a sve sa ciljem okrupnjivanja društvenog sektora.

— Provoditi plansku proizvodnju privatnog sektora, a moguće je samo kroz organizaciju udruživanja proizvođača,

— Samoupravni odnosi na bazi dohodovnih odnosa regulirati proizvodnju OOK i industrije.

RAZVOJ OPĆINE ŽUPANJA U PERIODU 1981-1985. GODINE.

Stupanj razvijenosti i struktura privređivanja na području općine uvjetuju da se u narednom periodu ostvare daleko dinamičnije stope rasta svih ekonomskih kategorija. U tu svrhu osnovni pravci su i nadalje brži razvoj poljoprivredne proizvodnje (borba za veću proizvodnju hrane) razvoj prehrambene i drvne industrije uz naglašeniju potrebu mijenjanja strukture privređivanja u pravcu razvoja metaloprerađivačke industrije, kao i daleko veći stupanj zaposlenosti na području općine.

Radi ostvarenja utvrđenih zadataka ocjenjuje se mogućim u ovom periodu ostvariti realna stopa rasta društvenog proizvoda od 715% što je znatno viša stopa u odnosu na regiju (6,5) i Republiku (4,4). Uložiti će se posebni naponi da se struktura privređivanja mijenja u korist društvenog sektora i učestće društvenog sektora u društvenom proizvodu ukupne privrede trebalo bi u 1985. godini iznositi 74,6% u odnosu na 69,3% koliko je u 1980. godini.

Polazne osnove za ostvarenje postavljenih zadataka čine:

- prirodni i drugi preduvjeti razvoja
- stanovništvo i struktura stanovništva
- raspodjela društvenog proizvoda i dohotka
- investicijska ulaganja.

Smatram potrebnim, između ostalih polaznih osnova, dati kraći osvrt na investicijsku aktivnost predviđenu u ovom petogodišnjem razdoblju.

Investicijskom politikom treba osigurati uvjete za stabilnije privređivanje i realizaciju ciljeva i zadataka društveno-ekonomskog razvoja.

Dok su investicijska ulaganja u osnovna sredstva društvenog sektora privrede u proteklom srednjoročnom razdoblju iznosila 1.768 milijuna dinara, u ovom petogodišnjem periodu planira se u tu namjenu uložiti 3.717 milijuna dinara (po cijenama u 1980. godini). Bitno je naglasiti da će se u poljoprivrednu proizvodnju, u strukturi ukupnih investicija, uložiti 34,4% ili ukupna ulaganja u poljoprivredu ili proizvodnju hrane iznositi će 1.277 milijuna dinara. Planirane investicije bit će realizirane u otkup 3.350 ha zemljišta, uređenje (melioracija) 5.500 ha poljoprivrednih površina kao i provedbu komasacije u k.o. Babina Greda i Štitar te provedba arondacije na 2.300 ha zemljišnih površina.

Za razvoj stočarstva na području općine uložiće se 669 milijuna dinara i to u izgradnju farne krava 1.200 komada, tovilište junadi (1.000 komada) te objekat za rasplodne junice.

Investicijska aktivnost u industriji odnosi se na dovršenje rekonstrukcije i modernizacije postojećih kapaciteta te izgradnju tvornice poljoprivrednih strojeva i tvornice namještaja od masiva. Ukupno će u industriji biti uloženo 1.809 milijuna dinara.

Značajno je naglasiti da su stvoreni materijalni preduvjeti i da će se uložiti napori na iznalaženju novih programa za izgradnju industrijskih kapaciteta. Pored navedenih investicijskih ulaganja u privredu na području općine planira se uložiti 917,2 milijuna dinara u neprivedne oblasti. Ostvarenjem planiranih investicija stupanj razvijenosti ovih oblasti znatno bi se poboljšao i ostvarili značajni efekti. Navodim samo značajnije:

- modernizirat će se 38,7 km regionalnih i rekonstruirati 18 km lokalnih cesta uz dovršenje 16,7 km cesta čija je izgradnja već započeta. Realizacijom planiranih investicija u cestovnu infrastrukturu bit će modernizirane sve ceste na području općine.
- postaviti će se 59 km vodovodne mreže u devet sela na području općine i poboljšati uvjeti snabdjevanja vodom u mjestu Županja,
- izgraditi će se 310 stanova u društvenom vlasništvu,
- izgraditi će se zgrada srednjoškolskog centra u Županji,
- izgraditi će se tri nove osnovne škole i to u Babinoj Gredi, Gradištu i Soljanima te dograditi škola u Cerni,
- završiti će se fiskulturne dvorane u Županji i Bošnjacima,
- u oblasti zdravstva, socijalne zaštite, kulture i fizičke kulture stvoriti će se uvjeti za viši stupanj zadovoljavanja potreba.

Poznato je da u postojećem sistemu samoupravnog planiranja mjesne zajednice dobijaju izuzetno značajno mjesto i ulogu u odlučivanju o budućem razvoju svih aktivnosti u okviru naselja. U svrhu što potpunijeg zadovoljavanja potreba svojih mještana sve mjesne zajednice planiraju značajnu aktivnost. Ukupna investicijska ulaganja u mjesnim zajednicama u ovom srednjoročnom razdoblju predviđena su u iznosu od 684 milijuna dinara a odnose se na izgradnju komunalija, izgradnju cesta, ptt prometa itd. Ukoliko želimo izvući kratak zaključak o efektima realizacije planskih zadataka u ovom srednjoročnom razdoblju i na osnovu toga stupanj razvijenosti općine Županja u 1985. godini možemo to uočiti u slijedećem:

Na području općine će u 1985. godini živjeti 50.316 stanovnika od čega će 23.530 stanovnika i dalje činiti poljoprivredno stanovništvo dok će od ukupnog broja biti 58,4% radno sposobno stanovništvo. Ukupno će biti zaposleno 7.975 stanovnika ili 15,8% od ukupnog stanovništva što je rast po prosječnoj stopi od 3,9% godišnje.

U tekućem srednjoročnom razdoblju ostvariti će se društveni proizvod u iznosu od 11.122 milijuna dinara iz čega će društvena privreda izdvojiti za proširenje materijalne osnove rada iznos od 2,234 milijuna dinara a čime bi se znatno poboljšala materijalna osnova rada, a time društveni i osobni standard.

Društveni proizvod po stanovniku sa sadašnjih 37.900 dinara porastao bi na 53.000 dinara.

Iz ovih nekoliko pokazatelja može se zaključiti da bi općina Županja uz ostvarenje planiranih ciljeva i zadataka u 1985. godini bila srednje razvijena općina u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj čemu, naravno, svi težimo.

MLADEN POZAJIĆ I NJEGOVA SJEĆANJA

Malo je onih koji nisu čuli za Mladena Pozajića, veliko ime Jugoslavenske reproduktivne i produktivne glazbe.

Izvanredan dirigent, odličan poznavalac cjelokupne glazbene literature i pjevačkog glasa, ostavio je posvuda u svojim nastupima duboki i uvjerljivi dojam odličnog umjetnika.

Dirigirajući, njegove ruke su govorile, naprosto mame ljudsko grlo da pjeva svom ljepotom i izražajnošću, s jasnom dikcijom i čistom intonacijom. Njegov

vi su pjevači na probama i na nastupima uvijek bili nasmijani, vedri, puni optimizma, sigurni u uspjeh nastupa, sigurni u svog dragog, pedantnog, temeljitog, strpljivog i velikog stručnjaka, dirigenta Mladena Pozajića. Istu takvu pažnju Pozajić je posvećivao i dirigiranju s orkestrom. Pod njegovom rukom (nije koristio dirigentski štapić) instrumenti su naprosto pjevali, svirajući svoju dionicu, i stapali se u jednu cjelinu.

Pozajić se istaknuo, ne samo kao dirigent, već i na drugim područjima. Prvenstveno kao glazbeni pedagog koji je odgojio veliki broj poznatih glazbenika. Volio je rad s učenicima, studentima, ukazivao na svu ljepotu glazbe koju je toliko volio. Sam kaže: »... moj rad usmjeren je na pedagošku djelatnost koja je zapravo veoma naporna, iako su ti napori malo vidljivi. No za taj rad dobivam česta i najdragocjenija priznanja, kako od svojih davnih učenika Sergija Rainisa, profesora muzičke akademije u Puerto Ricu, pa proslavljenog našeg soliste Vladimira Ružđaka, tako isto i od nedavnih Miroslava Homena, Abida Kusturice, Željka Milera i drugi.«¹⁾

Pored dirigiranja i pedagoškog rada Pozajić je svoju glazbenu sposobnost usmjerio u nekoliko pravaca, djelujući kao skladatelj, glazbeni pisac i kritičar, koncertni pratilac na klaviru, prevodilac mnogih glazbenih djela, organizator mnogih glazbenih manifestacija itd.

¹⁾ Radio emisija Sarajevo, 12. XII 1966

Ovaj veliki glazbenik rođen je 6. III 1905. godine u Županji, gdje je proveo prve 4 godine života. Volio je svoje rodno mjesto, iako ga je veoma rano napustio, često je pričao o njemu mada ga je rijetko posjećivao. Sjećanje na rodno mjesto, premda oskudno, ostalo je trajno što je vidljivo iz pisma upućenog prof. Gruberu u Županju;

»Iz Županje sam otišao, kad su mi bile četiri godine, pa su moja sjećanja na rodno mjesto prilično oskudna.

Moj otac Dragutin (umro 1952 god.) bio je tada kotarski veterinar, premješten poslije Županje u Veliku Goricu, a iza toga u Zagreb, gdje je napredovao do položaja banskog veterinarskog inspektora. S mojom majkom Marijom, rođenom Smaić imao je prvo kćerku Dragicu, koja je umrla od šarlaha, dok sam bio sasvim malen, tako da se nje uopće ne sjećam. Pokopana je na groblju u Županji, i mi smo njen grob često posjećivali. Sjećam se, da je na groblju bila veoma visoka (za mene) trava, a na vrhu pojedinih vlati njihale su se male gatalinke. Ja sam bio drugo dijete, a treće i posljednje bila je sestra Melita kasnije udata Lorković, poznata jugoslavenska pianistkinja.

Stanovali smo u kući, koja je bila vlasništvo obitelji Bačoka. Sjećam se lijepe, gospodske i prostrane kuće s ciglom potaracanim dvorištem i priključenim malim ograđenim vrtićem, ali s nužnikom u dvorištu... Kuća je ulazila u dvorište u obliku slova L. Iza kuće bila je zgrada s praonicom rublja, sobom za kućnu pomoćnicu (kroz godine bila je to jedna nenadoknativa Mađarica), drvarnicom i podrumom u kojem je radi blizine Save, bila često tako visoka voda, da se moglo doći do bureta s vinom samo preko preokrenutih velikih četvrtastih korita za pranje rublja, dok su podrumom skakale ogromne žabe koje su mi ulijevale strah. Kuća je bila u ulici u koju se skretalo na desno kad bi se pošlo od popularne Brucknerove restauracije prema školi. U kući do naše stanovali su Švabe Baumannovi koji su se često igrali uveče s nama djecom. Iz bunara Baumannovih uzimali smo i vodu, jer je za piće bila bolja od naše. Preko puta naše kuće bila je lijepa zidanica bogatih i uglednih seljaka Svirčevića, a malo dalje u sokaku koji je išao paralelno s glavnom ulicom, stanovao je kočijaš Franja koji je stalno vozio pokojnog oca po službenim komisijama. U istom sokaku, preko puta Baumannovih iza ćoška naše ulice, stanovali su kućevlasnici Bačoke, koji su mi imponirali raznovrsnim motornim vozilima; izgleda da su ih upotrebljavali uglavnom radi sporta. Naročito se sjećam gospođice mislim da se zvala Lea, a imala je ženske dvokolice. Bila je sa mnom veoma prijazna.

S tatom smo često šetali savskim nasipom na kojem je radila neka velika naprava, vjerojatno dizalica.

Sjećam se i jednog malog paviljona na stupovima. Mislim, da je to bilo spominjano kao vlasništvo nekih sestara Bratanica, ali ne znam ko je to, iako sam to ime često čuo spominjati.

Od naše kuće prema stanici prolazilo se kraj Brunšmidovog dućana (mala Tea bila je kasnije moja studentkinja na zagrebačkom konzervatoriju) i lijepe školske zgrade s željeznom ogradom. Na stanici smo često gledali s neke uzvisine, ranžiranje vagona (tada sam naučio tu riječ), a gledali smo i kako po nekoliko pari volova vuče pojedine ogromne trupce iz slavonskih šuma na utovar. Mislim da se uz školu išlo i prema Bošnjacima kuda nas je Franja često kolektivno vozio u goste dragim prijateljima naše obitelji, bilježniku Poljaku, nje-go-

voj gospođi te sinovima Branku, Fritzu i Ivici i kćerkama Šandi, kasnije udatoj Rasskay i Bebi, kasnije udatoj za ministra dra Auera. Svi su oni bili dragovoljne žrtve nas, male djece i zabavljali su nas čitave sate. Svu literaturu slavenskih pisaca, koju sam pročitao u životu, doživljavao sam potsvjesno a često i svjesno, evocirajući pojedine momente našeg boravka u Županji i posjeta u Bošnjake. Dao bi danas mnogo, da mogu prosjediti samo jedno popodne u njegovanom seoskom cvjetnjaku u društvu tako dragih i nesebičnih ljudi kojina se čitavo zadovoljstvo sastojalo u tom, da dočekuju prijatelje kao vlastitu braću i da uživaju u njihovom društvu. Ivica je kasnije bio moj liječnik u Zagrebu (po familijarnoj tradiciji dakako besplatan), a gđu Šandu sam posjetio u Srijemskim Karlovcima, prilikom 100-godišnjice rođenja Branka Radičevića 1924 godine, kad sam bio član Hrvatskog pjevačkog društva »Lisinski«. Beba Auer me je prepoznala nakon 40 godina u jednoj slastičarni u Beogradu, prilikom gostovanja sarajevske opere na Topčideru 1950. godine.

Ne sjećam se po obličju pojedinih ljudi, ali znam otprilike da su negdje kraj crkve stanovali obitelji dra Berića, kotarskog liječnika koji je uz ostalu djecu imao jednu ljepuškastu kćerku s podrezanim na čelu kosama i veselog svata, kotarskog pretstojnika Bilčevića, koga smo našli kasnije u istom svojstvu u Pisarovini kraj Velike Gorice kad je za vrijeme I svjetskog rata moj otac službovao u dva kotara. Sjećam se lika našeg komšije, kovača Martina koji je volio zagledati u čašicu i bio tada opasan za pojedine ljude, ali nas djecu je uvijek grlio i nosio na veliki strah i brigu naše majke. Majka je uopće bila veoma plašljiva i žacava. Bojala se pasa i toliko prenosila na nas taj strah, da je sestra Melita, kad smo jednom išli u nedelju na misu (ja se toga još ne sjećam) i susreli veliko crno pseto, pod dojmom majčinog straha i sama od straha zanijemila. Trebalo je par nedelja dok se neki znanac liječnik sjetio da savjetuje majci neka kuša pjesmom opet navesti sestru na govor. I tako je majka počela da pjeva s nama cijele dane; sestra je progovorila, a mi smo oboje danas redovni profesori Muzičke akademije...

Imali smo dođuše i drugih preduvjeta: majka je kao preparandistkinja bila cijenjena altistica i u malim solističkim zadacima, a otac je bio tamburaški zborovođa, čak i u studentskom društvu u Beču u kojem je svirao među ostalima i poznati okulista inače odličan violinista, primarius dr. Hühn. Prvu muzičku poduku primali smo također od majke, za vrijeme boravka u Velikoj Gorici.

S prozora našeg stana gledao sam u Županji i pojavu Haley-evog kometa, jednog jutra u 5 sati nakon što su vrijedni Županjci već danima ranije očekivali kroz cijele noći — kod Brucknera — sigurnu propast svijeta.

Prošlo je 45 godina, a da me sreća nije nanijela više nikad u Županju, to moje po volji činovničkog zakona, slučajno rodno mjesto (otac mi je iz Bedekovčine kraj Zlatara, a majka iz Vrbovca kraj Zagreba). Ali kao što se vidi, nisu mi uspomene na prve dane djetinstva mnogo izbljediile, a niti su mi postale manje mile. Kad čovjek polako počinje da obračunava s ovim životom i njegovim radostima, postaje mu sve više jasno, šta mu je od svega bilo zapravo najvrijednije i najdraže. Malo 'ko će se kod takvog razmatranja odreći dalekih radosti svog djetinstva.«²⁾

²⁾ iz pisma prof. Gruberu, direktoru muzeja u Županji

U petoj godini života Mladen Pozajić preselio se s roditeljima u Veliku Goricu, gdje je završio osnovnu školu. Gimnaziju je pohađao u Zagrebu putujući u početku s ocem, a kasnije se nalazio u internatu za dječake do 1920 godine kada se porodica doselila u Zagreb.

U roditeljskom domu mnogo se muziciralo, pjevalo se četveroglasno: sestra Melita, poznata pianistica, pjevala je sopran, majka alt, Mladen tenor, a otac bas, tako da je Mladen susrevši se vrlo rano sa glazbom (prvu poduku na klaviru dobio je od majke) rano zavolio glazbu.

Prvi puta počinje proučavati glazbu u Nadbiskupskom orfanatrofiju, a 1920 godine upisuje se u glazbeni zavod. 1927 godine diplomirao je na dirigentskom odsjeku na Muzičkoj akademiji. Nastavnici su mu bili poznati pedagozi koji su imali veliki utjecaj na mladog čovjeka, a za koje Pozajić kaže:

»Najbolji trag u mome sjećanju ostavili su: za kontrapunkt i fugu — Franjo Dugan st. prvorazredni stručnjak i nenadmašivi partner na prijateljskim sjedeljicama; za kompoziciju — Blagoje Bersa, veliki majstor tehnike instrumentiranja, čovjek koji se vratio iz velikog svijeta, pa izgrađivao naše poglede na sve umjetnosti na najvišoj osnovi; za muzičku pedagogiju i solfeggio — Zlatko Grgošević, umjetnička duša, ideolog nacionalnog smjera u zagrebačkom muzičkom stvaralaštvu, prekrasan kompozitorski talenat i virtuoz pedagoške umjetnosti; za klavir — Svetislav Stančić, strpljivi, profinjeni ali sistematski uporni trener kako u pogledu tehnike, tako i dobrog ukusa.«³⁾

Za vrijeme studiranja Pozajić se bavio mnogim glazbenim aktivnostima, te je između ostalog bio učesnik prve emisije Radio Zagreba 15. V 1926 godine u kojoj je za klavirom pratio Miranova i čelistu Žepića. Taj nastup ostao je u trajnom sjećanju:

»Već mi je u nekoliko navrata napomenuto da je emisija 15. V 1926 bila prva muzička emisija Radio Zagreba. U toj sam emisiji sudjelovao kao pratilac violiniste prof. Ladislava Miranova i violoncelliste ing. Stanka Žepića s kojim sam u to vrijeme svirao i u triu. Pratio sam ih u studiju na Markovom trgu. Lijepa su to bila vremena, kad su žive emisije bile odašiljane iz studija u dvorištu stare plemenitaške kuće i dok je na Markovu trgu i u tom dvorištu vladala gluha noćna tišina bez automobila i televizora, davali smo u ljetno doba katkada emisije i kod otvorenog prozora u studiju. A tada iza te prve emisije pošli smo na vino u gostionicu »Kutnjak«, sada Matica Hrvatskih obrtnika. Prof. Miranov bio je moj učitelj violine, i ja sam pratio na klaviru veći dio njegovih nastupa na radiju. I tako je započela moja dugogodišnja suradnja s zagrebačkom radio-stanicom, u svojstvu koncertnog pratioca, artističkog vođe Zagrebačkih Madrigalista, dirigenta orkestralnih emisija te konačno osnivača i prvog dirigenta Zbora radio-stanice. Ta suradnja djelomično je popustila nakon mog odlaska iz Zagreba 1947 godine ali nije sasvim prestala sve do danas i ja sam sretan da sam u četrdesetgodišnjem djelovanju te ustanove također pridonio svoj mali skromni udio.«⁴⁾

Studij glazbe Pozajić nastavio je u Parizu kod poznatog pedagoga Vicent d' Indyja, kao što je često sam spominjao »apostola svoje umjetnosti« kod koga

³⁾ »Susreti« 3, 1967 iz članka »Muzika koja predstavlja život«

⁴⁾ nađeno, rukopis u ostavštini

je studirao kompoziciju, a godinu dana kasnije nalazi se u Beču, gdje također proučava kompoziciju, ali kod čuvenog austrijskog pedagoga, proslavljenog kompozitora solo pjesama, dra Josepha Marxa, za koga Pozajić kaže da je »muzičar i umjetnik velikog formata, a sa svojih 127 kilograma jednako je ozbiljno analizirao i majstorske forme simfonija i jelovnike prvih bečkih restorana.«⁵⁾

Po povratku u Zagreb započinje Pozajićeva intenzivna glazbena aktivnost. Pojavljuje se kao dirigent, organizator različitih glazbenih manifestacija, koncertni pratilac, kao i skladatelj. O svom početku sam kaže: »Počeo sam kao horski dirigent u Zagrebu i imao velikih uspjeha. Dirigirao sam s nekih petnaestak različitih ansambala. Osnovao sam zagrebačke Madrigaliste, Radio hor koji još danas niže uspjehe po cijelom svijetu...«⁶⁾

Pozajić je vodio mnoge zborove kao što su: Zbor jugoslavenskih srednjoškolaca, »Jablan«, »Radić«, »Matija Gubec«, Zbor Muzičke akademije, »Oratorijski zbor sv. Marka«, »Sloboda«, »Sloga«, »Zora«, »Lisinski«, komorno društvo »Zagrebački Madrigalisti« koje je i osnovao i čije je muziciranje punih 10 godina punilo dvorane. Sam osnivač Mladen Pozajić o tome govori: »Komorno-vokalno udruženje Zagrebačkih Madrigalista osnovano je 1930 godine i djelovalo je sve do početka rata, dakle punih 10 godina. U početku nastupilo je u sastavu od 8 članova koji se katkada povećavao na 12 odnosno 16, ali taj broj nije nikada bio prekoračen. U ansamblu su uglavnom sudjelovali pjevači koji su u kasnijim godinama potvrdili visoki nivo svoje umjetnosti. Madrigalisti su priređivali koncerte i raznim mladim solistima pa su tako predstavili publici čitav niz novih, sada već davno afirmiranih imena. Tako je potaknuto i osnivanje prvog udruženja reproduktivnih umjetnika u Zagrebu. A važna je činjenica i ta da je ansambl Zagrebačkih Madrigalista kompletno prešao kod osnivanja sadanjeg Radio zbora stanice Zagreb u taj novi sastav, i postao njegovo jezgro. Taj sam zbor ja i dalje vodio u prvim godinama njegova djelovanja.«⁷⁾

Mladen Pozajić nije djelovao kao dirigent samo u Zagrebu već širom zemlje pa i u inostranstvu, a svoje nastupe okrunio je uvijek vrijednim pohvalama i lijepim kritikama.

Kao skladatelj Pozajić kaže: »Kad ja ne bih bio toliko okupiran školom, pa dirigiranjem pjevačkih zborova, pa sa klavirskim pratnjama, pa sa Madrigalisticima i mnogim drugim zvanjima ja bih zaista komponirao. Ovako moram gledati druge.«⁸⁾

U Zagrebu Pozajić radi kao nastavnik na srednjoj muzičkoj školi, a od 1937. godine postaje profesorom na Muzičkoj akademiji, gdje radi do oslobođenja. Poslije oslobođenja 1947. godine Pozajić se nalazi u Sarajevu, gradu u kome je nakon kratkog perioda upoznavanja nastavio svoju raznovrsnu djelatnost. Evo njegovog sjećanja na put u taj grad:

»Stigao sam u Sarajevo na Dan žena 1947 godine. Od Zagreba do Broda bilo je pod vodom sve s jedne i druge strane pruge, jer je obilati snijeg te godine stao naglo da se topi. Od Broda do Sarajeva vozio sam se po uskoj pruzi u tadašnjem Diesel vozu do tri vagona i stigao s nekoliko sati zakašnjenja. Moj posrednik

⁵⁾ Radio emisija Sarajevo, 12. XII 1966

⁶⁾ »Sloboda«, Mostar. 10. XII 1973

⁷⁾ Emisija Radio Sarajeva, 12. XII 1966

⁸⁾ »Večer« 24. XII 1936

kod angažmana u Sarajevu bila je tadanja operaska primadona pok. Marija Podvinec. U Sarajevo sam stigao kao potpuno nepoznat čovjek u ovoj okolini koja uglavnom nije nikad ni čula za moje ime. No bio sam primljen od svijtu tako lijepo i srdačno kako to naročito Bosanci umiju da prime. A onda je dolazilo snalaženje: razni angažmani u radio stanicu i muzičkoj školi pored stalnog rada u operi. Svagdje je trebalo ne samo raditi šta se tražilo, nego i savjetovati što treba da se traži. Bilo je to vrijeme neimaštine, snalaženja i odricanja, vrijeme za kojim iz mnogo razloga često iskreno žalim. U to smo vrijeme gradili prugu Šamac-Sarajevo, odnosno davali priredbe za graditelje jedući njihovu hranu i spavajući s njima po barakama utonulim u raskvašenu od kiše ilovaču, u to smo vrijeme prerađivali operu, dajući predstave dok je iz scene još zima prodirala kroz nedovršene zidove, čistili podrume od šute, istovarivali oštre heraklit ploče, otkapali snijeg ispred pozorišta i uz to davali po pet operских premijera godišnje. U to smo vrijeme svi više davali a manje tražili.«⁹⁾

U Sarajevu Pozajić postaje dirigent novoosnovane Sarajevske opere, a zatim i simfonijskog orkestra Sarajevske filharmonije, redovni profesor Muzičke akademije, a svoju je glazbenu sposobnost usmjerio i u ostale pravce: pojavljuje se kao voditelj seminara za dirigiranje u Opatiji i Zadru, član je mnogih stručnih i ocjenivačkih žirija i komisija širom zemlje, koncertni pratilac solo izvođačima, redovni član sekcije kompozitora i muzičkih reproduktivnih umjetnika udruženja, postaje i predsjednikom udruženja kao direigent i koncertni pratilac sudionik na Dubrovačkim ljetnim igrama, pisac stručnih članaka, recezent kod izdavanja glazbenih udžbenika i gramofonskih ploča, a kao direigent opere dirigira mnogobrojnim operama. Kao ilustraciju navodimo da je u vremenu od 31. XII 1955. do 31. IX 1963. godine kao honorarni dirigent opere dirigirao s 597 izvođenja od čega s 42 operaska i baletska djela, a kao premijere spremio je 15 opera i 12 baletskih djela. Za to isto vrijeme bio je i dirigent Sarajevske filharmonije izvođeći nekoliko koncerata godišnje. Kao direigent Pozajić kaže: »Od svega sam najviše dirigent. Nisam se nikad opredjeljivao za jedno ili za drugo, ali sam u početku rada imao prilike da se najviše bavim horovima. I tu sam nekako nabedeni specijalista premda mislim da to nije jedino djelovanje, naročito sada kada nemam više nikakvog hora.«¹⁰⁾

Obiman simfonijski repertoar Mladena Pozajića obuhvaća uz djela starih majstora, standardne uvertire i simfonije, te razne druge simfonijske forme, još i kompozicije od četrdesetak jugoslavenskih autora, od kojih je mnogo dirigirao prilikom prizvedbe.

Teško je nabrojiti čime se sve nije bavio Mladen Pozajić. U Sarajevu je bio centralna glazbena ličnost, no upoznala ga je i publika u gradovima širom Jugoslavije. Slijede mnoga gostovanja, turneje, pohvale, nastupi na pozornicama Beča, Budimpešte, Pariza, Berlina, gradovima Švicarske, Italije, Poljske, Engleske, Rumunjske...

Evo sjećanja s putovanja po Njemačkoj: »Bayreuth je simpatičan grad, već radi toga, što se nigdje ne ističe na nametljiv način neposredna blizina Wagnerovih tjelesnih ostataka kao ni njegove duhovne ostavštine... Prvi naš posjet bio

⁹⁾ Emisija Radio Sarajevo, 12. XII 1966.

¹⁰⁾ »Sloboda« Mostar, 10. XII 1973.

je dakako hramu Wagnerove umjetnosti Domu svećanih igara, koji je sagrađen isključivo za prikazivanje Wagnerovih opera i to doprinosima čitavog muzičkog svijeta... Umjesto da se divimo ekscentričnim toaletama inozemnih gošća i gostiju, sjedili smo, ukopčani u lijepu radnu atmosferu, među stotinama muzičara svijeta zemalja, koji su dobili popuste na propusnice za pojedine pokuse.«¹¹⁾

U dugom sjećanju ostale je i gostovanje u Poljsku, pa je Pozajić tom prilikom napisao: »U Poljskoj sam dirigirao tri operne predstave »Trubadura« i »Karmen« u Bitomu i »Karmen« u Katovicama. Zapravo gostovao sam u Katovicama s ansablom Bitomske opere koja tamo nastupa svakog ponedjeljka i utorka... Pozorišni život veoma je živ u svakom od tih gradova, povezanih međusobno čak jedinstvenim tranvajskim linijama. U tim gradovima nalazimo i po nekoliko dramskih pozorišta i lijepih pozorišnih i koncertnih dvorana. Centar čine, naravno, Katovice, u kojima se nalazi izvrsni radio-orkestar koji je upravo prošle nedjelje apsolvirao veliku turneju po Jugoslaviji, zatim Filharmonijski orkestar koji radi u prekrasnoj sali i napokon Muzička akademija sa svojim velikim orkestrom. Međutim, pozorišni rad u cijelom šleskom bazenu planiran je na taj način da su Katovice centar za dramu, Bitom za operu, a Glivice za operetu. Na taj način Katovice uopće nemaju svoje opere, već samo stalna gostovanja opere iz Bitoma, kao što i inače svaka pozorišta neprestano obilaze gradove u svojoj blizini... U Bitonu je gostovao već čitav niz domaćih i inozemnih opernih dirigentata. Interesantno je da publika prati takva gostovanja jednakim interesovanjem kao turneje pjevačkih solista pa ih tako i nagrađuje odobravanjem... Ako mogu reći nešto o svojim dojmovima iz Poljske, onda to može biti samo lijepo.«¹²⁾

Gostovanje u Sanremu ostalo je također u lijepoj uspomeni: »Bio je uspio koncert. Organizator je tražio jedno domaće djelo i publici se dopala Miloševićeva simfonijska slika. Na ovom koncertu nastupio je, po mom mišljenju, jedan od najboljih česlita svijeta Pražanin Saša Večtomov. Bio je to lijep doživljaj, iako je koncert u cjelini bio težak, iako sam note za neke partije dobio po dolasku u Sanremo. Iako je program bio dosta dug, praćen je veoma pažljivo. Koncert je preko televizije emitiran u svim prostorijama »Gran palea« a mogli su ga slušati i posjetioci oko 50 pariskih muzeja. Naime, srijedom su svi muzeji otvoreni, a u svakom postoje tv ekrani, pa su mogli vidjeti i čuti tamošnji posjetioci. Publika nije primjetila da je program dug i to me navodi na zaključak da ga je pratila s pažnjom.«¹³⁾

Skladateljskim radom počeo se Pozajić baviti vrlo rano, još za vrijeme studentskih dana. U svojim skladbama koristio se vlastitim glazbenim govorom, nastojeći na fokalnoj bazi izgraditi svoj specifični glazbeni jezik. Melodije njegovih skladbi dosta su tvrde, harmonija je tonalna, ali u duhu suvremene glazbe, dok je ritam u mnogim skladbama dosta kompliciran. Svoje skladbe namijenio je različitim područjima te je tako pisao za klavir, komorne sastave, orkestralna djela, gdje treba svakako istaknuti »Mali koncert na tuđe teme« o čijem nastanku Pozajić piše:

11) »7 dana«, Sarajevo 19. XI 1953, iz članka »Dojmovi s puta«

12) »Svijet« Sarajevo, 21. IV 1959 iz članka »Vrlo zanimljiv način teatarskog rada«

13) »Svijet« Sarajevo, 2. IV 1971 iz članka »Ljepota ostaje«

»To je djelo nastalo neposredno prije II svjetskog rata 1939 godine. U to sam vrijeme osnovao u Zagrebu kamerni orkestar od prvorazrednih umjetnika. Za prvi nastup tog orkestra bilo je potrebno i jedno domaće djelo, kakvih prije 35 godina gotovo nije ni bilo, pa sam se odlučio da sam napišem nešto. Zapravo sam posve iznova komponirao samo prvi stav, dok su tri ostala stava prerade, odnosno instrumentacije već ranije nastalih kompozicija. Prema tome, naslov »Na tuđe teme« zaista je opravdan, jer su ti stavovi nastajali u razno vrijeme i u raznim okolnostima. No teme su igrom slučaja stvarno bile uvijek tuđe. Prvi stav ima temu neku melodiju koju je moja tada petogodišnja kćerka pronašla i svakodnevno tipkala na klaviru. Drugi stav komponiran je prvobitno za flautu i klavir i to kao zadatak u klasi majstora Vicent d'Indya, gdje se upravo proučavao oblik klasične suite, pa je svaki od nas morao napisati po jedan njen stav.

Ja sam napisao Bourrée, a kao temu uzeo sam neki motiv koji je moj otac svakodnevno zviždao za vrijeme brijanja. Treći stav zapravo je polagani stav iz sonatine za klavir četveroručno koji sam instrumentirao za »Mali koncert«. Tema mu je prastara turopoljska narodna pjesma: I kukuvačica zakukuvala, Kiroles. Ova posljednja riječ je iskrivljeni liturgijski Kyrie eleison. To je očigledno neka proljetna obredna pjesma, ali plijeni svojom arhaičnošću. Prvu temu četvrtog stava čuo sam kao maturant u vozu, u koji su odjednom banuli negdje oko Jasenovca bosanski cigani muzikanti i stali svirati u veoma čudnom sastavu. Bile su to tri viole, jedna truba i bas. Pored toga su svi i pjevali i tako sam iz teksta razabrao da se radi o Izim begu. Studirao sam tada orkestraciju kod pok. Blagoje Berse, pa sam za niz zadataka obradio upravo tu temu. A kad sam počeo pisati »Mali koncert«, nanizao sam te primjere i dodao jednu kontrastnu temu koja se uz to mogla kontrapunktički veoma dobro kombinirati sa prvom. Tendencija je svakako bila briljantni završetak cijeloga koncerta, šta je barem u vanjskom pogledu prilično i uspjelo. Koncert kamernog orkestra održan je s uspjehom neposredno prije početka rata, a tada je sve bilo prekinuto, kao i mnoge druge stvari u tadašnjem našem životu.«¹⁴

Simfonijski ples »djeveruša« također je jedno od poznatijih Pozajićevih skladbi, za koji ga vežu uspomene:

»Simfonijski ples »Djeveruša« komponiran je na teme koje su mi bili zadane kao muzika za ples Nevenke Perko na plesnoj olimpijadi u Berlinu. Plesačica je postigla s tim plesom prvu nagradu u odnosnoj kategoriji. A sam ples komponirao sam i instrumentirao u toku jedne noći.«¹⁵

Najveći broj skladbi namijenio je Pozajić vokalnoj glazbi, području koje ga je najviše privlačilo. Sam o tome kaže: »Moram priznati da sam toj vrsti kompozicije posvetio razmjerno veliku pažnju. Većina mojih djela, mislim onih većih, nije ni izvedeno. A od malih izvode se najviše obrade narodnih pjesama, uglavnom djela iz mlađih dana, kad su te obrade bile veoma u modi. No i u kasnijim danima, kad sam došao u Bosnu, obradio sam priličan broj narodnih pjesama, pa se neke od tih obrada dosta izvode, stekavši i neku stanovitu popularnost, kao na pr. »Čaj goro čarna« ili »Svi dilberi«.¹⁶)

¹⁴) Rukopis, nađeno u ostavštini.

¹⁵) Radio emisija Sarajevo, 12. XII 1966.

¹⁶) Radio emisija, Sarajevo, 12. XII 1966.

Veliki broj skladbi namijenio je zbornoj muzici, solističkoj glazbi, a izvedena su i djela namijenjena scenskoj glazbi. Sam o svom radu i uspjehu malo je i nerado govorio. No, jednom je ipak napisao nekoliko pohvalnih riječi o sebi: »Još sam bio student i imao sam koncert sa jednim pjevačem u Vukovaru. Tamo su nam rekli: »Nama se to jako sviđjelo, mi imamo novine i rado bi da izađe kritika, ali mi nemamo koga da napiše kritiku.« Tada je mladi pjevač sjeo i sam sebi napisao kritiku. Vidim, ta kritika stoji na stolu. Ja čitam: on piše kako je on baritonista kojemu ni opseg ni veličina dvorane ne smeta da mu glas uvijek zvono odjekuje, savršena interpretacija i tako. Čitam ja, čitam, pa vidim. Mene nema u toj kritici. Onda ja uzmem pero pa pišem dalje: »U Mladenu Pozajiću upoznali smo mladog ali talentiranog pratioca koji se u svemu povinovao intencijama soliste...« I tako je ta kombinovana kritika izašla u novinama.«¹⁷⁾

Mladen Pozajić je čitav svoj život posvetio glazbi koju je neobično volio. Tu svoju ljubav prenosio je na svoje učenika, studente, želeći odgojiti publiku koja bi posjećivala glazbene priredbe. Želio je organizirati takve priredbe koje će zadovoljavati glazbene potrebe i mogućnosti doživljavanja bilo radnika bilo intelektualca, želio je uvjeriti slušaoce da je glazba govor čovjeka čovjeku, želio je slušaocima prikazati djela minulih glazbenih epoha, ali isto tako i suvremenih stvaralačkih nastojanja, upoznati s glazbom bližih i dalekih stranih autora, ali i sa stvaranjem domaćih skladatelja, zalagao se za što veće aktiviziranje mladih glazbenih umjetnika kojima nedostaje češći kontakt s publikom, za aktiviziranje amaterskih ustanova i pojedinaca. Želio je i zalagao se za mnogo toga, no došao je dan 28. III 1979. kada je sklopio umorne oči, napustio nas i ostavio nam da nastavimo njegovu djelo, da nastavimo njegov rad koji je bio usmjeren na napredak glazbenog života uopće.

O svojim težnjama i traženjima u svijetu glazbenog izražavanja Mladen Pozajić je rekao:

»U muzici tražim čovjeka, Smatram, sve ono što je upotrebio jedan umjetnik u svom muzičkom djelu — kompoziciji — samo su riječi, a njihov smisao moramo odgonetnuti. Zato cijelog života nastojim razviti tehničke kvalitete i u sebi i u svojim saradnicima, kako bi bili u službi onog posljednjeg, najvažnijeg zadatka čiji je jedini cilj: izraziti čovjekov osjećajni svijet. Ta je problematika naročito interesantna i složena u tumačenju djela naših kompozitora, dakle našeg čovjeka, za šta se zalažemo svesrdno sa željom da ih ne samo popularišemo nego da ih u prvom redu učinimo korisnom i potrebnom duševnom hranom našoj publici a to znači sredini u kojoj svi zajedno djelujemo.«¹⁸⁾

O elementarnim uvjetima glazbene kulture kod mladih ljudi Pozajić je rekao:

»Ja mislim da sport i film nisu krivi što se omladina ne bavi klasičnom muzikom. Lakše je razumjeti džez, tu ne treba nikakve studije. Ali omladinu treba uputiti kako da sluša klasična djela, da osjeti njihovu vrijednost. Potreban je jak stručni kadar da bi se sprovele u djelo težnje za muzičkim obrazovanjem omladine. Stručnjaci treba da budu najveći propagatori klasične muzike. Stručni kadar treba da je aktivniji u širenju muzičke kulture, da zagrije mlade ljude

¹⁷⁾ »Sloboda«, Mostar, 10. XII 1973. i članka »Pedesetogodišnja svitanja«.

¹⁸⁾ »Oslobođenje« Sarajevo, 5. X 1958. iz članka »Savremenici«

za muzičku umjetnost i klasična djela. U tom razvoju se ne da ništa preskočiti i za svrhu koju bi time htjeli postići potreban je svakako duži vremenski period.«¹⁹⁾

Svoje poglede na glazbu Pozajić je objasnio sljedećim riječima:

»Volim svaku muziku, domaću kao i internacionalnu, zabavnu kao »ozbiljnu«. Taj moj odnos nije bez kritičkog stava. Moderni smjerovi u muzici podsjećaju me na primjer u mnogočemu na komponiranje nizozemskih majstora kontrapunkta u 15. i 16. st. koji su na svoje mudrolije morali potrošiti kablove tinte, dok im nije slučajno ispod pera iskrsla kakva inspirirana iskrenost koja se kao istinska kvaliteta, održala sve do danas. I zato mislim, da sve te ekshibicije (slične rijeci koja se razlila izvan svog korita) stvaraju tek pripremu za nešto, što će u muzici nadoći mnogo, mnogo kasnije nego što se današnji kompozitori nadaju. Međutim, bezuvjetno je pozitivan kritički odnos današnje moderne epohe prema stvaranju ranijih, jer uveliko doprinosi pročišćavanju kako muzičkog shvaćanja uopće, tako i interpretativnih odnosa prema djelima sviju epoha.«²⁰⁾

Zusammenfassung

Mladen Pozajić gehört zu den bekannteren Künstlern der produktiven und reproduktiven Musik Jugoslawiens. Er wurde am 6. März 1905 in Županja geboren; besuchte die Schule in Velika Gorica und diplomiert an der Musikakademie — Dirigentenabteilung in Zagreb. Das Musikstudium setzte er in Paris und Wien fort, wo er die Komposition erforschte. Nach seiner Rückkehr in Zagreb beginnt seine intensive Tätigkeit, so hebt er sich als Dirigent vieler Chöre, Musiklehrer an der Musikschule und nachher an der Musikakademie, als Komponist und Organisator vieler Musikveranstaltungen hervor. Im Jahre 1947 kommt er nach Sarajevo, wo er seine Tätigkeit fortsetzte und entwickelte das Musikleben dieser Stadt. Er widmete sein ganzes Leben der Musik; wahrscheinlich würde er auch weiter erfolgreich wirken, aber sein Tod am 28. März 1979 verhin derte ihn dabei.

Literatura

1. »Omladinska riječ« Sarajevo, 7. IV 1956
2. »Oslobodenje« Sarajevo, 5. X 1958.
3. Radio emisija, Sarajevo 12. XII 1966, kopija nađena u ostavštini Mladena Pozajića
4. »7 dana« Sarajevo, 19. XI 1953.
5. »Sloboda« Mostar, 10. XII 1973.
6. »Susreti« 3, 1967.
7. »Svijet« Sarajevo, 21. IV 1959.
8. »Svijet« Sarajevo, 2. IV 1971.
9. »Večer« Zagreb, 24. XII 1936.
10. Pisma i bilješke nađene u ostavštini Mladena Pozajića.

¹⁹⁾ »Omladinska riječ« Sarajevo, 7. IV 1956, »Razgovor sa dirigentom Mladenom Pozajićem o muzičkom vaspitanju omladine«

²⁰⁾ »Susreti«, 3, 1967.

PREHISTORIJSKI METALNI PREDMETI S PODRUČJA ŽUPANJE U MUZEJU U ŽUPANJI

U Muzeju u Županji, u njegovom prehistorijskom odjelu nalaze se metalni predmeti koji su došli u muzej putem poklona ili su rezultat arheoloških istraživanja. Za njihovu potpunu interpretaciju valjalo bi imati detaljnije podatke o okolnostima pod kojima su nađeni, što nekima nedostaje. Ali i ovako prezentirani poslužiti će djelomično upotpunjavanju slike o prehistorijskim razdobljima županjskog područja.¹

Materijal će biti iznesen kronološkim redom koliko je moguće. **Bakrena** krstasta sjekira inv. br. 873, (tab. I, sl. 1.) nađena je u savskom pijesku na području Štitara. Dobro je sačuvana. S jedne strane oštrice vidljivi su tragovi oštrenja i malog oštećenja, što upućuje na zaključak da je imala uporabnu vrijednost.

Datira se u kraj eneolita (oko 1800g. p.n.e.).

Lepezasta bakrena sjekira inv. br. 636, (tab. I, sl. 2.) nije u potpunosti sačuvana, nedostaje gornji dio usadnika. Nađena je na »Šlajšu«, višeslojnom naselju, danas, lociranom na samoj obali Save. Sjekira ovog tipa upotrebljavala se krajem eneolita i početkom brončanog razdoblja, oko 1700 g.p.n.e

U brončanom razdoblju vrlo je raširena bojna sjekira, KELT. U županjskom muzeju nalaze se tri primjerka. Postavlja se pitanje da li su na ovaj teren došli putem trgovine ili su ovdje izrađeni. Naime, prilikom zaštitnog arheološkog iskopavanja na »Šlajšu«², nedaleko otvorenog ognjišta nađen je fragment kalupa za lijevanje kelta i nekoliko zrnaca bronce, što bi moglo ukazivati o lokalnoj proizvodnji ovih predmeta na ovom mjestu. **Brončani** kelt inv. br. 874, (tab. I, sl. 3) nađen je u Županji i poklonjen muzeju. Darovatelj nije mogao dati detaljnije podatke, osim da je nađen prilikom kopanja bunara.

Kelt je manjih dimenzija (vel. 11,7 cm), ima zadebljao obod ispod kojeg je s jedne strane ušica. Ornamet od plastičnih rebara u obliku visećih trokutova nalazi se s obje strane kelta, s bočnih strana su rupice koje su služile za vezivanje kelta s drškom. Istu namjenu imala je i ušica.

Datira se u II fazu 12 KŽP — 1230 — 1100. g.p.n.e

Brončani kelt inv. br. 505, (tab. I, sl. 4) poklon je Josipa Abramovića iz Posavskih Podgajaca muzeju, to su ujedno i jedni podaci o ovom predmetu.³ Većih je dimenzija (vel. 15,5cm) od prethodnog, površina mu je presvučena zelenom patinom ispod koje je jedva vidljiv ornament visećih trokutova zbog vrlo nekvalitetno napravljene legure. Ima zadebljao obod i rupice za pričvršćivanje s bočnih strana.

Datira se u II fazu KŽP — 1230 — 1100.g.p.n.e

Fragment brončanog kelta inv. br. 637, (tab. I, sl. 5) nađen je na prethistorijskom likalitetu »Garištu«⁴ smještenom nedaleko spominjanog lokaliteta »Šlajs«. Od kelta sačuvana je gornja polovica presvučena zelenom patinom. Ispod zadebljanog oboda nalaze se tri plastične horizontalne trake, treća je ujedno i dio visećeg trokuta ispod kojeg se nalaze još dva. Po nedorađenosti površine i po ostacima legure na unutrašnjoj strani može se zaključiti da je fragment bio produkt, neuspjelog lijevanja, i kao takav bačen u otpad.

Datira se u III fatu KŽP — 1100 — 1000.g.p.n.e

Od ostalog oružja i oruđa muzej posjeduje tri brončana koplja, jedno željezno i brončani nož.

Koplje inv. br. 633, (tab. II, sl. 1.) izliveno je od bijele bronce, izduženog je oblika s rebrom po dužini i s nedostatkom tuljka. Nađeno je prilikom dubokog oranja u Osatnom (dio gradiškog atara) zajedno s još tri fragmenta kamenih alatki koje su vjerojatno služile za obradu i oštrenje metalnih predmeta.

Datira se u II fazu KŽP — 1230 — 1100.g.p.n.e

Brončano koplje inv. br. 66, (tab. II, sl. 2) nađeno je zajedno s brončanim keltom i srpom prilikom oranja na Selištima (bošnjački atar). Vjerojatno se radi o ostavi od koje se u županjskom muzeju sačuvalo koplje. Listolikog je oblika s dosta dugim tuljkom i rebrom koje se proteže duljinom lista te završava u gornjem dijelu tuljka. Na rubu tuljka nalazi se ornament od urezanog motiva jelinih grančica. Bliže lista na tuljku se nalaze dvije suprotne rupice za zakovice.

Datira se u II fazu KŽP — 1230 — 1100.g.p.n.e

Brončano koplje inv. br. 638 (tab. II, sl. 3) nađeno je u savskom pijesku i poklonjeno muzeju bez da su se mogli saznati bliži podaci o nalazu jedino da je pijesak izvađen u predjelu Štitara.

Koplje ima kratak tuljak koji prelazi u lovorast oblik vrha po čijoj dužini se proteže rebro. Dvije suprotne rupice koje se nalaze pri kraju tuljka naknadno su zalemljene. Površina koplja je presvučena vrlo finom zelenom patinom.

Datira se u III fazu KŽP — 1100 — 1000.g.p.n.e

Listoliko keltsko koplje inv. br. 488. (tab. II sl. 4) nađeno je na »Crnim njivama« (županjski atar), latensko-rimskom lokalitetu. Napravljeno je od željeza, vrlo je slabo sačuvano zbog negativnog utjecaja korozije.

Ima dosta mali tuljak, list dugačak s rebrom po sredini. Gornji dio lista je savinut uslijed mehaničkog dijelovanja vjerojatno nastalim stoljetnom obradom zemlje u kojoj se nalazilo koplje koje se pod udarcima alatki pomalo savijalo, a tek zahvaćeno plugom traktora bilo je izbačeno na površinu.

Datira se u 2st. p.n.e.

Na prehistorijskom lokalitetu »Garištu« slučajno je nađen brončani nož inv. br. 465, (tab. II, sl. 5), odnosno fragment noža od kojeg je sačuvana drška s jezičkom te usko ravno sječivo tek djelomično sačuvano. Površina mu je presvučena zelenom plemenitom patinom.

Datira se u kraj I faze KŽP — deo 1230.g.p.n.e

Od metalnog prehistorijskog nakita u muzeju se nalazi nekoliko ukrasnih igala, tri karičice i jedna fibula tj. njen gornji dio.

Brončana igla s bikoničnom glavicom inv. br. 504 (tab. III, sl. 1.) nađena je u Posavskim Podgajcima, a muzeju je poklonio Josip Abramović. Dobro je sačuvana površina joj je presvučena zelenom patinom.

Datira se u kasni stupanj Br. C i raniji stupanj Br. D. tj. u najstariju fazu KŽP, završetak 14 st. do 1230.g.p.n.e

Brončana ukrasna igla s uvijenim krajem poput volute inv. br. 160, (tab. III, sl. 2) nađena je u predjelu Županje, nedostaju podaci o konkretnoj lokaciji. Dosta dobro je sačuvana iako je napravljena od dosta slabe legure, te joj je površina pokrivena zelenom patinom, koja se skida.

Datira se u kraj I faze KŽP — deo 1230.g.p.n.e

Brončana igla u obliku makove glavice inv. br. 462, (tab. III, sl. 3) nađena je na prehistorijskom lokalitetu Zapadna Kusara (županjski atar), dio je poklonjene zbirke Karle Jelić-Bušić.⁵ U potpunosti nije sačuvana, tj. nedostaje joj donji dio. Presvučena je patinom.

Brončana igla inv. br. 463, (tab. III, sl. 4) s glavom poput makovice također je iz zbirke Karle Jelić-Bušić i nađena je na lokalitetu Zapadne Kusare kao i prethodna. Obje pripadaju istom tipu igala ali dvjema raznim varijantama. upotrebljavale su se u Br. D i to u I fazi KŽP, oko 1230.g.p.n.e

Također ovom tipu igala u obliku makove glavice pripada i brončana igla inv. br. 74, (tab. III, sl. 5) nađena u predjelu županjskog područja (nema detaljnih podataka o točnoj lokaciji). Slična igla je nađena u Bošnjacima u ostavi koju inače dr. Ksenija Vinski datira u II fazu KŽP. Analogno tome možemo datirati spomenutu iglu u tu fazu KŽP, 1230 — 1100.g.p.n.e.

Topuzasta brončana igla inv. br. 650 (tab. III, sl. 6) nađena je prilikom zaštitnog arheološkog iskopavanja na »Šlajsu« (1976.g.) zajedno s kalupom za lije-

vanje kelta (vidi str. 1.). Od ukrasa ima samo dva urezana koluta oko 1 cm smještenih od vrha igle. Datira se u II fazu KŽP. 1230 — 1100.g.p.n.e

Topuzasta brončana igla inv. br. 464 (tab. III, sl. 7) nađena je na području lokaliteta Zapadna Kusara, te i ona pripada poklonjenoj zbirci Karle Jelić-Bušić. Iгла je dobro sačuvana. Na gornjem dijelu nalazi se ornament s motivom jelinih grančica.

Datira se u III fazu KŽP — 1100 — 1000.g.p.n.e

Za vrijeme arheološkog iskopavanja na »Šlajsu« (1976.g.) u istom kulturnom sloju nađene su tri slabo sačuvane brončane karičice (tab. III, sl. 8, 9, 10).

Dotacija Ha A.

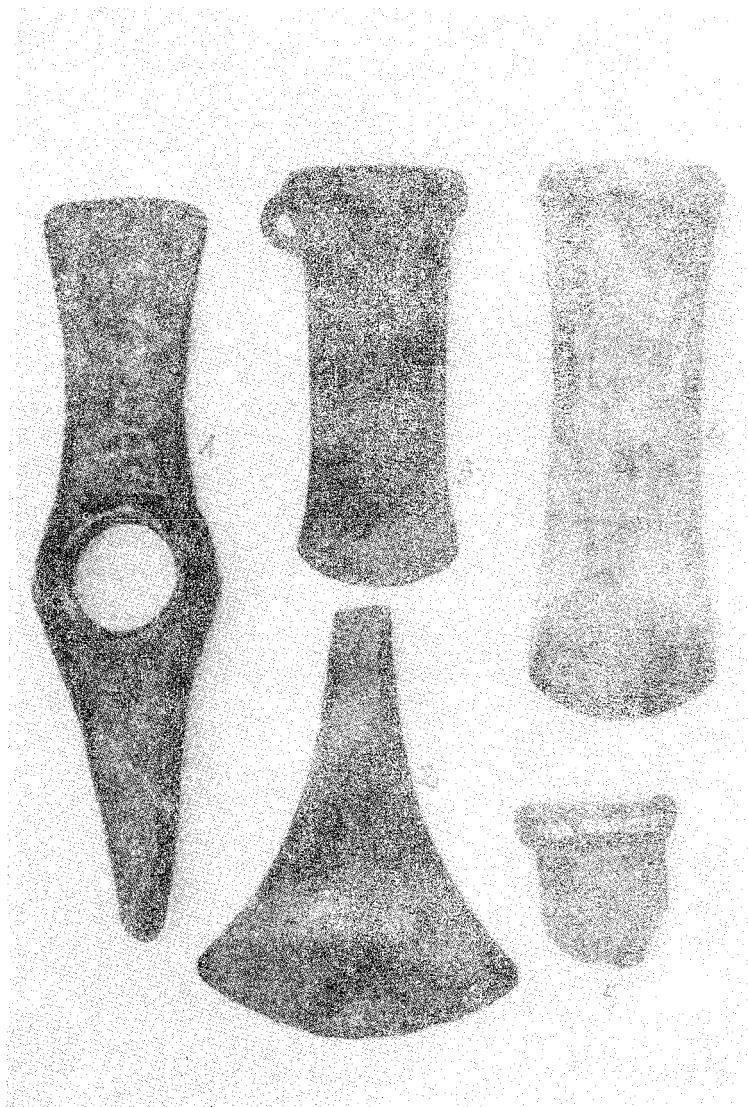
Brončana fibula s pucetom (tab. III, sl. 11) nađena je prilikom rekognosciranja lokaliteta »Crne njive« (1975.g.). Nije u potpunosti sačuvana, nedostaje joj igla, a i sačuvani dio je deformiran. Datira se u kraj starog željeznog doba tj. u predkeltski period., 4 st. p.n.e.

Iz gore iznesenog vidljivo je da veći dio materijala pripada kasnoj bronci (13 i 12. st.) i to drugoj i trećoj fazi kulture polja s žarama⁵ (KŽP). Materijal s točnom lokacijom možemo svrstati u tri skupine: materijal nađen u naseobinskim objektima (lokaliteti »Šlajs«, »Garišta«,), u paljevinskim grobovima (Zapadna Kusara), te ostavama (Selišta i Osatno). Razdoblje druge i treće faze KŽP je razdoblje u kojem dolazi do pomicanja etničkih grupa poznate pod nazivom »egejske seobe«.

Iste su zahvatile prostor međurječja Save i Drave, kao i županjsko područje što potvrđuju nalazi obrađeni u ovom prilogu.

Bilješke:

1. Materijal je nepubliciran, osim krstaste sjekire, kelta nađenog u Županji, fibule i keltskog koplja, i to u glasilu muzeja »Čardaku« br. 1 i br. 5.
2. Prilikom zaštitnog arheološkog iskopavanja na »Šlajsu« 1976.g. nađeno je osim spomenutog materijala i fragmenti keramike kasnog brončanog razdoblja. Ovom prilikom vršena su iskopavanja samo na onom dijelu naselja na kojem su slijedili neposredni radovi na učvršćivanju obale.
3. Josip Abramović iz Posavskih Podgajaca više puta je poklanjao muzeju prehistorijski materijal (kamenе sjekire, kremene nožice), a pronalazi ga na području atara svog sela, pa je bez sumnje odatle i ovaj kelt.
4. »Garište« je višeslojno naselje koje je egzistiralo vjerojatno od eneolita do latena.
Najviše materijala ima iz vremena halštata B i C i to: fragmenata posuda, utega za ribarske mreže, dijelova pekve.
5. Prema kazivanju Karle Jelić-Bušić, na njegovom zemljištu u predjelu Zapadne Kusare nalazila se nekropola iz vremena KŽP, jer je prilikom pripremanja zemljišta za sadnju voćaka nailazio na urne s priložima kostiju i predmeta iz toga vremena.
6. Kultura žarnih polja — KŽP — je kultura u kojoj je ritus spaljivanja mrtavca i stavljanje nesagorijelih kostiju i predmeta u zemljane urne egzistirao od završetka 14. do u drugu polovicu 8 st. Čitava groblja urni sreću se u prostoru

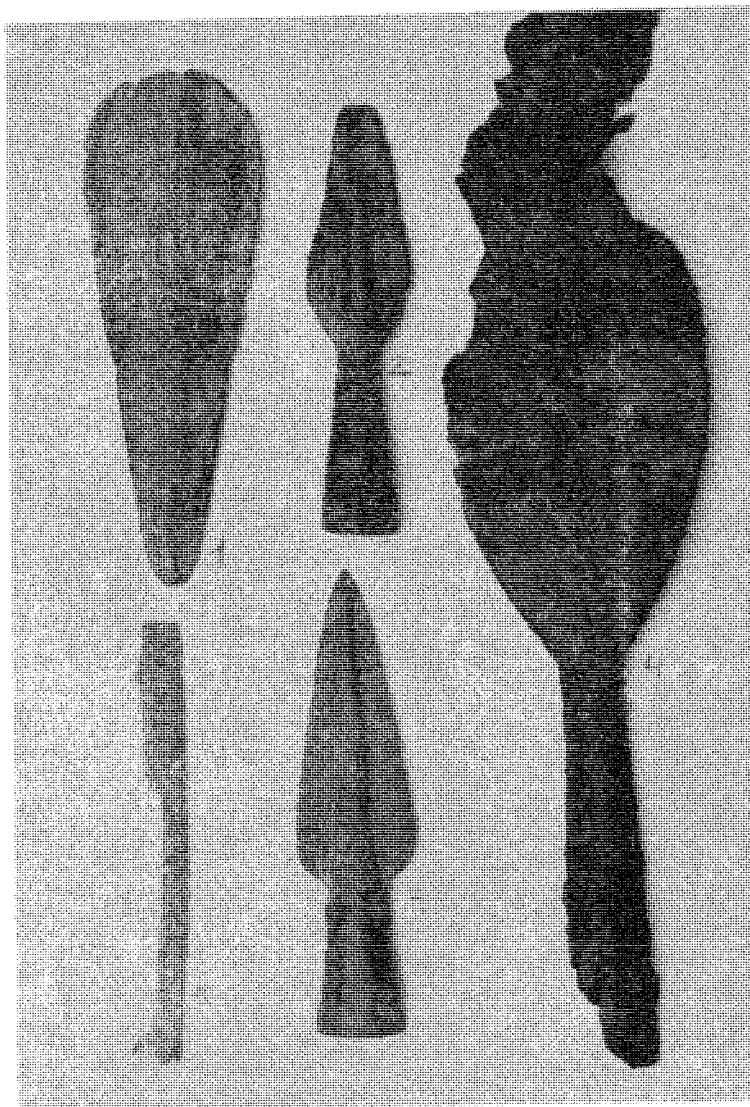

(Foto: Emil Nemeec)

županjsko). Prema dosadašnjim indicijama na županjskom području bile su takove nekropole u Zapadnoj Kusari (treba je istražiti) i u predjelu Paparnjaka (na Gačica stanu ova je potpuno uništena).

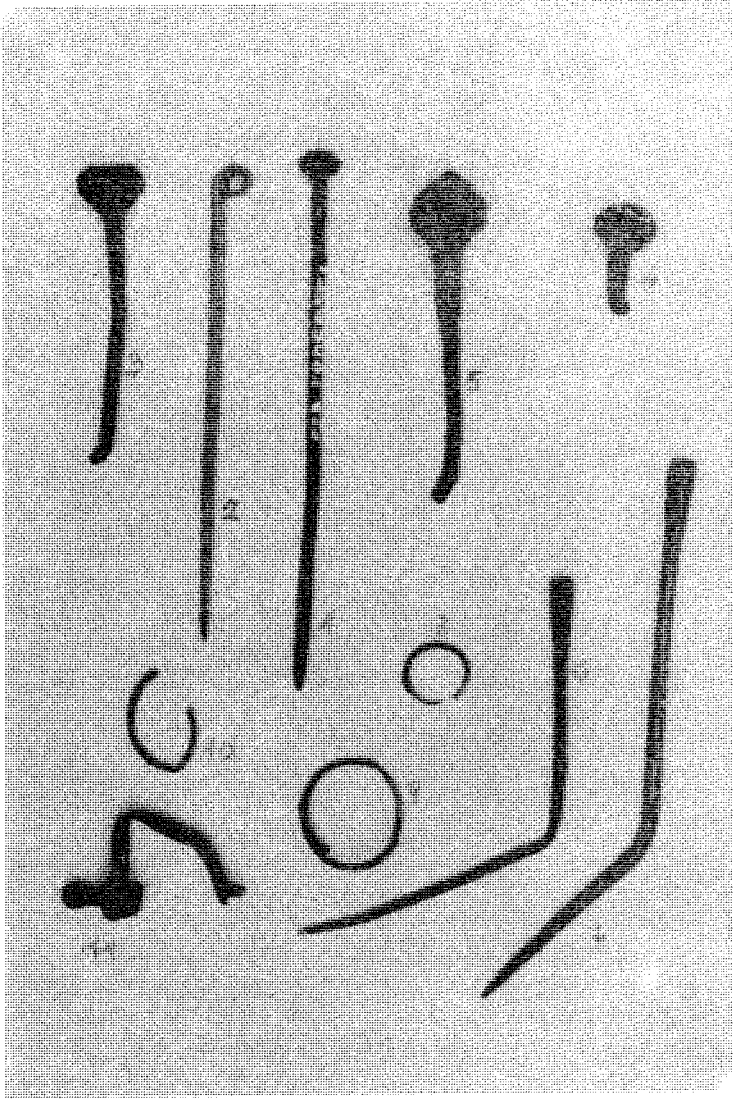
LITERATURA:

1. Dr. Jovan Todorović: Katalog praistorijskih metalnih predmeta, Beograd, 1971.
2. Praistorija jugoslavenskih zemalja, III-eneolitsko doba, Sarajevo, 1979.
3. Ksenija Vinski Gasparini: Kultura žarnih polja u sj. Hrvatskoj, Zadar, 1973.g.

(Foto: Emil Nemeč)

4. Ksenija Vinski Gasparini, Prehistorijski nalazi s područja Zagreba i okolice, Arheološka istraživanja u Zagrebu i njegovoj okolici, Zagreb, 1981.
5. Ružica Drehler-Bižić, Nekropola brončanog doba u pećini Bezdavnjački kod Vrhovina, Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu, 3. serija, sv. XII-XIII, Zagreb, 1979-1980.
6. Nives Majnarić-Pandžić, Keltsko-latenska kultura u Slavoniji i Srijemu, Vinkovci, 1970.

(Foto: Emil Nemeč)

MARKO BABIĆ, mr.

Z A G R E B

KRAJIŠKI ČARDACI

»Čvrsto stoje k'o klisura,
kad navali na nju bura,
silni, hrabri graničari,
silni hrabri svi Hrvati«.

(nar. pjesma)

Stvaranje Vojne krajine usko je povezano s dolaskom Turaka u naše krajeve. Hrvatsko-ugarski kralj Matijaš Korvin (1458-1490) nastojao je osigurati južnu granicu svoje zemlje i time spriječiti daljnje prodiranje Turaka. Ratovao je s Turcima u sjevernoj Bosni te je od osvojenih krajeva formirao u sjeveroistočnoj Bosni, Srebrničku, (1) a u sjeverozapadnoj, Jajačku banovinu. (2) Osvojeno područje dobilo je na izvjestan način vojnu organizaciju (s utvrđenim gradovima i vojnom posadom), te predstavlja početak povjesnog razvitka kasnije Vojne krajine. (3)

Srebrnička i Jajačka banovina nestaju početkom XVI stoljeća (1512-1528), (4) a u Hrvatskoj nastaje poseban teritorij na kojemu se organizira obrana zemalja habsburške monarhije od turskih upada. Iako je Senjska kapetanija osnovana 1469. godine, ipak se može reći da organizirana obrana u pravom smislu, a time i formalno postojanje Vojne krajine počinje od 1522. godine. (5) Car Ferdinand I (1527-1564) organizirajući i učvršćujući Vojnu krajinu u hrvatskim krajevima, uspio je spriječiti daljnji prodor Turaka prema zapadu. Tako su Vojna krajina i Hrvatska postali bedem obrane kulture i civilizacije Zapadne Evrope i to ostali desetljećima. Hrvatska je, za sve što je učinila za Evropu, dobila laskav naziv »Antemuralae christianitatis«, (6) »A što nam je Zapad dao za uslugu tu«, pitao se između inih i Petar Preradović? (7)

U povijesnom razvitku Vojne krajine (8) značajnu prekretnicu učinio je tzv. Bečki rat (1683-1699). Ratujući s Turcima Austrija je postigla vidne uspjehe. Pobjeda nad turskom vojskom kod Sente (1697) primorala je Tursku na sklapanje mira u Srijemskim Karlovcima 26. siječnja 1699. godine. Turska je izgubila Liku, Baniju, Slavoniju, i još neke druge pokrajine. Da se oslobođeno područje osigura i zaštiti od Turaka došlo je do proširenja dotadašnje Vojne krajine u Hrvatskoj i Ugarskoj, te su formirane nove krajine na oslobođenim područjima. Prilikom toga proširenja i reorganizacije Vojne krajine formirana su dva nova generalata na području duž Save, Dunava, Tise i Marosa.

Stanje na granici između Austrije i Turske mijenjalo se i poslije Karlovačkoga mira. Požarevačkim mirom (1718) Austriji je pripao uski pojas sjeverne Bosne (9) i Srbije, međutim, Beogradskim mirom (1739) Sava je opet postala granicom dviju carevina i tako je ostalo sve do Austro-ugarske okupacije Bosne i Hercegovine (1878).

Hrvatsko-slavonska Vojna krajina bila je organizirana u 4 generalata sa 11 regimenti. (10) Svaka regimenta je imala svoju numeraciju i dijelila se u 12 kompanija. Slavonsku krajinu sačinjavale su tri regimente:

8 Gradišćanska sa sjedištem u Novoj Gradišci,

7 Brodska sa sjedištem u Vinkovcima (11) i

9 Petrovaradinska sa sjedištem u Mitrovici.

ČARDACI

Formiranjem Vojne krajine granični je nadzor obavljan iz čardaka (sl. 1, 2, 3, 4 i 5) koji su u XVIII i XIX stoljeću podignuti duž čitave austrijsko-turske granice. Čardaci (12) su imali višestruku namjenu. S njih su čardaklije (13) promatrali turski teritorij i pratili kretanja njihove vojske na granici; služili za kontrolu graničnih prijelaza (kontrola trgovine preseljavanja turskih podanika na područje Vojne krajine, razoružavanje naoružanih bjegunaca i davanje pomoći onima koji su bježali iz krajeva pod turskom vlašću). Osim toga, čardaklije su imali dužnost bdjeti da se na područje Vojne krajine ne useljavaju razbojnici, ali također i sprečavati dezerterstvo i iseljavanje svojih podanika na teritorij turske dominacije.

Čardaci su bili i sanitarni kordon. Da se spriječi širenje kuge i drugih zaraznih bolesti, putnici i roba koji su dolazili iz krajeva pod turskim gospodstvom, ili iz područja koja su bila zahvaćena epidemijama, morali su proći kroz karantene.

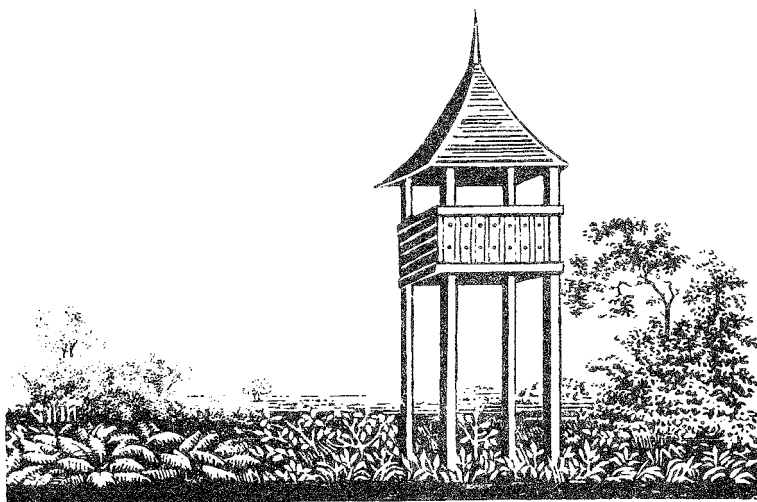
Radi boljega pregleda nadziranoga područja čardaci su bili podignuti na stupovima barem 3 metra iznad zemljišta. Na taj način su bili zaštićeni od poplava što je osobito bilo važno za čardake uza Savu, a mogao se i lakše braniti pristup čardaku.

Čardaci su imali i svoje alarmne »uređaje«, svjetlosne i zvučne. Pored čardaka bila je visoka motka na čijem se vrhu nalazila privezana slama ili sijeno (sl. 2) koja se u opasnosti palila, te se na taj način prenosila uzbuna od čardaka do čardaka. Takvo signaliziranje bilo je naročito priladno noću. Signaliziralo se još pucanjem, alarmnim zvonima kao i zvonima na obližnjim crkvama.

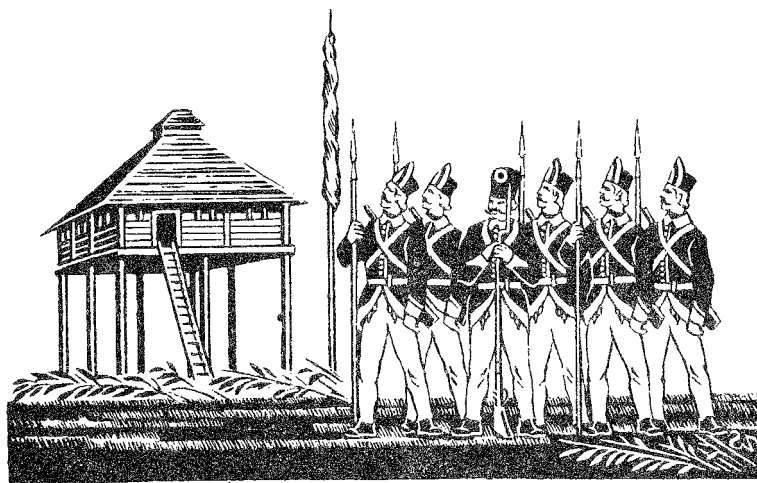
TIPOVI ČARDAKA

U povijesti Vojne krajine postojalo je više tipova čardaka koje možemo nazvati:

- a) čardaci na stupovima, otvoreni,
- b) čardaci na stupovima, zatvoreni, i
- c) zatvoreni čardaci s balaturom ili bez balatura.

*Tip otvorenog čardaka (sl. 1)
(Ilustrirala Zdenka Sertić, prof. akad. slikarica)*

*Tip zatvorenog čardaka na stupovima
(Ilustrirala Zdenka Sertić, prof. akad. slikarica)*

a) Otvoreni čardak na stupovima sigurno je najstariji tip krajiškog čardaka. Obično je to bila četvorina podignuta na četiri stupa (sl. 1) s drvenom ogradom u kojoj su bili usječeni prorezi za puščane cijevi. Drvena ograda bila je istodobno i zaklon za čardaklije. Čardak je bio natkriven drvenim kupastim krovom. Između ograde i krova čardak je bio otvoren sa svih strana radi što boljšeg nadzora granice i okoline čardaka. Ali ovakav tip čardaka bio je veoma nepogodan za nevremena i olujnih kiša kao i u zimskom periodu.

b) Da se olakša graničarska služba, posebno zimi i za nevremena, nastao je drugi, zatvoreni tip čardaka na stupovima (sl. 2). Pod i zidovi čardaka bili su načinjeni od drvenih greda, a u zidovima su bili otvori, puškarnice, koje su istodobno služile i za nadziranje granice. I vrata čardaka mogla su služiti za nadziranje.

Na čardak se penjalo i silazilo pokretnim ljestvama koje su činile »inventar« čardaka.

Zatvoreni tip čardaka nastao je tako što se drvena ograda otvorenog tipa povisila i na nju se naslanjala konstrukcija drvenog krova. Taj tip čardaka obično je bio veći od prethodnoga, a bio je postavljen na četiri ili šest stupova.

c) Početkom XIX stoljeća odgovorni u Beču postali su svjesni teških uvjeta u kojima su graničari obavljali svoju službu, te je nužno bilo poboljšati opće stanje graničara. Poslije brojnih instrukcija i referata izdan je 7. kolovoza 1807. godine Krajiški temeljni zakon (Die Grundgesetze) u 150 točaka. (14)

Poslije proglašavanja spomenutog zakona poznati su planovi za gradnju udobnijih čardaka. Sačuvani su datirani nacrti za gradnju čardaka u 1808. (sl. 3) (15) 1816. (sl. 4), (16) 1817, 1819, 1820, 1842. i 1855. godini.

Novi tipovi čardaka u mnogome su olakšali graničarsku službu. U čardaku je bio prostor za čardaklije, a postojala je i kuhinja s najnužnijim namještajem. Nadzor granice i okoline čardaka obavljao se s vrata ili kroz otvore u zidu (sl. 3), dok su neki čardaci imali trijem (balatur) (sl. 4) s kojega se također obavljao nadzor, kao i stan za kordonskog oficira (sl. 5). Na čardak se penjalo pokretnim ljestvama (sl. 3) ili se ulazilo kroz čardak. Zatvoreni tip čardaka s balaturom ili bez balatura više i nije čardak na stupovima kao prethodna dva tipa, prostor između stupova je zatvoren, ozidan, a na zidovima se nalaze puškarnice (sl. 3, 4 i 5)

TURSKI ČARDACI — KARAULE

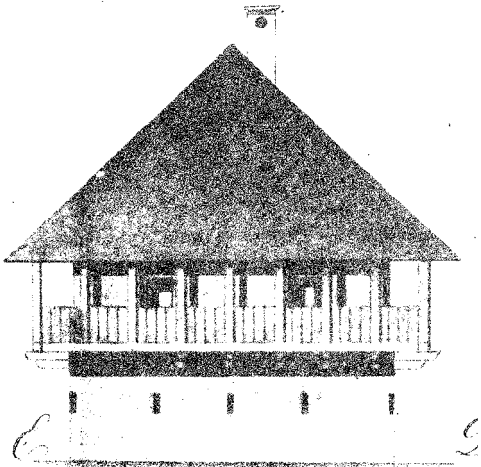
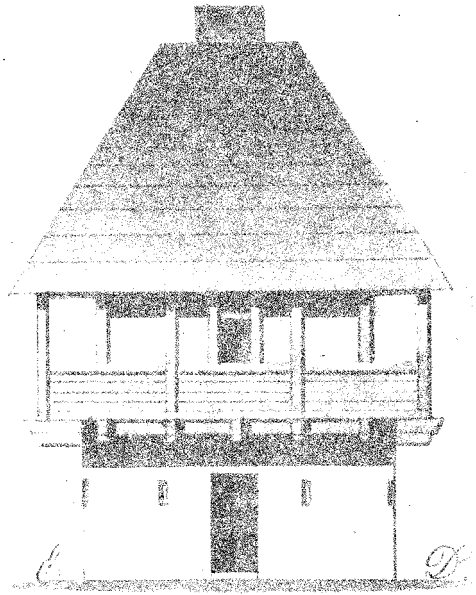
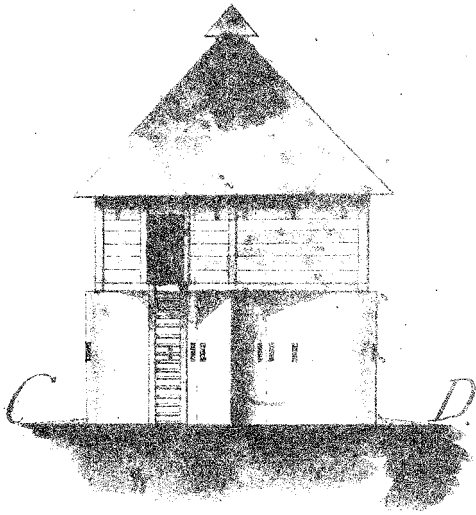
Turci su na svojoj strani također imali graničnu službu. Njihovi čardaci, poznatiji kao karaule, (17) bili su veći, čvršće građeni i s jačom posadom. Uspomena na turske stražare ili karaule sačuvana je u sjećanju starijih žitelja nekadašnjega graničnog područja. Jedna od turskih karaula nalazila se kod Starog groblja u Vidovicama, (18) a veliko groblje toliške župe, koje se nalazi neposredno pored Save kao i vidovačko, naziva se Karaula.

Turske karaule bile su na većem rastojanju jedna od druge nego krajiški čardaci.

ČARDACI OD JASENOVCA DO ZEMUNA

Istraživanje krajiških čardaka od Jasenovca do Zemuna omogućava nekoliko dokumenata, tj. historijsko-geografskih karata koje su nastale tijekom XVIII

Faciade nadz C.D.

*Nacrt za gradnju čardaka iz 1808.g.
Nacrt čardaka s balaturom
Nacrt čardaka s balaturom i stanom kordon-
skog oficira*

Kardani Amuhl

ili početkom XIX stoljeća. Budući da se ta vrela međusobno razlikuju smatram potrebnim osvrnuti se na njih pojedinačno i općenito.

a) 1. Dr. Gustav Bodenstein označio je niz čardaka s njihovim nazivima (Die an der Sau stehende Wachthäuser oder so gennante Chartaqué) i palanki od Jasenovca do ušća Drine na »Carta von dem Theil Bosnien«. (19) Glavni cilj autora nije bilo označavanje krajiških čardaka, nego je to prilog povijesti Bosanske Posavine između Požarevačkoga (1718) i Beogradskoga (1739) mira. Na karti je posebna pozornost posvećena obilježavanju nove granice između Austrije i Turske, koja je Požarevačkim mirom bila uspostavljena južno od Save. Stoga se može postaviti pitanje da li je Bodenstein zabilježio sve čardake koji se nalazili uza Savu od Jasenovca do Rače?

Budući da je već 1738. godine broj čardaka na tom istom dijelu znatno veći, bit će korisno donijeti popis čardaka koji su zabilježeni kod Bodensteina, jer to je ujedno i najstariji izvor, a zatim popis čardaka iz kronološki najmlađega izvora.

2. Na »Carte Originale et particuliere de la Bosnie dans son entier la prémiere donee au public... 1738«, (20) također su označeni krajiški čardaci s njihovim nazivima do ušća Drine. Karta je crtana tušem na papiru 98 x 60. Na karti je označeno i razgraničavanje poslije Požarevačkog mira. Karta ima označen veći broj čardaka nego kod Bodensteina ali i znatno manje nego kod Möllera 1769. godine.

3. Za proučavanje čardaka osobito je važna Müllerova »Mappa geographica novissima Regni Hungariae... congesta et correcta 1769«, (21) na kojoj su označeni čardaci s njihovim nazivima od Jasenovca do Zemuna. Nazivi kao i broj čardaka uglavnom se podudaraju s nazivima i brojem kronološki najmlađega izvora.

4. U Arhivu Hrvatske u Zagrebu nalazi se »Plan des Gränzzuges von Slavonien und Syrmien mit der Tyrkey in 23 Blättern« (22) na kojemu su također označeni čardaci (sl. 6) od Jasenovca do Zemuna. Taj »Plan« je zapravo karta na kojoj su točno označeni pojedini čardaci s njihovim nazivima. Velika je šteta što nam nije poznata godina nastanka toga dokumenta, međutim, sigurno je nastao poslije Müllerove karte (1769). Prema mojoj ocjeni, »Plan« je vjerojatno nastao početkom XIX stoljeća, u vrijeme promulgiranja Krajiškog temeljnog zakona (1807). »Plan« je, pretpostavljam, načinjen za temeljitu rekonstrukciju kordonskih čardaka, te su s izradom toga »Plana« po svojoj prilici nastali i »planovi« za gradnju čardaka (23) s početka XIX stoljeća. Taj »Plan« je prema tome kronološki najmlađi izvor za proučavanje našega predmeta.

b) Općenito uzevši navedeni izvori se razlikuju brojem zabilježenih čardaka. Tako npr. između Slavenskog Broda i Srijemske Rače nalazi se:

26 čardaka i 4 palanke prema Bodensteinu (1718),

36 čardaka prema A II. 29 (1738),

100 čardaka prema D XIV 5 (1769),

100 čardaka prema B I. 40 (XIX stoljeće).

Druga razlika, ali ne tako bitna, jest nejednaka grafija. Premda su nazivi čardaka zabilježeni prema njemačkoj grafiji, ipak se mora naglasiti da su nazivi čardaka korektno zabilježeni, iako postoje određena odstupanja kao npr.:

SPIONI BRODT (BODENSTEIN),

SPILLIA (A II. 29),

SPILLIE (D XIV 5),
SPIEL (B I. 40).

što se odnosi na današnji toponim »ŠPILJE« između Orašja i Vidovica. Zatim u izvoru D XIV 5 često imamo na početku riječi B umjesto P (Bollianze, Bau-
lov Buth umjesto Poliancze, Paulo Put (prema B I. 40).

Uspoređujući broj čardaka i njihove nazive 1769. godine s podacima iz B. I. 40, konstatirao sam da se broj čardaka podudara i da su uglavnom zadržali iste nazive.

NAZIVI ČARDAKA

Istraživanja naziva čardaka naročito je zanimljivo i važno za toponomastiku užeg pojasa lijeve i desne savske obale.

Toponimi su često svjedoci bliže ili dalje prošlosti koja vremenom pada u zaborav, te nam oni postaju tako nijemi svjedoci prohujalih vremena. U svojim nazivima mnogo puta nose poruku koju mi više ne razumijemo.

Budući da su čardaci dobivali imena po selima na suprotnoj bosanskoj strani (Brusnica, Prud, Vidovice), po nazivima slavonskih mjesta (Županja), prema toponimima, prema najbližem i najkarakterističnijem objektu (Mlin, Vodenice, Čamac) prema drvetu ili drveću (Kruška, Jagnjid, Šljivik), stoga su u svojim imenima sačuvali, između ostaloga, i uspomene na neke objekte (skele, vodenice), kojima se već dugo trag izgubio. Bilo bi zanimljivo utvrditi na terenu što je danas ostalo od »Mlinarskog puta«, »Mličnjaka« i sl. Jedan čardak se nazivao »Varoš« (sl. 6). Bilo je to ili ime najbliže toponima, ili, što je vjerojatno, u blizini čardaka su se nalazile ruševine, ostaci neke građevine, te nas ime toga čardaka upućuje i na povijesna zbivanja. Naziv spomenutog čardaka zabilježen je u izvorima svaki put drugačije:

- a) »HERDWAVAROSCH« (Bodenstein),
- b) »VAROSCH«, (A II. 29), (24)
- c) »VAROSS«, (D XIV 5),
- d) »VAROS«, (B I. 40).

Austrijski katastar (1882) zabilježio je u katastarskoj općini Kopanice »HR-
ĐAVA VAROŠ« i toponim »DVOROVI« u blizini Save, tj. u blizini nekadašnjeg čardaka »Varos« (sl. 6). U popisu parcela katastarske općine Kopanice nalazi se i sada toponom »Dvorina«. (25)

Prema tome, nekadašnji naziv čardaka, sačuvana predaja o »varoši«, zacijelo nas upućuje na povijesna zbivanja u predtursko doba, a možda i mnogo dalje. (26)

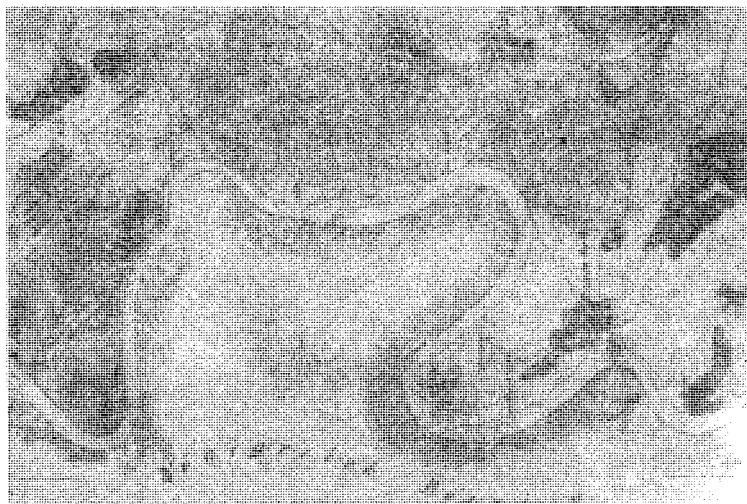
ČARDACI I PALANKE 1718. GODINE OD JASENOVCA DO RAČE

Coschutovitz — Ivich — Zviperna — Mlaxa — Iablanatz — Stuschiatz —
Gaschtiza — Veligistrug — Sopor — Mare — PALANKA GRADISKA —
Zerratz — Semenesch — Bog. — Ternava — Copanie — Maschcovatz — Mili-
nischte — Dolina — Luniane — Kerst — Orubistza — Breulaxa gornia — Bre-
ulaxa donia — Skela — SVINIAR PALANKA — Conic — Herzegostol — Ga-
bra (ž) — Kamen — Zernetz — Zvixi — Fischina stra(ž)a — Orlieva — CO-

VATZ PALANKA — Bistra — Brusie — Gerliesche (?) — Struga — DEBOTSC-HATZ PALANKA — Sbi(ž) — Ukrina — Vergusofzi — Varosechxa — BRODT PALANKA — Viusch — Rustzische — Gornia bebrina — Kamen — Donia bebrina — Bolianzi — Opresalizi — Svillei — Novigradt — Jarugi — Sikirowatz — Duposchetza — BREST PALANKA — Stitar — IUPONI BLATO PALANKA — Bosnaka — Spioni brodt — Topola — Herdwavarsch — Jasen — RAEVOSELO PALANKA — Strug — Bertzea — Razinotze — Jamena — Stitar — Domasskela — Opojezi — X Bela zergna — RATSCHA. (27)

ČARDACI OD JASENOVCA DO ZEMUNA

Cz. Radoevicha Szkella — Cz. Kossutaricza — Cz. Rakovicze — Cz. Virovska — Cz. Mlinaricza — Cz. Topole — Cz. Javiche — Cz. Grabove — Czart. Velika Cziperna — Cz. Breszove (B I) — Czart. Kruska — Cz. Mala Cziperna — Cz. Stermacz — Cz. Jablanacz — Cz. Ribaricza — Cz. Stucsiaki — Cz. Lanisste — Cz. Dugi Put — Cz. Gosticza — Cz. Kerstat — Cz. Veliki Strug — Cz. Kruska — Cz. Topol (B II) — Czart. Potainicza — Cz. Czernacz — Cz. Pivare — Cz. Setemes — Cz. Rub — Cz. Tominowka — Cz. Verbina — Cz. Ternova (B III) — Cz. Medin Pust. — Cz. Kopanik — Cz. Novi Kerst — Cz. Mliniste — (čardak Dolina) — Czart. Coranna — Cz. Lufinia — Cz. Kerst — Czart. Kesera — Cz. Orobiezza — Cz. Privlaka — Cz. Poloi — Cz. Topola — Cz. Chatin Grm — Cz. Mlatura — Cz. Skela — Cz. Lasine — Cz. Orechok — Cz. Kony — Cz. Herzevog — Stol — Cz. Grobarak — Cz. Oczeck — Cz. Poloi — Cz. Mlinicza — Cz. Vlakanasecz — Cz. Kamen — Cz. Sopsiche — Czart. Czenacz — Cz. Brichacz (?) — Cz. Pissinka — Cz. Orliava (B IV i V) — Cz. Mlini — Cz. Brussia — Cz. Gerlicz — Cz. Struga — Cz. Priters — Cz. Kupa — Cz. ? (karta oštećena) — Cz. Treblin — Cz. Vertikur — Cz. Piuk — Cz. Koratje — Cz. Ukrina — Cz. Hambar — Czart. Bisnicza (B VI) — Czart. Mamichia Brodacz — Cz. Kovanlucz — Cz. Varoski — Cz. Merszunia — Cz. Sgella — FESTUNG BROD — Cz. Novi Contumacz — Cz. Lakat — Cz. Dedinacz — Cz. Giogova — Cz. Slivich — Cz. Maczal (B VII) — Cz. Lische — Cz. Bilokapa — Cz. Vecz — Cz. Kamen — Cz. Beriszavicza — Cz. Kruska — Cz. Grabich (B VIII) — Cz. Brusnicza — Cz. Kadar — Cz. Ugliara — Cz. Poliancze — Cz. Bogaz — Cz. Strug — Czart. Gaich — Cz. Svilay — Cz. Repchich — Cz. Mlin — Cz. Novi grad — Cz. Petrsevacz — Cz. Berdaricza (B IX i X) — Czart. Zoricza — Cz. Bosna — Czart. Brud — Cz. Samacz — Cz. Verbania — Cz. Bukovi — Cz. Vuchajak — Cz. Seocze — Cz. Klenich — Cz. Dubocziza — Cz. Dubravicza — Cz. Kesten — Cz. Liskovacz — Cz. Strug — Cz. Briest — Cz. Savicza — Cz. Bogacz — Cz. Glavich — Cz. Roka — Cz. Jagnyd — Cz. Klenich — Cz. Jartaria — Czart. Stari Stitar — Cz. Papirnicza (Poprinicza, B III 28) — Cz. Paulo Put — Cz. Vodenicza — Cz. Bosut — Cz. Xupanie — Cz. Baracheve — Cz. Kruska — Cz. Mlinarski Put — Cz. Ugralia (B XI i XII) — Cz. Samchich — Cz. Orassak — Cz. Spiel — Czart. Vidovicza — Cz. Bogaz — Cz. Jerga — Cz. Orliak — Cz. Topol — Cz. Illiman — Cz. Varos — Cz. Mlichniak — Cz. Marich — Cz. Jassin — Cz. Bostaniste — Cz. Steta — Cz. Vuchilovacz — Cz. Glavich Topola — Cz. Chamacz — Cz. Plazigur (Plaziguz, B III 28) — (B XIII i XIV) — Cz. Sove (Sava, B III 28) — Cz. Berska — Cz. Pritoce — Cz. Brizna — Cz. Strug — Cz. Ronovacz — Cz. Prohod — Cz. Bogaz — Cz. Novi (B XV) — Cz. Stupany — Cz.

»Plan des Gränzzuges von Slavonien und Syrmien der Tyrkey in 23 Blättern«,

Zupanski čardak, sada Muzej u Zupaniji
(crtež: Dragutin Mandekić, prof.)

Subotistje — Cz. Ada — Cz. Lisacska — Cz. Wirtshaus — Cz. Domuskella — Cz. Visocs — Czart. Opoiacki (B XVI) — Czart. Csalmanszka — Cz. Bela Czergua a Cz. Majur — FESTUNG RACSA — Cz. Osovinjak — Cz. Polloy — Cz. Banov Brod — Cz. Bosut — Cz. Bravaz — Cz. Badein — Cz. Romian — Cz. Vrtich — Czart. Wodenicze (B XVII) — Czart. Milivoy Brod — Cz. Tudinze — Cz. Ladjerachka — Cz. Humka — Cz. Protina Basctie — MITROVITZ Czart. — Belli Brieg (B XVIII) — Czart. Kuchelincze — JARAK — Cz. Grad Golemovo — Czart. Boguch (?) (B XIX) — Czart. Topollia — Cz. Krsta-

cz — Cz. Saviecza — Cz. Stara Skella — Cz. Schabatzka — Cz. Laketina
 Hrvenciza — Czart. Mischar (B XX) — Czart. Addicza — Cz. Na Vodenicze
 — Cz. Drakojevacz — Cz. Karaula — Cz. Sziroka Niva — Cz. Vrbicza —
 Cz. Blandistie — Cz. Vodenicza — Cz. — Vesniar Kruska — Cz. Vinogradacz
 — Cz. Debercz — Czart. Belin — Cz. Usztie — Cz. Golibrod — Cz. Vak (B
 XXI) — Czart. Jaszenska — Cz. Grusincze — Cz. Vitvicza — Cz. Plandische
 — Cz. Kamarische — Cz. Vok — Cz. Tamlava — Czart. Duboki (B XXII) —
 Czart. Unka — Cz. Goli Brod — Cz. Ostruzicza — Cz. Nedad Brod — Cz. Ad-
 icza — Cz. Media — Cz. Czigliana — Cz. Mrtva Straza — Cz. Wacht Haus —
 SEMLIN (ZEMUN). (28)

X X X

U drugoj polovici XIX stoljeća, dugotrajno tursko gospodarenje u našim krajevima koje se najduže zadržalo u Bosni i Hercegovini, približavalo se kraju. Vojna krajina, koja je upravo nastala pred turskom opasnošću, počela je gubiti razlog svog opstanka, budući da više nije moglo biti nikakve opasnosti s turske granice. Krajiški čardaci bili su u uporabi do 1873. godine. Te je godine Krajina razvojačena, a čardaci su izgubili daljnju svrhu. Konačno razvojačenja Vojne krajine je završeno 1881. godine (29) tj. poslije Austro-ugarske okupacije Bosne i Hercegovine (1878).

Neki od brojnih krajiških čardaka održali su se do naših dana, kao čardaci u Orubici, Davoru (30), Županji (sl. 7), a možda i još ponegdje. Dolaskom Engleza u Županju radi otvaranja tvornice tanina (1884) (31), županjski je čardak bio obnovljen i preuređen za njihov klub, a sada se u njemu nalazi Županjski muzej.

Tako je kroz proteklo stoljeće nestajalo i turskih karaula i krajiških čardaka.

Bilješke

Ilustracije u tekstu (sl. 1 i 2) načinila je akademska slikarica prof. Zdenka Sertić iz Zagreba, na čemu se najljepše zahvaljujem.

1. A Benković, »Tuzlansko područje negda i sada« (Opus posthumum), Županja-Đakovo 1971, 76-78; A. Handžić, »Tuzla i njena okolina u XVI vijeku«, Sarajevo 1975, 27-33.
2. Lj. Thallóczy, »Povijest (banovine, grada i varoši) Jajca 1450-1527«. Preveo: M. Šufflay. Zagreb 1916.
3. Baveći se periodizacijom Vojne krajine Močanin određuje početak prvog perioda vladavinom Matijaša Korvina. Cf. F. Močanin, »Periodizacija historije Vojne krajine (XV-XIX st.)«, Historijski zbornik, (XIII), Zagreb 1960, 111-116.
4. V. Klaić, »Pad Jajca i jajačke banovine (1527-1528)«, Vjesnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskog arkiva., 1905, 57-67; Lj. Thaloczy — M. Sufflay, o.c., 174-224; A. Handžić, o.c., 46-48.
5. Budući da ugarsko-hrvatski kralj Ludovik II nije mogao vlastitim snagama odolijevati Turcima, ugovorom u Nürnbergu 1522. godine predao je Senjsku kapetaniju austrijskom nadvojvodi Ferdinandu koji je u Senj poslao svoju vojsku. Ferdinand je izabran za hrvatskog kralja 1527. godine.

6. Predziđe kršćanstva.
7. M. Turković, »Die Ehemalige kroatisch-slavonische Militärgrenze«, Sušak 1937, 6.
8. J.A. Demian, »Statistische Beschreibung der Militärgrenze«, I, II, Wien 1806, 1807; L. Ilić-Oriovičanin, »Postanak C. kr. vojničke granice«, Arkiv za povjestnicu jugoslavensku, knj. V(1859), 101-127; J. Hostinec, »Die K.K. Militär-grenze, ihre Organisation und Verfassung«, I, II, Wien 1861; O. Utiešenović — Ostrožinski, »Die Militärgrenze und die Verfassung« Wien 1861; F. Vaniček, »Special-Geschichte der Militärgrenze«, I—IV, Wien 1875; I.H. Schwicker, »Geschichte der Osterreichischen Militärgrenze«, Wien und Teschen 1883; A. Lešić, »Das Entstehen der Militärgrenze und die Geschichte der Stadt u. Festung Brod a.S.«, Zagreb 1914; M. Turković, o.c.; H. Kerchnawe, »Die alte k.k. Militärgrenze«, Wien-Leipzig 1939; G.E. Rothenberg, »The Military Border in Croatia, 1740-1881«, Chicago 1966; J. Amstadt, »Die k.k. Militärgrenze 1522-1881«, 2 B., Nürnberg 1969; P. Krajasich, »Die Militärgrenze in Kroatien mit besonderer Berücksichtigung der socialen und wirtschaftlichen Verhältnisse in den Jahren 1754-1807«, Wien 1971.
9. G. Bodenstein, »Povijest naselja u Posavini god. 1718-1739«, Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, 1907, 155-190.
10. 1 Lička (Gospić), 2 Otočka (Otočac), 3 Ogulinska (Ogulin), 4 Slunjska (Karlovac), 5 Križevačka (Bjelovar), 6 Đurđevačka (Bjelovar), 10 I Banska (Glina), 11 II Banska (Petrinja). Mjesto u zagradi označava sjedište regimente.
11. Kompanije Brodske regimente bile su u: Podvinju, Trnjanima, Garčinu, Andrijevcima, Sikirevcima, Babinoj Gredi, Ivankovu, Cerni, Vinkovcima, Nijemcima, Županji i Drenovcima.
Zbirka planova, inv. br. 364. br. 134.
12. Čardak je tursko-perzijska riječ koja je u hrvatskom jeziku poprimala više značenja (zgrada, gornji kat zgrade, spremište za kukuruz, kula stražara, stražara na stupovima). Cf. Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, JAZU, Zagreb, sv. 1, 893-894; Iveković-Broz, »Rječnik hrvatskoga jezika«, Zagreb 1901, sv. 1, 147; P. Skok, »Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika«, Zagreb 1971, sv. 1, 296.
13. Naziv za graničare Vojne krajine, koji su obavljali kordonsku službu na austroturskoj granici.
14. L. Ilić-Oriovičanin, o.c., 122-125; M. Turković, o.c., 62-63.
15. »Plan einer Charдаque auf beilaufig 14 bis 16. Mann pro Anno 1808.«, A. H.,
16. »Plan einer Observations und Defensions Chartaque entworfen pro 1816.«. A. H., ibid. br. 134.
17. Premda su riječi čardak i karaula došle u hrvatski jezik preko turskoga, prva ima mnogo šire značenje (cf. bilj. br. 12), dok druga uglavnom označava stražaru, mjesto odakle se nešto nadzire. Cf. »Rječnik...«, JAZU, sv. IV, 861-862; Iveković-Broz, o.c., 515. Zanimljivo je prihvaćanje tuđe, tj. neprijateljske riječi »čardak« za označavanje krajiških kordonskih stražara-čardaka, dok se za turske stražare uglavnom upotrebljava riječ karaula. Koliko su te dvije riječi bile prisutne u životu našeg naroda potvrđuju nam brojni primjeri u književnosti, a također i zemljopisni nazivi. Cf. »Imenik mesta u Jugoslaviji«, Beograd 1973, 95.
18. Prema kazivanju Luke Kobaša 1969. godine.
19. G. Bedenstein, o.c.
20. A. H., Kartografska zbirka, A II. 29.
21. Ibid., D XIV 5.
22. Ibid., B I. 40.
23. Cf. bilješku br. 15 i 16.
24. Atribut »Kergava« odvojeno je napisan od imenice »Varos« i to nešto niže na karti te se čini kao da je to samostalan naziv drugog čardaka.
25. Nedavno je autor otkrio ostatke materijalne kulture iz antičkog doba na području Vidovica, Kopanica i Vučilovca. Cf. M. Babić, »Bosanska Posavina u prehistoriji-

- skom i antičkom razdoblju«, Beograd 1978, 127-145 (rukopis magistarskog rada). »Istraživanja ostataka antičkog naselja u Vidovicama« - Clanci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, Tuzla, XIII (1980) 123-134.
26. Arheološki nalazi na lokalitetu »Kučišta« nagovještavaju naseljenost u ranoslavenskom periodu.
 27. G. Bodenstein, o.c., Karta.
 28. B. I. 40.
 29. F. Moačanin, o.c., 112.
 30. Prema saopćenju prof. J. Ivančić.
 31. »Englezka tvornica tanina u Županji«, »Dragoljub«, Kalendar, XXIII (1886), 75-76.

Skraćenice u tekstu:

- A.H.** = Arhiv Hrvatske u Zagrebu
- Bodenstein** = G. Bodenstein: »Povijest naselja u Posavini god. 1718-1739«, s kartom, Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu
- A. II. 29** = »Carte Originale et particuliere da la Bosnie dans son entier la prémiere donee au public...1738.«, Vienne, chez Etienne Briffante. Arhiv Hrvatske u Zagrebu.
- D XIV. 5** = Müller: »Mappa geographica novissima Regni Hungariae... 1769«. Arhiv Hrvatske u Zagrebu.
- B I. 40** = »Plan des Gränzzuges von Slavonien und Syrmien mit der Tyrkey in 23 Blättern«. Arhiv Hrvatske u Zagrebu.
- B III. 28** = »Brodaska pukovnija« (karta nema izvornog naslova), Arhiv Hrvatske u Zagrebu.
- B. I, II,** = Blatt (list), I, II,...
- Cz.** = čardak

OPIS TVORNICE TANINA U ŽUPANJI IZ 1889. GODINE

U »Građi o radničkom pokretu Osijeka i Slavonije 1867-1894.« koju je pripremio Ive Mažuran a izdao Historijski arhiv u Osijeku 1967. godine, nalazi se i dokument u kojem je, između ostaloga, dan i opis Tvornice tanina u Županji. To je naime, »Izveštaj zemaljskog nadzornika tvornicah Nikole A. Plavšića o pregledu tvornica u okružju trgovačko-obrtničke komore za Slavoniju u Osijeku g. 1888-1889« (dokument 285). Autor je posebnu pozornost posvetio opisu parne pilane u Belišću, Tvornici cementa i hidrauličkog vapna u Beočinu i Tvornici tanina u Županji smatrajući da one »kako po opsegu svoga poslovanja, tako i udredbama stvorenim za radnike stoje na vrhuncu slični poduzeća, te se mirnom dušom mogu staviti o bok velikim inozemnim tvornicam...«

Tvornicu tanina u Županji su izgradili 1883. godine udruženi engleski kapitalisti uloživši u njenu gradnju 70.000 funti sterlinga.¹⁾ Smještaj Županje uz Savu koja je osiguravala vodu za rad tvornice i transpor gotovih proizvoda, velike količine potrebne sirovine (tanin se dobivao iz otpadaka nakon izrade bačvarskih dužica, gula, kvrgavih dijelova stabla i žila) i jeftina radna snaga ponukali su engleske poduzetnike da upravo ovdje podignu, za ono vrijeme, tako velik i moderan pogon.

Pojava tvornice posljedica je prodora novih društveno-ekonomskih, kapitalističkih, odnosa u isključivo agrarnu sredinu kakva je bila županjska 80-tih godina 19. stoljeća. Kroz »kirijanje« (izvlačenje ogromnih hrastovih trupaca iz šume), što je podrazumijevalo stupanje u najamnički radni odnos i zapošljavanje (povremeno ili stalno) u Tvornici tanina (i bačava koja je također izgrađena 1885.) i domaće seljačko stanovništvo se postupno uklapa u tokove kapitalističkog društva, što donekle ilustrira i podatak o 245 zaposlenih »od kojih su većinom domaći ljudi«.

Nakon posljednje velike sječe starih hrastika u ovom području (u šumi Zapadna kusara 1926./27.), ponestalo je sirovine i Tvornica je mogla koristiti svega polovicu svojih kapaciteta.²⁾ To se naravno pokazalo nerentabilnim i nakon skoro 50 godina »županjska« Tvornica tanina je morala obustaviti proizvodnju taninskog ekstrakta.

¹⁾ Đuro Rauš, O tvornici tanina u Županji, Županjski zbornik 4, Županja 1973, str. 6.

²⁾ Isto, str. 10.

Obzirom na značaj Tvornice za Županju i okolicu (na primer, upravo radnici zaposleni u Tvornici tanina su činili jezgru radničkog pokreta), smatrali smo zanimljivim donijeti autentičan prikaz ovog pogona. Evo kako je autor Izyještaja Nikola A. Plavšić vidio i opisao Tvornicu tanina u Županji 1889. godine: »Kao treća u redu ovih velikih u zemlji nalazećih se tvornicah jest tvornica tanina u Županji, vlasništvo tvrdke »The Quac Extract Comp.Lmta« iz Londona. Ova tvornica radi s najvećom parnom snagom, koju proizvodi u 7 velikih parnih kotlova. Osam stabilnih i jedan locomobilni parni stroj u snagi od 760 konjskih silah rade u ovoj tvornici neprekidno dan i noć, te pretvaraju u godini iz 500.000 metričkih centi hrastovog drveta izcedenu sočinu u 60.000 metričke cente tanina, koji se po celom svijetu za učinjanje kože i medicinalne svrhe upotrebljuje. U ovoj tvornici posluju izključivo samo odrasli iskusni radnici. Ima ih skupa sa 60 nadničara 245, od kojih su većinom domaći ljudi koju su se u tom poslu vrlo dobro uvježbali.

Koliko je ova tvornica za svoga kratkoga obstanka (odg. 1883) privriedila u narodno-gospodarstvenom pogledu, najbolje dokazuje statistika o prodaji hras-tovih šuma. Do godine 1883., dakle prije nego što je ova tvornica svoje djelovanje započela, prodavale su se šume u slavonskoj krajini poprično po 9 for. kubični metar na panju. Od kao je pak ova tvornica započela svoj rad, te uzela u prerađivanje i sve one ogromne odpatke, koji su dojako bili prepušteni truležu u šumi, od to dobra postizavaju šume po 15 do 18 forinti za kubični metar. Kad se uzme u obzir, da se od države, od investicione zaklade i od imovnih obćinah brodske i trgovačke svake godine poprično proda za 4 milijunah hrastovih šumah, tada se najbolje uvida kolike ogromne nove vriednote stvorilo je ovo jedino industrijalno poduzeće domaćemu narodnomu gospodarstvu, negledeć na inu veliku korist, koju narod svojom zaslužbom iz njega crpi.

Tvornica leži uz obalu Save tik mjesta Županje na cesti iz Gradišta u Županju. Ista je uređena upravo veličanstveno, bogato, da razkošno. U prostorijah, u kojih su smješteni strojevi i tehničko oruđe, nalaze se svi najnoviji i najbolji sustavi. Tu je smješten plod svih stečevinah novijega vremena na polju tehničkom i strojarskom. Za svaki posao koji se samo može obaljati mehaničkim strojem ili tehničkom spravom, ili za koji posao ikakova sprava u svjetu postoji, namještena je u ovoj tvornici dotična sprava. Živa tjelesna radna snaga i individualni napor suženi su u ovoj tvornici na najmanju granicu. Većina radnikah posluje u tvornici tim da pregledava i upravlja stroj, te pomno prati njegovo djelovanje. Jedino kod punjenja kadih sa trieslom, koji se posao obavlja lopatami, može se naći naporni rad, ostali poslovi svi su više umni nego naporni. Tvornicom upravlja g. F r a n k H e p b u r n — Englez — sa dva englezka mjer-nika, koji se izmjence neprestano, dan i noć po jedan, u tvornici bave, te djelovanje strojevah i kod njih namještene radnike nadziru. Stoga u tvornici vlada upravo vojnička disciplina i uzorni red, čemu se ima i najviše zahvaliti, da se u ovoj tvornici, u kojoj se toli množina svakojakih kompliciranih strojevah nalazi, nije dosad desilo više nesrećah.

Tvornica posluje neprekidno dan i noć. Radnici se izmjenjuju svakih 12 sati — i to u 7 satih navečer i u 7 satih izjutra. Noću su sve prostorije u i izvan tovr-nice razsvjetljene eletričnim svjetlom.

Bolnička blagajna, u koju tvornički radnici 2% od svoje zaslužbe uplaćuju imala je koncem godine 1888 glavnicu od 1391 for. Ovaj povoljni rezultat pot-

ječe odtuda; što tvorničar uzdržava i plaća liječnika i ljekarije o svom trošku. Glede dnevne zaslužbe radničke opazio sam, da je u tvornici najveća nadnica. Tvornički radnici dobivaju od 1 for. 50 nč. do 2 for., a nadničari od 80 nč. do 1 for. na dan, tj. za poslovanje od 12 satih, u noći ili po danu. Zaslužba se isplaćuje svakih 14 danah.

Škole u tvornici neima jer se obća pučka škola nalazi u mjestu Županji, gdje i svi radnici stanuju«.

ILIJA VIDOVIĆ

SLIKE IVANA HERMANA I U PARIZU

Premda nema više spora o tome da je centar likovnog stvaralaštva u New Yorku, Pariz ostaje legenda u umjetnosti dvadesetog stoljeća, pa i slikarstvu, stjecište svih onih zanesenjaka koji napaćeni sanjahu svoje slikarske vizije.

U pariškoj Caffè Rotonde na Montmartreu okupljala se dvadesetih godina ovoga stoljeća ona gomila beskućnika i sanjara što će izvesti najveći prevrat u ovovjekovnoj umjetnosti.

Bez tih pariških lutanja i gladovanja ne može se zamisliti ni povijest suvremenog hrvatskog slikarstva. Iz naše provincijske čamotinje otisnula se plejada sjajnih talenata na pločnike Pariza pokušavajući prožeti našu agrameriziranu provincijalnu svijest i kulturu duhom avangardne umjetnosti (Kraljević, Becić, Babić, Tartaglia, Postružnik, Svečnjak i dr.).

Vrijedno je pomena da se u vrtlogu pariških slikarskih zbivanja našla i Sonja Kovačić-Tajčević, rodom iz Bošnjaka, čija ulja vidjesmo na nedavnoj retrospektivi kubizma u hrvatskom slikarstvu u Zagrebu.

Od pojave Sonje Kovačić-Tajčević do akademskog slikara Ivana Hermana jedna je praznina u Županji, slikarska suša. Bilo je, doduše, tu i tamo talentiranih stvaralaca, vrijednih pokušaja, ali sve se to utopilo u sivilo jednog provincijalnog i prigodničarskog slikarskog manirizma dok Evropom i Amerikom tutnji transvangarda poslije svih onih razgrađivanja svake predmetnosti na slici pa i ukidanja slike i oblika kao znaka u posredovanju vizualne predstave umjetničkog doživljaja.

Izlagati danas u Parizu svakako je potvrda slikarske zrelosti, potvrda natprosječne darovitosti i osobenog slikarskog razvitka. To je i mogućnost da se vlastito slikarsko djelo izloži najoštrijem prosuđivanju njegovih vrijednosti.

Samozatajno slikati godinama, sumnjati u to što radiš, biti osuđen na jednu anonimnost u malom gradu, biti udaljen od likovnih centara i strujanja i pokušavati se oteti ovim pogubnim silama koje su uništile mnoge talente — izuzetan je napor.

Ivan se Herman othrvao ovim iskušenjima i svojoj značajnoj slikarskoj darovitosti dodao onu mjeru upornosti bez koje nema danas prisustva u likovnoj javnosti.

galerie »Stany«
présente

**IVAN
HERMAN**

peintre académique

Ivan Herman

du 1 au 24 OCTOBRE 1981

39, rue BOISSIERE (metro BOISSIERE)

- PARIS 16e -

Nakon niza samostalnih izložbi u inozemstvu u posljednjih nekoliko godina (Göteborg, Malmö, Stockholm 1974, Göteborg 1977) u organizaciji Arbetarans Bildningsförbund Komisije za kulturne veze s inozemstvom Kraljevine Švedske pozvan je da izlaže i u Parizu. Njegova platna bila su izložena u Galeriji »C. Stany« od 1. do 24. listopada ove godine.

Ovom prigodom Ivan je Herman izložio 60 ulja iz ciklusa »Sjećanje na renesansu«.

Izložba je pobudila znatan interes likovne javnosti u Parizu. Naime, Ivan Herman je ovim slikarskim ciklusom na tragu onih usmjerenja koja zagovaraju povratak figuraciji nakon iscrpljivanja likovnih mogućnosti u apstrakciji.

Ivan je Herman ovim ciklusom slika otvorio neke nostalgične prostore renesansnog sklada, ljepote i nesputane životne radosti. Dominiraju njegovim platnima neki prostori zaobljenih geometrijskih oblika, neki virtuozni arhitektonski vez renesansnih lukova, neki prostori obasjani mekom svjetlošću. U tim prostorima mašte i snoviđenja dočekuju nas prelijepa žena, neke gotovo bolesne, umiruće, ljepote, tajanstvenih osmijeha, poput krasotica s platana L. da Vinciija i S. Botticellija. Ovi motivi nabijeni su gotovo bolesnim erotizmom.

Iako ovi motivi Ivana Hermana zagovaraju sklad i ljepotu, ne možemo se oteti dojmu da prigušeno zrače jednom dekadencijom i raspadanjem. Tu atmosferu sugerira naglašeni kolorizam ovih slika koji razdire unutarnju harmoniju motiva na ovim platnima.

Tako ove slike sugeriraju osjećaj o bolesnoj i na smrt osuđenoj civilizaciji evropskog čovjeka, koja je davno izgubila svoju ravnotežu i survala se u besmisao i kaos.

Ove su Hermanove slike jedna opsjenarska iluzija o skladu i ljepoti koju život ne može doseći. Njihova bolesna ljepota gotovo da nas boli i odbija. Slike Ivana Hermana pristaju na opasnu igru obmane o ljepoti i skladu koju možemo dotaći tek unutarnjim duhovnim okom, a život nam je razdrt u besmislene fragmente.

Gledajući ove slike s njegove pariške izložbe, dolazimo do čudesnog obrata: nova se figuracija, poput apstrakcije, nepomirljivo udaljava od životne datosti i izazova života.

Svakako, Ivan je Herman ovim ciklusom potvrdio svoju slikarsku zrelost, istrajnost na traganju za osobenim likovnim izrazom i umjetničku darovitost. Stoga se mogu očekivati i dalji uspjesi ovoga već potvrđenog slikara.

Da je njegova izložba u Parizu uspjela, svjedoči i poziv da dio slika iz ovoga ciklusa bude izložen u stalnom postavu na pariškom aerodromu »Orly«, a dio je slika već izložen u sali »Pablo Picasso« povodom 100. obljetnice rođenja velikog španjolca.

**ZNAČAJ KULTURNO PARKOVNIH CJELINA I
SPOMENIČKO-AMBIJENTALNO ZAŠTITNIH PROSTORA
U OBLIKOVANJU, ZAŠTITI I PREZENTACIJI
SPOMENIČKIH VRIJEDNOSTI**

U bogatom i raznovrsnom spomeničkom fundusu Slavonije i Baranje, koji je nastajao od prahistorije pa do naših dana, parkovne i vrtne pejsažne tvorevine čine integralni dio spomeničkog nasljeđa, odnosno kulturno povijesnih i prirodnih — hortikulturnih dobara i vrijednosti ove regije.

Dakle, kulturno parkovne cjeline na ovom slavonsko-baranjskom prostoru nastajale su tokom raznih vremenskih i historijskih epoha i bile su, kao i drugdje u svijetu, odraz svih društveno-ekonomskih, historijskih, kulturnih, te ostalih zbivanja i stremljenja datog vremena i prostora.

Po uzoru na evropske tradicije u Srednjem vijeku, na tlu Slavonije vrlo skromne tvorevine vrtnog graditeljstva egzistiraju u sklopu redovničkih opatija i utvrđenih kaštela.

Padom Slavonije i Baranje pod otomanski imperij, slavonsko-baranjski gradovi i druga mjesta, a kroz to, parkovne i vrtne pejsažne tvorevine dobivaju novi — orijentalni pečat. Pisane tragove o ljepoti tih vrtova u Slavoniji ostavio je ne samo, već svima nama poznati putopisac Evlija Čelebija, već i talijan Giuseppe Avanci, koji je putovao po Sremu i dijelom Slavonije i tom prilikom pisao i bilježio o njoj.

Padom otomanske imperije nastupila je sistematska likvidacija kompletnog islamskog graditeljstva — islamske arhitekture, islamskih vrtova i umjetnosti.

Zemlja se obnavlja u duhu zakašnjelog i nešto modificiranog evropskog baroka. Uz samostane i dvorce slavonsko-baranjskih feudalaca nastaju i podižu se kulturno parkovne cjeline koje ni najmanje ne zaostaju iza sličnih evropskih tvorevina onog vremena.

Tokom XIX i početkom XX stoljeća, kada je počela nagla urbanizacija slavonsko-baranjskih gradova i drugih mjesta nastaje i stvoreno je više vrijednih kulturno parkovnih cjelina. Međutim, početkom XX stoljeća dolazi i do naglih i krupnih društveno političkih promjena. One su imale snažan odraz na tok svih društveno ekonomskih i kulturnih prilika u zemlji i svijetu. Rezultat tih događaja je izbijanje Prvog svjetskog rata koji je uništio dio parkovnog fundu-

sa. Međutim, u periodu između dva rata obnova i tok urbanizacije se nastavlja i u tom periodu nastaje nekoliko parkova u slavonsko-baranjskim gradovima kao u Vukovaru, Slavonskom Brodu i Slavonskoj Orahovici.

U odnosu na Prvi svjetski rat, Drugi svjetski rat je iza sebe ostavio pustoš. Nestali su i stradali su značajni dijelovi prirodne i graditeljske baštine. Obnova i zaštita parkovnog fundusa nastupila je u toku poslijeratnih godina. Mnoge od tih zaštićenih kulturno-parkovnih cjelina dobijaju novu namjenu i nove sadržajne elemente. Pored niza drugih sadržajnih elemenata u mnogim kulturno parkovnim cjelinama, kao novi i sadržajno vrijedan i značajan elemenat trajno se postavlja spomenici spomen obilježja u znak sjećanja na narodnooslobodilačku borbu i socijalističku revoluciju. Na taj način imamo jednu sadržajno i kulturno, historijski i evokativno, memorijalno i dokumentarno oplemenjenu prostorno parkovnu cjelinu ili njen jedan dio, koji u datim uvjetima imaju ulogu spomeničko-ambijentalno-zaštitnog prostora. Spomeničkog prostora, jer na njemu sada egzistira spomenik ili spomen obilježje. Ambijentalnog, jer je spomenik ili spomen obilježje dio okoline ili sredine — estetskog dekora datog prostora na kojem i u kojem egzistira. Zaštitnog, jer prostorni i vegetacijski elementi čine i predstavljaju fizičku zaštitu spomenika ili spomen obilježja.

Evidentno je, dakle, da na području slavonsko-baranjske regije egzistira veći broj objekata vrtno pejzažnog graditeljstva. Oni imaju svoj povijesni značaj, svoje kulturno obrazovno značenje, dekorativno estetsko značenje i sanitarno higijensko značenje u prostoru i vremenu. Mnogi od njih pretrpjeli su različite, pa i korjenite izmjene. Naime, kod mnogih starih kulturno parkovnih cjelina su prije ili kasnije devastirane i njihove izvorne stilske osobenosti, zatim bitno su smanjene ranije prostorne dimenzije kao u parku uz dvorac Jankovića u Daruvaru, dendrološki fond je kod pojedinih osjetno smanjen kao u parku u Našicama, u parku uz dvorac u Bilju, u parku uz dvorac u Dardi i drugdje, a kod pojedinih izvjesni dijelovi starijeg dendrološkog fonda su slabih fizičkih i bioloških karakteristika kao u Parku Kulture i parku »Maršala Tita« u Osijeku. Kao da se te pojedine vrijedne i stare kulturno parkovne tvorevine, naročito uz dvorce u Slavoniji i Baranji, ne mogu oteti i općem utisku oronulosti. To je pomalo neshvatljivo kada se zna:

- da je gajenjem biljaka, te gajenjem i građenjem atraktivnih i kulturno parkovnih prostora uopće, u kulturi naših naroda, kao u jednom obliku umjetnosti koja je najbliža prosječnom čovjeku, postignut vrlo visok stupanj razvoja pa sve do oblika kulta prema zelenilu i cvijeću, zatim, kada se zna:
- da hortikulturalna umjetnost podjednako pripada i podjednako je razumljiva djeci i odraslima, bogatima i siromašnima i drugim različitostima koje postoje među ljudima i ljudskim grupama,
- te da je biljka kao i čovjek spomenički, prostorni, naturalni, ruralni i urbani sadržaj.

Također, nestručne intervencije, ponekad neorganizirane, stihijne ili kampanjske aktivnosti, često puta pod motom »uređenje zelenih površina u mjesnoj zajednici, bloku ili naselju«, narušavanje integriteta parkovnih prostora kao što je to učinjeno u parku Zrinjevac u Osijeku, Parku Kulture u Osijeku, u parku uz dvorce u Našicama, u parku uz dvorac u Bilju, u lječilišnom parku »Petar Drapšin« u Daruvaru..... i drugdje, ukazuju na još ne adekvatan odnos

svih zainteresiranih struktura prema našim kulturno parkovnim cjelinama. U datom trenutku zaboravlja se možda na prisutne činjenice da su pejzažne i ekološke, spomeničke i kulturne vrijednosti parkova, na primjer u urbaniziranim naseljima pa i van njih, od neprocjenjivog značenja i za kulturu jednog naroda i prostora, generacije i vremena u kojima iste egzistiraju. Drugim riječima, kao da u planiranju i izgradnji nekog naselja, podizanju i zaštiti spomenika, postojeće vrijedne, zaštićene ili nezaštićene, izgrađene ili čak neizgrađene parkovne cjeline ili spomeničko ambijentalno zaštitni prostori još uvijek nemaju ono značenje i ne pobuđuju onaj interes, od stručnjaka planera, investitora do radnih ljudi i građana, koji u cjelokupnoj konstelaciji tih odnosa u planiranju i izgradnji nekog naselja, podizanju i zaštiti spomenika, osim u izvjesnim slučajevima, imaju ili iziskuju svi drugi faktori. Međutim, i pored takvog odnosa i takvog poimanja značaja i uloge kulturno parkovnih cjelina i spomeničko ambijentalno zaštitnih prostora u oblikovanju, zaštiti i prezentaciji spomeničkih vrijednosti, ipak se ne može zanemariti prisutne činjenice o kojima govori i piše dr. Milan Sapundžić. On ističe: »Hortikulturna umetnost u spomeničkom obeležavanju gradskih prostora i njihovih zaleđa, pa i čitavih prostornih sistema, odnosno regionalnih područja nosi velike mogućnosti tzv. prostorno asocijativnog vrednovanja prirode kao dela šire nacionalne teritorije. To je ujedno i prilika odnosno potencijalna prostorno planska podobnost za adaptaciju i remodeliranje narušenih spomeničkih ambijenata, njihovog »naročitog poštovanja« i korišćenja pre svega u svrhu evokacije značajnijih kulturno-istorijskih i drugih spomeničkih događaja i vrednosti. U ljubavi prema prirodi i poštovanju njenih životnih i autohtonih kvaliteta na ovaj način istovremeno se stvaraju i imaginativne osnove realnom svetu prirode u jednom međuzavisnom i simboličnom i istorijskom odnosu prostorno biološkom sadržaju i razvoju. Radi se o društvenoj potrebi valorizacije prirode, zaštite i hortikulturne asanacije širokih prostornih celina, izvorišta prirode i pojedinih njenih naročito karakterističnih kulturno-proizvodnih, zdravstvenih, spomeničkih, rekreativnih i drugih sadržaja«.....

Govoriti o značaju kulturno parkovnih cjelina i spomeničko-ambijentalno-zaštitnih prostora u oblikovanju, zaštiti i prezentaciji spomeničkih vrijednosti nemoguće je bez osvrta na spomenike naše novije herojske povijesti koji predstavljaju posebno i značajno poglavlje u zaštiti spomenika kulture. U bogatom i raznovrsnom spomeničkom fundusu Slavonije i Baranje njihova brojnost je znatno zastupljena. Također, vrlo, su raznovrsni, jer su prirodne karakteristike ovog geografskog prostora i društveno historijske prilike uvjetovali da su dijelovi toga prostora, po izboru ili stjecajem okolnosti, odigrali ulogu poprišta ili nekog drugog značajnog događaja iz narodnooslobodilačke borbe, koji su bili od značaja za razvoj narodnooslobodilačkog pokreta i općenarodne revolucije.

Na samom slavonsko-baranjskom prostoru poznato je i evidentirano niz takvih mjesta koja su pogodovala održavanju tajnih sastanaka i skupova, postavljanju borbenih zasjeda, formiranju borbenih jedinica, izvođenju borbenih akcija, zatim stacioniranju odreda, skrivanju i konspiraciji partizanskih bolnica, partizanskih škola, partizanskih štamparija, partizanskih baza itd. Značajna je njihova rasprostranjenost na području Slavonije i Baranje, kako u okvirima gradskih urbanih aglomeracije, tako i u okvirima ruralnih i naturalnih ambijenata i prostora. U tom kontekstu riječ je o vrlo značajnim spomenicima i spomen obilježjima koja se nalaze kao:

- monumentalni objekat Radničkog doma u Vukovaru, radnički domovi u Županji, Slavenskom Brodu i drugdje,
- zgrade i lokaliteti tiskara u kojima su štampani napredni radnički i partijski listovi, novine i propagandni materijal između dva rata i u toku narodno-oslobodilačke borbe u samom Osijeku, Virovitici, Pakracu, Vukovaru, Slavenskoj Požegi, šumama oko Slavenske Orahovice, itd.,
- kuće i lokaliteti vezani za održavanje sastanaka i skupova u Kućištima kod Jasenaša, Bjelobrkunši kod Slavenske Orahovice, Prvci, Đakovačkoj Breznici, Voćinu, Slavenskom Brodu, Osijeku i drugdje,
- spomen grobnice i grobovi revolucionara, boraca i žrtava fašističkog terora u

Podgorju, Dudiku, te širom po šumama Papuka, Psunja, Krndije, Dilja itd. Osim toga, područje regije Slavonije i Baranje, zajedno sa svim svojim prostorno geografskim osobenostima, odigralo je i imalo značajnu ulogu u toku narodno-oslobodilačke borbe i revolucije. To je evidentno, ali su mnogi urbani, ruralni i prirodni prostori i mjesta, vezana za značajne historijske događaje, još uvijek bez bilo kakvog spomenika ili spomen obilježja, ili su sasvim neadekvatno obilježena. Dakle pred nama je historijska uloga i potreba obilježavanja, uređenja, prezentacije i zaštite ovih krvavih »slova« naše novije herojske historije, jer se na tim mjestima i danas okupljaju borci i revolucionari, omladina i narod toga kraja, ili se održavaju omladinski, izviđački i planinarski pohodi i susreti, i jer je to poseban doprinos vječitom njegovanju naših borbenih i slavniih revolucionarnih tradicija.

U tim aktivnostima koje nam predstoje neophodno je na vrijeme učiniti sve potrebne pripreme, jer je evidentno, također da ovi značajni prirodni objekti ili historijska mjesta vremenske određenosti, osim što još uvijek i u cijelosti nisu obilježena, nemaju i niti su još kod svih definirane i precizno zaokružene njihove prostorno historijske i spomeničke dimenzije. Međutim, isto tako ne možemo i ne smijemo prihvatiti ili usvojiti činjenicu da je u cilju potrebnog, pa i pod cijenu neophodnog ili neodložnog obilježavanja, trajno dovoljno postavljane samo spomenika ili spomen obilježja i da su njegove tlocrtne ili volumenske dimenzije, dimenzije koje predstavljaju, eventualno, adekvatno definirane i određenu prostornu cjelinu i širinu datog i historijski značajnog mjesta i prostora. To je neprihvatljivo, jer spomenik nije samom sebi svrha. Sve mora imati svoj sadržaj, pa kada je u pitanju spomenik onda je to integralni spomeničko-ambijentalno-zaštitni prostor, biljka, čovjek itd. Dakle, prilikom obilježavanja određenih historijskih događaja u današnjim suvremenim tendencijama prezentacije, zatim kulturnih, obrazovnih i turističkih potreba i tendencija neprihvatljivo je da stavljamo u prvi plan samo podizanje spomen obilježja, a u potpunosti zanemarimo definiranje pratećih sadržaja i uređenje datog i historijski značajnog, kulturnog i prirodnog prostora, odnosno parkovnog ili drugog spomeničko-ambijentalno-zaštitnog prostora u datim prostornim okvirima i ukupnim zajedničkim mogućnostima.

Svjetsni ovakvih činjenica i spoznaja u prikupljanju podataka za spomenike narodnooslobodilačke borbe, revolucionarnog radničkog pokreta i samoupravljanja na području regije Slavonije i Baranje, naročito za one koje još treba zaštititi, valorizirati i kategorizirati, od posebnog je značaja razvijanje suradnje sa općinskim odborima Saveza udruženja boraca narodnooslobodilačkog rata i inicijativa na prikupljanju, evidentiranju i elaboriranju svih, pa i hortikulturnih

podataka. Osim toga, to je od posebne važnosti za dalju i potpuniju valorizaciju, zaštitu i prezentaciju, te objektivniju i bogatiju turističko kulturnu propagandu postojećih kulturno spomeničkih sadržaja i vrijednosti, svih spomeničkih objekata i historijski značajnih mjesta na datom prostoru mjesne zajednice, općine, regije, republike i cjelokupne naše samoupravne socijalističke zajednice.

Ovakav odnos i elaboriranje podataka od posebne je važnosti, jer omogućava katalogiziranje ovih evidentiranih i neevidentiranih spomenika kulture, potpuniju evidenciju njihovog stanja i određivanje prioriteta konzervatorsko zaštitnih radova na samom spomen obilježju i sastavnom i integralnom spomeničko-ambijentalno-zaštitnom prostoru. Hortikulturni podaci u tom kontekstu upotpunjuju sliku o stanju svih elemenata spomeničko-ambijentalno-zaštitnih prostora, bez obzira na to da li isti sami po sebi imaju memorijalni, ili samo zaštitno estetski karakter. Takvo cjelovito shvaćanje i odnos nametnula su suvremena gledanja na probleme, adekvatniju i aktivniju zaštitu, prezentaciju i oblikovanje ovih spomenika kulture, kao i zajednička suradnja sa općinskim odborima Saveza udruženja boraca narodnooslobodilačkog rata na tom planu.

Danas osim onih spomeničko-ambijentalno-zaštitnih prostora koji su spontano, pa i kampanjski nastajali, razlikujemo spomeničko pejzažne ili parkovne cjeline koje su dio jugoslavenske umjetnosti i jugoslavenske memorijalne arhitekture. To su, dakle, cjeline koje se nalaze u sastavu reprezentativnih spomeničkih i prostorno pejzažnih rješenja, na primjer u Jasenovcu i Batini.

Napredovanje i razvoj jugoslavenske memorijalne arhitekture, obilježavanje historijskih mjesta koja su vezana za našu noviju historiju, podizanje i prezentacija spomenika u čast ili u znak obilježavanja događaja iz narodnooslobodilačke borbe, revolucionarno radničkog pokreta i samoupravljanja, egzistira i prolazi u svojim razvojnim fazama u poslijeratnom periodu kroz sve periode našeg socijalističkog i samoupravnog društvenog razvoja. Ona kao takva, to je nesumnjivo, ima značajan i specifičan uticaj u oblasti oblikovanja i prezentacije spomeničkih vrijednosti. Ovo nesumnjivo ima odraza na njenu dalju i sve veću afirmaciju u našim društvenim — jugoslavenskim okvirima — a uže promatrano i na ovom slavonsko-baranjskom prostoru. Naime, angažiranje pejzaža, intervencije i pejzažu, definiranje prostorne cjeline i spomeničkih ambijenata, javni, kulturni, turistički, obrazovni i društveni značaj, bez kojih nema suvremenih i vrijednih spomeničko prostornih rješenja, osnovni su predznaci novog koncepta i samoupravnog odnosa, razmišljanja i mišljenja o prostoru, te novim mogućnostima i potrebama oblikovanja datog »landšafta« i na ovom terenu.

Na kraju, osim ovih pohvalnih kao što se vidi ima i kritičkih primjedbi koje se odnose na stihijne, spontane i nestručne intervencije na kulturno parkovnim i drugim spomeničko-ambijentalno-zaštitnim prostorima, međutim, nama ostaje kao trajan zadatak da se u budućem radu na zaštiti, uređenju i prezentaciji spomenika kulture i njihovih sastavnih i integralnih spomeničko-ambijentalno-zaštitnih prostora, moraju prerasti i ispraviti sve prisutne negativnosti. Nesporno je stoga da već u početnoj fazi moramo prikupiti, evidentirati, obraditi i elaborirati zajedno s ostalima i hortikulturne podatke, zatim moramo definirati još nedefinirane dimenzije spomeničko-ambijentalno-zaštitnih prostora, svakom od njih planskim i metodološkim pristupom odrediti prioritet i boriti se za stvaranje i omogućavanje svih preduvjeta za njihovu dalju suvremenu zaštitu, i prezentaciju.

Osijek, 04.11.1981.g.

ZAŠTIĆEN SPECIJALNI REZERVAT I HRASTOVI-DIVOVI

(PRIMJER KAKO SE ČUVA PRIRODA)

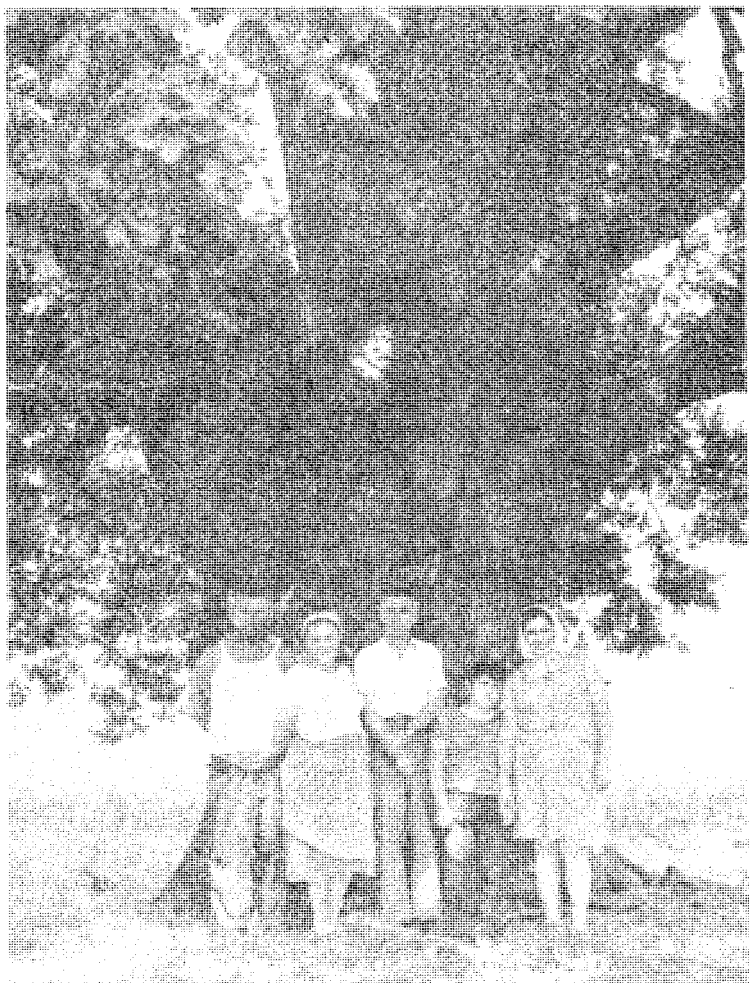
Svijesni svoje društvene zadaće, a imajući na umu sadašnje stanje u prirodnoj sredini kakva danas okružuje čovjeka, kao i odredbe republičkog Zakona o zaštiti prirode, delegati sva tri Vijeća Skupštine općine Županja — služeći se odredbama citiranog zakona i općinske Odluke o održavanju čistoće i zaštiti čovjekove okoline, poduzeti su i poduzimaju niz mjera u zaštićivanju postojećih spomenika prirode na području županijske Posavine među kojima su svakako najznačajniji hrastovi o kojima ovom prilikom vrijedi reći nešto više, jer to i zaslužuju nijemi ali još uvijek živi svjedoci nekadašnje slave i ugleda koji su pripadali slavonskom hrastu.

Odlukom od 29. IX 1975. Skupština općine Županja proglasila je specijalnim rezervatom šumske vegetacije dio šume »Radiševo« s površinom od 4,10 ha u k. o. Drenovci (u sastavu šuma čuvenog spačvanskog područja), jer ovaj rezervat predstavlja raritetni ostatak biljne zajednice koja je zanimljiva i stoga što je jedan od rijetkih lokaliteta nizinskih lužnjakovih šuma u kojem se pojavljuju bukva i grab (*Carpino betuli* — *Quercetum roboris Fagetosum* — Rauš 1971.).

ŠUMSKI DIVOVI

U masovnoj sječi nekadašnje slavonske prašume netko se sjetio da poštedi nekoliko divova »za uspomenu«. Bilo ih je 12, a danas još samo devet od kojih jedan polako umire. Stručnjaci kažu da su stari od 300 do 400 godina, a debljina i visina su im impozantni: prsni promjer veći od 100 cm pa ih raširenih rukama ne mogu obuhvatiti tri čovjeka, a visoki su do 40 metara. Što je najzanimljivije — ni jedan nema vrha; sve su ih gromovi raznijeli, pa s crnim, sagorjelim vrhovima straše iznad ostalih šumskih stabala baš kao divovi iz bajke. Šumari tvrde da svaki od njih ima približno 20 kubnih metara drveta. To je velika količina drvne mase, gotovo 50 prostornih metara (ogrijevno) drveta!

Mnogi namjerni ili slučajni prolaznici zadržano promatraju ove velebne spomenike prirode, osjećajući se tako sitni... »Rezervat Radiševo«, kako se

Petero bi stalo u deblo hrasta-orijaša

(Foto: Stjepan Tomić)

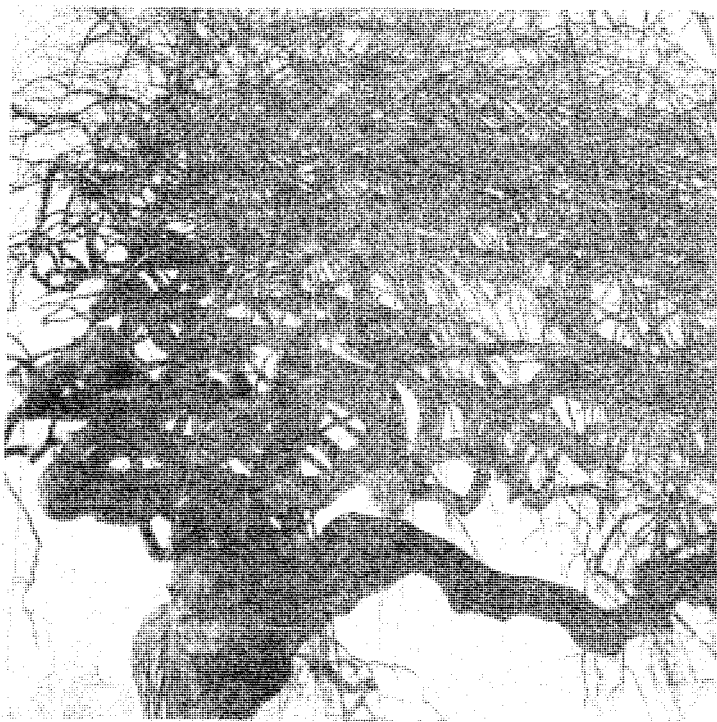
službeno naziva, izaziva divljenje i zbog biljaka koje ovdje prate bukvu. Jednom riječju to je biser u prirodi koji je zaslužio ovu zaštitu.

Nedugo poslije proglašenja »Radiševa« zaštićenim dijelom šume, Skupština općine Županja drugom odlukom zaštitila je i hrast u vrbanjskim šumama. Starost mu je oko 250 godina, a svojim krošnjama daleko nadvisuje ostale hrastove kojima je sada pedesetak godina. Upravo se priprema donošenje i trećeg dokumenta kojim bi se i samonikli hrast lužnjak, na livadi »Dubrave« u neposrednoj blizini Županje, proglasio spomenikom prirode. Nije doduše visok kao oni u šumi, ali i njegova visina izaziva poštovanje (28 m). Smatra se najdebljim deblom Slavonije, jer mu prsni objer iznosi 2,10 metara! Četiri odrasla čovjeka bezuspješno ga pokušavaju »obgrliti«. Ovaj orijaš ima nešto više

od 250 godina i prava je atrakcija, ali i ponos Županjaca. U gradiću na Savi postoje još tri div-hrasta: na gradskoj tržnici, u dvorištu nekadašnje Zdravstvene stanice i u krugu Osnovne škole »Moša Pijade«. Ovaj posljednji sačuvan je na jedinstven način i u posljednji trenutak: kada se dograđivalo lijevo krilo nove školske zgrade nastala je dilema: srušiti staro drvo ili žrtvovati jednu učionicu. Prevladala je ljubav prema prirodnim rijetkostima i hrast je ostao — zaštićen sa tri strane zidovima školskih učionica, pa ga učenici svakodnevno sa divljenjem promatraju. Starost ovih »djedova« je između 150 i 300 godina. I oni će ući u evidenciju spomenika prirode.

ČETIRI »JAPANKE« I JEDNA »KINESKINJA«

Osim navedenih prirodnih rijetkosti, na području općine Županja ima još značajnih spomenika prirode. Da spomenemo samo neke: Sophora japonica, jedinstvene su japanske žalosne vrbe na županjskom groblju, zatim Gingko biloba, jedna od najstarijih stablašica koje žive na Zemlji, a potječe iz Kine i veoma je rijetko drvo koje postoji usred Bošnjaka, pa se ovo veliko slavensko selo može pohvaliti da ima jedinstveni raritet među drvećem takve vrste. A stare platane pred zgradom Skupštine općine Županja, Župnim dvorom u Babinoj Gradi i u dvorištu Srednjoškolskog centra »Vladimir Nazor« u Županji tako su debele i razgranate da su predmet čuđenja prolaznika. Čuvena je i paprat, a

Jedna od Sophora japonica u Županji

(Foto: Stjepan Tomić)

još čuvenija žuta perunika, cvijet ravničarskih šuma kakav raste samo u ovome kraju!

Kod spomenutih nastojanja nisu bili najodlučniji propisi o zaštiti prirode već saznanje da su biljke jedine tvornice kisika na našoj planeti i da one »hvataju« iz atmosfere i mnoge štetne supstance. Uostalom, samo jedan hektar zelenih površina prečišćava od ugljične kiseline, prašine i ostalih primjesa oko 18 milijuna kubnih metara zraka. Zna se i to da samo jedno odraslo drvo apsorbira kilogram prašine! I još nešto: zelenilo štiti i od buke, jer gotovo trećinu gradskih zvukova upija drveće, a ostale dvije trećine gube se u prostoru. Ne kaže se uzalud da su parkovi i zelenila pluća grada.

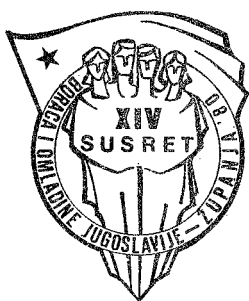
ZAŠTITIT ĆE SE SVE RIJETKOSTI

Kada zapazimo na terenu sječu zbog »trasiranja« ili sličnih razloga, onda pomišljamo na potrebu da se u investicione elaborate, koji predviđaju sječu šume, unesu i iznosi troškova za pošumljavanje dvostruko većih površina. Na taj način bi sigurno očuvali neophodni fundus biljaka potrebnih za opstanak — ne samo čovjeka.

Na planu daljnjih akcija i mjera za zaštitu spomenika prirode u općini Županja učinit će se još dosta toga. To potvrđuje i nedavni radni dogovor između predstavnika Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture (i prirode) i odgovarajućih službi županijske općine. Dogovoreno je da se narednih dana upotpuni evidencija spomenika prirode i uz pomoć stručnjaka iz Regionalnog zavoda izradi elaborat koji će se prezentirati nadležnim društveno-političkim tijelima s prijedlogom mjera za očuvanje i zaštitu spomenika prirode. Kada se ovaj prethodni posao obavi na terenu izvršit će se analiza stanja zaštite prirodnih rijetkosti i dostaviti je Izvršnom vijeću Skupštine općine Županja radi razmatranja i podrške predstojećoj značajnoj akciji kojoj je cilj sačuvati za sadašnja i buduća pokoljenja ono što sada imamo.

NADA JELIĆ

SUSRET BORACA I OMLADINE JUGOSLAVIJE U ŽUPANJI OD 2. DO 5. SRPNJA 1980.

Županja je za Dan borca, 4. srpnja 1980. godine, bila domaćin XVI međuopćinskog Susreta boraca i omladine Jugoslavije. Organizatoru Susreta, Općinskom odboru SUBNOR-a Županja, nije slučajno povjerena dužnost i čast domaćina tako velike manifestacije. Borci Županje sudjeluju u bratskim susretima od njihova početka 1966. godine, kada su se u Slavonskom Brodu okupili borci iz svega 8 općina.

S vremenom se u ovu jugoslavensku manifestaciju uključilo 26 općina — članica iz svih republika i pokrajina.

Na VII Susretu, 1973. godine u Zrenjaninu, odlučeno je da uz borce na budućim susretima ravnopravno sudjeluju i članovi Saveza socijalističke omladine iz općina — članica.

Redali su se susreti, svake godine u drugom kraju naše lijepe domovine, učvršćivale su se veze, stvarala nova, trajna prijateljstva.

Susret boraca i omladine Jugoslavije od 2. do 5. srpnja 1980. godine u Županji po mnogo čemu je bio jedinstven, ali po jednom tužno izuzetan. Tek su dva mjeseca prošla od smrti druga Tita. Bio je to prvi susret boraca bez vrhovnog komandanta, a omladinaca bez učitelja i uzora. Nad ljepotom susreta lebdjela je sjenka praznine, ali i ponos i odlučnost u zavjetnoj pjesmi...

Oko 500 gostiju iz Banja Luke, Beograda — općina Čukarica i Rakovica, Bosanskog Broda, Celja, Dervente, Devđelije, Ivangrada, Jablanice, Karlovca, Kavadaraca, Kragujevca, Mostara, Novog Sarajeva, Negotina na Vardaru, Peći, Slavonskog Broda, Splita, Šapca, Šiške — Ljubljana, Titova Velesa, Velenja, Zagreba — Trešnjevka, Skoplja — Centar — smješteno je po dolasku, uz srdačnu dobrodošlicu i domaćinsku brižnost, u domove stanovnika Bošnjaka, Babine Grede i Županje. U sva tri mjesta istodobno prve su večeri (2. srpnja) održane svečane akademije, na kojima su gosti upoznati s podacima o općini Županja i mjestu-domaćinu uz bogat program kulturno-umjetničkih društava.

Sutradan su sudionici Susreta posjetili Muzej u Županji, Mljekarsku industriju »Pionir«, OOUR »Ratar« Drenovci i OOUR poljoprivredne proizvodnje u

Cerni. Tom su prilikom domaćini bile mjesne zajednice i društveno-političke organizacije Drenovaca i Cerne. Odbor za organizaciju Susreta uložio je zaista mnogo truda da boravak gostiju bude što ugodniji i sadržajni. Na žalost, vrijeme baš nije bilo naklonjeno domaćinu, pa se sve što je planirano nije moglo ostvariti. Tako su gosti ostali uskraćeni za doživljaj žetve pšenice na prostranim ceranskim i drenovačkim poljima.

Večer uoči Dana borca na Trgu Republike u Županji održan je svečani miting na kome je govorio Zvonko Radoš, tajnik Republičkog odbora SUBNOR-a SR Hrvatske. Za goste i nekoliko tisuća građana Županje kulturno-umjetnički program izvela su društva iz Županje, Bošnjaka, Vrbanje i Soljana. Slavenska pjesma i zvuk tamburica pratili su goste gdje god su se pojavili.

Karavana bratstva i jedinstva posjetila je na Dan borca Brodsku Varoš, gdje je razgledana rodna kuća Đure Đakovića, a u Slobodnici, selu narodnih heroja u slavonskobrodskoj općini, prisustvovali su svečanosti otkrivanja biste narodnog heroja Stjepana Funarića — Jote. Pri povratku iz Slavanskog Broda sudinici Susreta su u Vrpolju položili vijence na spomenik Makedoncima poginulim za oslobođenje Vrpolja.

Iako je na povratku prema Županji bila predviđena zajednička posjeta bazi županijskih partizana u Gajnom viru (šuma Merolino), gdje su za tu priliku OO SUBNOR-a i Muzej postavili u bajti memorijalnu zbirku, želje domaćina nisu se ostvarile jer je zbog raskvašenih puteva bio nemoguć prilaz šumi.

Navečer su se sudionici Susreta okupili u kinu »Kristal« u Županji, izmijenjali poklone za sjećanje na Susret, a Županjci su primili prelaznu zastavu od delegacije Velenja, koju su čuvali do XV Susreta u Šapcu 1981. godine. Poslije se, do kasno u noć, čula pjesma gostiju i njihovih domaćina.

Nakon trodnevnog boravka u Županji, u subotu, 5. srpnja ujutro domaćini u Bošnjacima, Babinoj Gredi i Županji toplo su ispratili svoje goste, sada već stare prijatelje. Do drugog susreta, u njihovu mjestu ili opet u Županji, Babinoj Gredi, Bošnjacima...

Ipak Županju nisu svi gosti napustili. Pedeset omladinaca — brigadira, iz svake općine po dvoje, ostalo je u Županji do 10. srpnja. Omladinska radna brigada »4. juli« pripremala se za saveznu radnu akciju u Novoj Gradiški.

Susret boraca i omladine u Županji, kao i svim dosadašnjim, na najljepši mogući način u djelo se provodi osnovna svrha Susreta — njegovanje i produbljavanje bratstva i jedinstva svih jugoslavenskih naroda i narodnosti, najveće tekovine NOB-a.

Za trajno sjećanje na Susret u Županji, OO SUBNOR-a izdao je 1981. godine brošuru kojoj je autor Ivan Jelić. Tako su i pisanom riječju i brojnim fotografijama zabilježeni lijepi trenuci trodnevnog Susreta koji će narodu županijskog kraja ostati u nezaboravnoj uspomeni.

KARLO ORŠOLIĆ:

PROSLAVA 100. OBLJETNICE IGRANJA NOGOMETA U JUGOSLAVIJI

Kada je prije stotinjak godina na prostranim županjskim »merajama« po prvi puta u nas zaskakutala nogometna lopta, uistinu nitko nije slutio da će ona ubrzo postati strast i ljubav milijunima ljudi diljem naše zemlje.

No, važnije od toga jeste činjenica, da su počeci nogometa u Jugoslaviji vezani upravo uz Županju, široke posavske ravnice i ponosne hrastove stoljetnih spačvanskih šuma. O tome je već dosta rečeno i zapisano, a o tome uostalom, postoje i originalni materijalni dokazi.

Zadržimo se stoga na proslavi ovog značajnog jubileja jugoslavenskog nogometa i sporta uopće što je 13. prosinca 1980. godine održana u Županji.

Dakle, proslava 100. obljetnice igranja nogometa u Jugoslaviji, započela je svečanom sjednicom Nogometnog saveza Jugoslavije, Nogometnog saveza Hrvatske, Nogometnog saveza Slavonije i Baranje i Općinskog nogometnog saveza Županja. Pored delegata, svečanoj sjednici su prisustvovali predstavnici društveno-političkog života iz cijele naše zemlje, kao i veći broj zaslužnih nogometnih radnika.

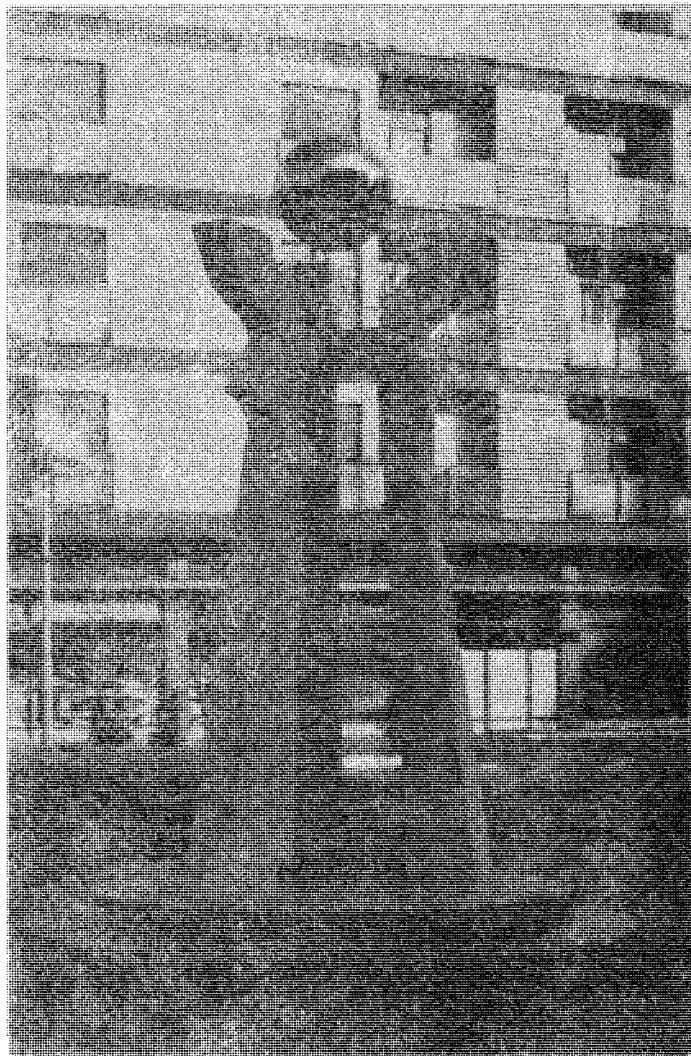
Sjednicu je otvorio predsjedavajući predsjedništva Nogometnog saveza Jugoslavije, Milan Brajević, a prije nego li je sjednica otpočela radom, pročitani su pozdravni telegrami svjetske nogometne organizacije FIFA i evropske nogometne organizacije UEFA. U ime svjetske nogometne organizacije, sudionike svečane sjednice je pozdravio jedan od njenih najistaknutijih članova, prof. dr. Mihajlo Andrejević, koji je tom prilikom između ostalog rekao:

— Ovaj zajednički trenutak kojeg sada proživljavamo, taj povijesni trenutak, bit će jedna od svijetlih točaka u razvoju našeg nogometnog sporta i naše nogometne organizacije. Neobično sam sretan, što je Nogometni savez Hrvatske pokrenuo ovu inicijativu, mobilizirao ljude koji su ovdje danas okupljeni, a kroz njih, i sve nas.

Na sjednici je nadalje govorio Zvonimir Luić, predsjednik Organizacionog odbora za proslavu 100. obljetnice igranja nogometa u Jugoslaviji, koji je prisutne upoznao s osnovnim obilježjima naše općine, postojbine nogometa u nas, a u nastavku svog izlaganja rekao:

— Županja i ova općina, ponose se priznanjem da se središnja proslava prvog igranja nogometa u Jugoslaviji održi u ovoj sredini. Ovo priznanje nas obavezuje da učinimo još veće napore na širenju masovnog sporta u ovoj sredini, a time i nogometa, imajući stalno u vidu značaj sporta za naše društvo, njegove tekovine i socijalističke principe.

U nastavku rada sjednice, referat »Pojava i razvoj nogometa u Jugoslaviji« podnio je Milan Brajević, predsjedavajući Predsjedništva Nogometnog saveza Jugoslavije a potom je Stjepan Rajković, predsjedavajući Nogometnog saveza

*»Spomenik prvom igranju nogometa u Jugoslaviji«,
Autor: Ivan Herman, prof. - akad. slikar-*

(Foto: Franjo Andrašević)

Slavonije i Baranje pročitao Odluku o ustanovljenju spomen diplome 1886-1986. god. Ova spomen diploma dodijeljena je svim nogometnim organizacijama i klubovima na teritoriji Jugoslavije koji su postojali na dan proslave 100. obljetnice igranja nogometa u našoj zemlji. Spomen diploma je nadalje dodijeljena SOFK-i Jugoslavije, republičkim i pokrajinskim SOFK-ama, SOFK-i općine Županja, Jugoslavenskom olimpijskom komitetu, svjetskoj i evropskoj nogometnoj organizaciji, Savezu socijalističke omladine Jugoslavije kao i Općinskoj konferenciji SSRNH Županja.

Nastavljajući rad sjednice, Stjepan Šinka, predsjedavajući Općinskog nogometnog saveza Županja, pročitao je zatim odluku o proglašenju stadiona NK »Graničar« spomen stadionom prvog igranja nogometa u Jugoslaviji.

Nakon svečane sjednice, na Trgu Republike u Županji, otkriven je spomenik prvoj nogometnoj lopti, rad akademskog slikara prof. Ivana Hermana. Spomenik je otkrio Branko Pešić, predsjednik Počasnog odbora za proslavu, a tom je prigodom govorio Zvonimir Luić koji je između ostalog rekao:

— Ovim spomenikom, trajno obilježavamo sjećanja na početak igranja nogometa u našoj zemlji. U početku gledana s rezervom, a kasnije sve više prihvaćena, nogometna igra postala je kod i u čitavoj našoj zemlji, sastavni dio društvenog života naših ljudi. Upravo stoga smo ponosni, što nam je ukazana čast da Županja bude domaćin proslave 100. godine igranja nogometa u Jugoslaviji i što se u našem mjestu, odlukom Predsjedništva i Konferencije NSJ, postavlja ovaj spomenik prvoj nogometnoj lopti, kao trajno obilježje.

I na igralištu NK »Graničar«, dakle na autentičnom lokalitetu odakle je nogometna lopta otpočela svojim zamamnim plesom, podignuto je spomen obilježje u znak sjećanja na početke nogometa u nas. Još jedan rad akademskog slikara prof. Ivana Hermana iz Županje otkrio je Ljubo Španjol, predsjedavajući Nogometnog saveza Hrvatske a tom je prigodom Mihajlo Nikolić, predsjednik Izvršnog odbora NK »Graničar« između ostalog rekao:

— Sretni smo i ponosni što na ovom povijesnom mjestu, od danas spomen igralištu, i dalje skakuće nogometna lopta i što tradiciju nogometa uspješno nastavlja na ovom tlu Nogometni klub »Graničar« evo već 60 godina.

U nastavku proslave 100. obljetnice prvog igranja nogometa u Jugoslaviji, sudionici ove manifestacije su za zanimanjem razgledali postavljenu izložbu sa dokumentima o pojavi i razvoju nogometnog sporta u Jugoslaviji. Izložbu je prigodnim riječima otvorio Franjo Frntić, predsjednik Komisije za povijest i razvoj sporta Republičke konferencije SSRN Hrvatske a posebno zanimanje svih posjetilaca ove izložbe izazvao je jedan od primjeraka prve nogometne lopte, čiju su starost nedvojbeno potvrdili i stručnjaci, a koja je eto pukim slučajem ostala sačuvana do današnjih dana.

IVAN JELIĆ, prof.

SPOMENIK PRVOJ LOPTI U JUGOSLAVIJI

Zaista je rijedak slučaj da se nekoj sportskoj igri podigne spomenik. Autoru ovih redaka nije poznato da je negdje u svijetu, ragbiju ili košarci na primjer, sportovima vrlo popularnim u zapadnoj hemisferi, podignut spomenik koji je izrazio sadržaj igre ili njezin društveni značaj. Nogometu, najomiljenijoj i najraširenijoj igri u mnogobrojnoj sportskoj zajednici, igri koja je češće puta više od igre (prisjetimo se samo mnogih infarkta, samoubojstava, ubojstava pa čak i rata koji su se desili zbog nepovoljnog rezultata), to je u počast učinjeno; u Županji u povodu stote obljetnice — 1880-1980. — igranja nogometa na tlu Jugoslavije.

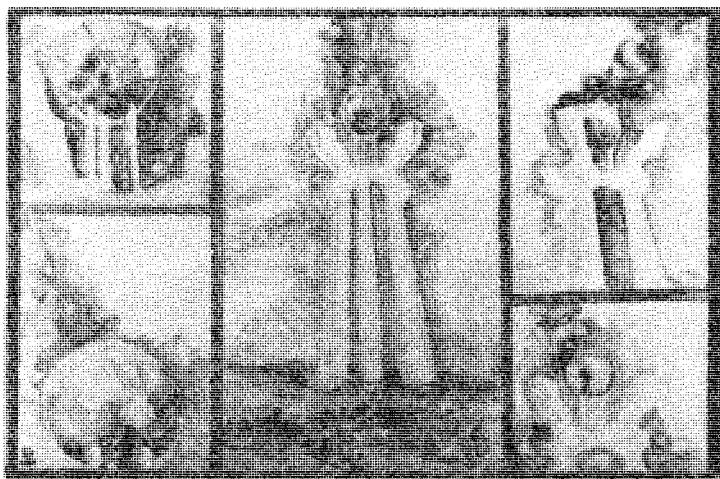
U prosincu 1979. Organizacijski odbor za proslavu 100 godina igranja nogometa u Jugoslaviji, ponudio je akademskom slikaru prof. Ivanu Hermanu da izradi skicu i maketu spomenika prvoj lopti u Županji, odnosno u Jugoslaviji. U mjesecu lipnju 1980. prof. Herman je dostavio prijedlog, likovno rješenje spomenika, kojeg je Organizacijski odbor prihvatio a na sugestiju autora, što je i usvojeno, spomenik je trebalo postaviti na novom Trgu Republike u središtu Županje.

Autora spomenika u njegovu rješenju vodila je jednostavna ali i originalna ideja koja je izrazila osnovna prirodna obilježja sredine u kojoj se nogomet počeo igrati i najkarakterističnije dijelove njenog izvornog, narodnog, stvaralaštva.

Tri bijela stupa, nosača, tri su stilizirana moćna hrastova stabla iz stoljetnih hrastovih šuma županjske Posavine koje su, na žalost, upravo pojavom nogometne lopte počele živjeti zadnja desetljeća vlastitih vjekova.

U krošnjama stabala leži, ili iz njih izrasta, sjajna žuta lopta. Bijela boja nosača — stabala — i žuta boja lopte, temeljne su boje zlatom vezene narodne nošnje županjskog kraja. Bijele rubine, skuta ili oplećci bogato i minuciozno zlatom prošarani svojom ljepotom inspirirali su umjetnika u istoj mjeri kao i plemeniti starovječni hrast. Nošnja i hrast u ovom jedinstvenom spomen obilježju istodobno oživljavaju vrijeme u kojem su postojali sukladno podneblju, prostoru, i narodu koji ga nastava.

Odlično uočavajući sastavnice ambijenta, prof. Herman je postavio nenamestljiv, a tako uočljiv spomenik koji akceptira cio trg s njegovim stalnim posjeti-

Ivan Herman: »Spomenik lopti« (ulje na platnu 1981)

ocima ili slučajnim prolaznicima. Oni, zainteresirani prisutnošću neobičnog i originalnog spomenika, na ploči pri dnu mogu pročitati: »U znak sjećanja na prvo igranje nogometa u Jugoslaviji, 1880-1980. godine, Nogometni savez Jugoslavije, prosinac 1980. godine«.

Prof. Ivan Herman je i autor rješenja spomen-obilježja koje se nalazi na stadionu županijskog nogometnog kluba »Graničar«. Na ulazu u stadion, s desne strane, na deset željezničkih pragova — »šlipera« — autor je postavio hrastovo deblo, stogodišnjaka, vršnjaka prve lopte, kao podsjetnik na ogromne hrastove trupce koji su se transportirali u županijsku tvornicu tanina koju su izgradili Englezi upravo na mjestu današnjeg stadiona. Iz debla izrasta lopta a tekst na ploči glasi: »Proslavljajući stotu godišnjicu početka igranja nogometa, 1880-1980. spomen-obilježje postavlja Nogometni savez Hrvatske«.

IVAN JELIĆ, prof.

IZDAVAČKA DJELATNOST U ŽUPANJI 1975-1981.

U petom broju Županjskog zbornika (izašao 1975) u članku pod naslovom »Izdavačka djelatnost u Županji od 1945. do 1975. godine«, autor ovih redaka zabilježio je sva važnija izdanja koja su tiskana u Županji u spomenutom razdoblju. Takvi članci za čitaoca nisu osobito atraktivni ali ih smatramo vrlo korisnim, čak neophodnim, jer pomažu zainteresiranima (đacima, studentima, znanstvenicima i ostaloj čitalačkoj publici) da lakše dođu do potrebnih informacija koje se odnose na županjski kraj. Iz tih razloga napravili smo i ovaj kratki prilog (to je, u stvari, nastavak iz petog broja Zbornika) županjskih izdanja od 1975. do 1980. s kratkim opisom sadržaja svakog pojedinog.

X X X X

1. BALENTOVIĆ IVO — Prva lopta, Županja 1981. Književnik Ivo Balentović je u vlastitoj naknadi tiskao ovu knjižicu (52 str) u povodu obilježavanja 100 obljetnice (1880-1980) igranja nogometa na tlu Jugoslavije. Osim što dokazuje da se nogomet u nas počeo najprije igrati u Županji, autor u ovoj ukusno uređenoj knjižici iznosi neke podatke iz povijesti Županje, opisuje dolazak Engleza koji su ovdje izgradili tvornicu tanina, eksploataciju starih slavonskih šuma a zabilježio je i priču o »šokaškoj lady« Katarini Hepburn.
2. ČARDAK-Glasilo Muzeja u Županji, broj 1,1976. Urednici Višnja Plemić i Ivan Jelić pokrenuli su tiskanje ovog glasila u želji da se u njemu objavljuju kraći prilozima o aktivnostima županjskog muzeja i iz prošlosti našeg kraja. Čardak je tehnički skromno opremljen (»šapirografiran«) i tiskan u samo 100 primjeraka. No, bez obzira na ove manjkavosti, koje su uvjetovane prvenstveno materijalnim mogućnostima Muzeja, pojavu Čardaka smatramo korisnom jer nadopunjuje Županjski zbornik.
3. ČARDAK-GMŽ, broj 2,1977. U ovom Čardaku dan je kratki prikaz rada Muzeja u 1977. godini, bibliografija muzejskih izdanja, zanimljivi članak iz etnografije o maramama za glavu, prilog iz arheologije i prikaz Županje od

1786. do 1802. od našeg, sada pokojnog, suradnika Karla Bušića-Jelića. »Kako se gradila graničarska cesta« prijepis je članka iz »Jutarnjeg lista« od 22. IX 1933. Spomenar općine Bošnjaci zabilježio je sve važnije događaje iz povijesti ovog velikog sela do 1912. godine. 80-ta godišnjica Krvavih izbora u Bošnjacima i 90-ta obljetnica Dobrovoljnog vatrogasnog društva u Županji također su obilježene u ovom broju Čardaka.
4. ČARDAK-GMŽ, broj 3,1978. Na tridesetak stranica tiskani su prilozi iz etnografije, arheologije i povijesti. O đermi uz crteže, piše K. Bušić-Jelić a o pret-historijskom nalazu »Velika greda«, Višnja Plemić. U ovom broju muzejskog glasila nalazi se i izvještaj Kotarskog komiteta Komunističke partije Hrvatske Županja (iz razdoblja NOP-a) a obilježena je i stota godišnjica rođenja izumitelja Franje Hanamana, rođenog Drenovčanina. Jedan prozni rad i dvije pjesme (s uvodom koji je napisala Viola Matagić-Šinka) učenički su radovi s »Pionirskog literarnog i recitatorskog sijela« u okviru »Šokačkog sijela Županja 78«.
 5. ČARDAK-GMŽ, broj 4,1978. Vijesti o djelatnosti Muzeja kraći prilog o fra Bernardinu Leakoviću, vjerojatno prvom piscu rođenom u županjskom kraju (druga polovica 18 st), Davidu Švarcu, izumitelju zrakoplova, radovi učenika i in memoriam Krunoslavu Tkalcu i Karli Bušić-Jelić, čine sadržaj četvrtog broja Čardaka.
 6. Čardak-GMŽ, broj 5,1979. U koncepciji i sadržaju ovaj broj Čardaka ne razlikuje se od ranijih. Višnja Plemić i Ivan Jelić načinili su priloge iz arheologije, etnografije i povijesti dok je Mara Vrabeč opisala kulturno-prosvjetni rad u NOB-i.
 7. ČARDAK-GMŽ, broj 6,1980. I ovaj broj glasila su uredili i tekstove napisali Višnja Plemić i Ivan Jelić. U osam objavljenih članaka govori se o integraciji županjskog muzeja, nacrtu srednjoročnog plana rada Muzeja u Županji, 1981-1985., memorijalnoj zbirci u Gajnom viru, županjskom zborniku broj 6, potopljenom ratnom brodu kod Županje (sa šest fotografija)... Šesti broj Čardaka tiskan je u novoj formi, na novinskom papiru kao prilog Županjskom vjesniku.
 8. JELIĆ IVAN-Povijest Crvenog križa u Županji 1914-1977., izdao Općinski odbor Crvenoh križa i Muzej u Županji 1978. godine. Autor ove monografije (broji 136 stranica) natiojao je prikazati i objasniti razvoj i značaj organizacije Crvenog križa na županjskom području od osnivanja do današnjih dana. Posebno je interesantan prikaz osnivanja i rada bolnice u Županji za vrijeme prvog svjetskog rata. Monografija je upotpunjena brojnim fotografijama osoba zaslužnih za razvoj ove humanitarne organizacije.
 9. JELIĆ IVAN-Povijest zdravstva na području županjske općine-Dvadeset godina Doma zdravlja u Županji, izdao Dom zdravlja u Županji 1979. a broji 136 stranica. Proslavljajući dvadesetu obljetnicu osnivanja, Dom zdravlja u Županji je tiskao monografiju u kojoj je autor iscrpno, na osnovi pronađene i raspoložive građe, prikazao zdravstvene prilike u prošlosti i sadašnjosti na županjskom području i razvoj Doma zdravlja u razdoblju 1959-1979. Monografija je ilustrirana s oko tridesetak fotografija.
 10. JELIĆ IVAN-XIV međuopćinski susret boraca NOR-a i socijalističke omladine Jugoslavije '4. juli', Županja 2-5. srpnja 1980. Ovu brošuru izdao je Općinski

odbor SUBNOR-a Županja 1981. kako bi se sačuvala trajna uspomena na susret boraca i omladine koji je održan u Županji, Babinoj Gredi i Bošnjacima. Osim opisa tijekom trodnevnog druženja boraca i omladine iz 26 općina svih naših republika i pokrajina u brošuri se nalazi i popis imena delegacija koje su sudjelovale u ovoj velikoj manifestaciji bratstva i jedinstva, kratki povijesni prikaz Županje, Babine Grede i Bošnjaka-mjesta domaćina susreta-pregled razvoja NOP-a u županjskom kraju i neki podaci o županjskoj općini.

11. MIRISI ZAVIČAJA-Zbirka literarnih radova učenika osnovnih škola općine Županja, izdalo Narodno sveučilište u Županji 1981. Ovu obimom skromnu ali sadržajem izvanrednu zbirku čini izbor učeničkih radova s »Pionirskog literarnog i recitatorskog sijela« koje se već 14 godina održava u okviru tradicionalne županjske kulturno-zabavne manifestacije »Šokačko sijelo«. Oko 50 pjesama i proznih radova učenici svih osn.škola županjske općine opisali su »čudesnu ljepotu Slavonije čije čari može doživjeti samo onaj koji je iz njena krila izašao«. Urednik zbirke je prof. Nada Čičmak a autor likovnog riješenja akademski slikar Ivan Herman.
12. ŽUPANJSKI ZBORNİK BR 5. Muzej u Županji, 1975. Ovaj broj Zbornika je opsegom najveći (245 stranica) i sadržajem, možda najzanimljiviji. U Zborniku se nalaze poetsko-prozni radovi autora iz županjskog kraja, vrlo vrijedne povijesne radnje Ilije Lešića, Krunoslava Tkalca, dr Rauša koji opisuje parkovnu i šumsku dendrofloru Županje i Bošnjaka dok je Ivan Jelić objavio petnaestak dokumenata Kotarske oblasti Županja iz razdoblja 1918-1923. Člana A. E. Brlića govori o osnivanju županjskog muzeja. Spomenuli smo samo neke autore i naslove iz ovog Zbornika kojeg je počeo uređivati Krunoslav Tkalac ali iz zdravstvenih razloga nije bio u mogućnosti sudjelovati u njegovom dovršenju Zbornik su uredili Višnja Plemić, glavni i odgovorni urednik, i Ivan Jelić.
13. ŽUPANJSKI ZBORNİK BR 6, Muzej u Županji, 1979. Osim stalnih suradnika u ovom Zborniku su se javili i novi autori koji pišu o etnografiji (Stanislav Oršolić), bibliotekarstvu županjske općine (Pavo Kobaš), poznatom ilircu Mati Topalović koji je sahranjen u Gradištu (Krešimir Pavić) itd. Glavni i odgovorni urednik Zbornika je Višnja Plemić.
14. 60 GODINA NK GRANIČARA ŽUPANJA-Proslavljajući šesdesetu obljetnicu osnivanja, nogometni klub »Graničar« tiskao je i četvrtu spomenicu u kojoj se iznosi kratki historijat kluba, opisuje proslava 100-te obljetnice igranja nogometa u Jugoslaviji (održana u Županji u jesen 1980) i donose podaci o klubu u razdoblju 1971-1981. Autori tekstova su Stjepan Petek (glavni i odgovorni urednik), Stjepan Tomić (tehnički urednik), Mirko Pešić i Đuka Verner.

»JUNAK IZ LIKE« NIJE ZABORAVLJEN

U povodu 30. obljetnice smrti Marijana Matijevića

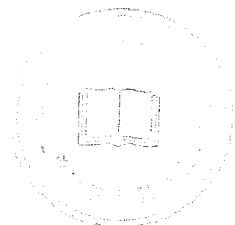
Na županijskom groblju počivaju posmrtni ostaci nekada najjačeg čovjeka na svijetu — Marijana Matijevića, proslavljenog »Junaka iz Like«, kojega se njegovi poštovaoci još sjećaju i u Županji nije zaboravljen.

Herkula sa zlatnim srecem ili »modernog Samsona« — kako su ga za života nazivali, prisjećaju se i humanitarne organizacije odnosno svjedoci njegove plemenitosti kada je kapom i šakom davao pomažući svakoga tko je bio u nevolji, a najviše je, od prihoda svojih priredbi, odvajao za Crveni križ, ratnu siročad invalide i druge.

Rodio se u Gračacu (Lika) 10. siječanja 1878. a umro u Zagrebu 23. prosinca 1951. godine. Već 30 godina počiva među umrlim Županjcima i to je prilika da ga se sjetimo i ovim prilogom.

O našem »Likoti« mnogi su pisali, a mi ćemo naše čitaoce potsjetiti samo na neke detalje: Iako već starac od 70 godina, davao je priredbe djelom naše domovine. Da bi se brže i lakše kretao u putovanjima po svojoj zemlji, drug Tito je Matijeviću darovao mali autobus. Za zasluge je odlikovan Ordenom zasluga za narod, kojeg mu je dodijelio Prezidijum Narodne skupštine FNRJ 1948. godine.

Nebrojeni su njegovi podvizi na četiri kontinenta — na koje je mogao stići, izuzev Australije. Nije imao premca u snazi, a mnoge države odale su mu priznanje u vidu 16 medalja i 24 ordena među kojima se ističu spomenuti Orden zasluga za narod i Orden Crvenog krsta Kraljevine Crne Gore iz 1911. godine. Ima ih i egzotičnih kao što je orden velike turse zvijezde, koji je »Junaku iz Like« osobno uručio Abdul Hamid V, posljednji Sultan u Ankari 1904. g.

77 711

MARIJAN MATIJEVIĆ

„JUNAK IZ LIKE“ u svojoj 21. god.

Nagodi čovjek na svijetu, kome nema časti u boravištu i
cudnim sprecima otakoljima, daje provedba

U KORIST POSTRADALIH KRAJEVA

STJEPAN LEKOVIC
(1918 -1981)

U svibnju ove godine umro je Stjepan Leaković. Jedan od svestranih aktivnosti druga Leakovića bila je nesumljivo vezana za dugogodišnje angažiranje u radu županijskog muzeja. Kao član redakcijsudjelovao je u radu na brojevima 5. i 6. »Županijskog zbornika«. Neumitna smrt ga je prekinula za vrijeme rada na ovom broju. Tužba vijest bolno je odjeknula u srcima svih koji su ga znali. Jer znali su ga kao narodnog čovjeka u najljepšem smislu te riječi. Bio je voljen i poštovan. Bio je drug i prijatelj.

Obavljao je mnogobrojne funkcije nenametljivo, ali ostavljajući svojom marljivošću snažan pečat.

U Bošnjacima je rođen i sahranjen. Mnoštvo građana se je oprostilo od njega kao od svog najboljeg prijatelja.

Rodio se 1918. godine. Kao seljačko dijete opredijelio se za tehničara agronomije. Po završetku školovanja, a do rata radi u Pakracu kao voćarski stručnjak. U ratu je bio zarobljen, ali zbog potrebe za takvim kadrovima bude pušten na slobodu. 1944. g. dolazi u rodne Bošnjake i priključuje se NOB-u. Kraj rata dočekuje kao borac Osječke brigade.

Poslije rata dolazi na područje županijske općine kao prvi agronom. 1949.g. postaje član KPJ kojoj ostaje vjeran do kraja života. Kao vojnik Partije ide s dužnosti na dužnost. Preko 10 godina bio je direktor Mljekarske industrije »Pionir«, a kojoj je zacrtao pravac razvoja. Obavljao je i dužnost zamjenika generalnog direktora Kombinata, bio je predsjednik Skupštine općine Županja. Časno je vršio dužnost narodnog zastupnika u Saboru SR Hrvatske s koje odlazi u zasluženu mirovinu, koju na žalost nije dugo uživao.

Ono što je posebno krasilo druga Leakovića jeste to, da je bio u stalnom kontaktu sa seljacima, radnicima, građanima, mladim i starim, te da je svim značajnim akcijama na području naše općine dao svoj lični obol. I sve to čineći nenametljivo i skromno postao je veliki narodni tribun.

Zbog svega toga što je dao ovoj sredini i čime ju, je zadužio Stjepan Leaković će ostati u vječnom sjećanju radnih ljudi županjskog kraja.

U županjskom muzeju će ga pamtiti kao prvog zagovornika i pobornika osnutka ove ustanove, kao darovatelja mnogih vrijednih knjiga i fotografija, kao agilnog predsjednika savjeta muzeja.

Neka je vječna hvala drugu Stjepanu Leakoviću.

SADRŽAJ

Marko Landeka: Život i rad Mijata Stojanovića	3
Milorad Mišković: Mijat Stojanović — jedan od prvih boraca protiv alkoholizma u Slavoniji	17
Mirko Pešić: Svečani skup prosvjetnih radnika	31
Mirko Pešić: Stopedeset godina osnovne škole u Štitaru	36
Pavo Kobaš: 120 godina narodne čitaonice u Županji	38
Višnja Plemić: O radu Županijskog muzeja na očuvanju etnografske građe	44
Irma Krstonijević: Čobanske igre	46
Todor Grujev: Problemi modaliteta zaštite ruralnih objekata na području općine Županja	50
Ivan Jemrić: Pjesma	53
Ivan Jemrić: Titovom stazom mira, pjesma	53
Krešimir Bagić: Tito, pjesma	56
Marija Dabro: Tamo daleko, pjesma	56
Milan Đermanović: Sjećanja na NOR u Županijskom kraju	57
Vladimir Butković: Pioniri samoupravljanja	70
Stjepan Tucaković: Ratarska proizvodnja individualnog sektora općine Županja	80
Ilija Sluganović: Razvoj općine Županja u periodu 1981-1985. godine	84
Marija Riman: Mladen Pozajić i njegova sjećanja	87
Višnja Plemić: Prehistorijski metalni predmeti s područja Županje u muzeju u Županji	97
Marko Babić: Krajiški čardaci	104
Ivan Jelić: Opis tvornice tanina u Županji iz 1889. godine	116
Ilija Vidović: Slike Ivana Hermana u Parizu	119
Velimir Čerimović: Značaj kulturno parkovnih cjelina i spomeničko-ambijentalno zaštitnih prostora u oblikovanju, zaštiti i prezentaciji spomeničkih vrijednosti	122
Stjepan Tomić: Zaštićen specijalni rezervat i hrastovi — divovi	127

Prema mišljenju Republičkog sekretarijata za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu (Zagreb, 3. 12. 1979., broj 907011) Županjski zbornik se smatra proizvodom iz člana 36. stava 1. točke 7. Zakona o oporezivanju proizvoda i usluga i tarifnog broja 7. stava 2. Tarife posebnog republičkog poreza na promet proizvoda za koji se ne plaća porez na promet proizvoda.

Gradska knjižnica Županja

620027829

ZAV

Z
ZAV
ŽUP7

Gradska knjižnica Županja

620027829 / 77.711